

బొబ్బిలి యుద్ధము

వీరకాండభీభత్సభయానక రసములకు ఆటపట్ట
మున బొబ్బిలియుద్ధకథ ఆంధ్రదేశీయులకు ఆఖాలగోపా
లముగఁ దెలియనిది గాదు. ఇదియే ఆంధ్రవీరుల సమ
భిక్షప్రతాపమునకు అంత్యప్రదర్శనము. ఇది బ్రహ్మ
శ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రులవారిచే మనోహర
మగు శైలిలో వ్రాయఁబడుచున్నది. మిథునానురాగము,
ఏరఘాజ, శ్మశానవాటిక మున్నగు గొప్పగ్రంథములను
వ్రాసి వన్నెకెక్కిన శ్రీశాస్త్రులవారి రచనాసామర్థ్య
ము ఆంధ్రుల కెల్లరకును విదితమే. ఇందు బొబ్బిలి,
విజయనగరము వీరుల చిత్రపటములు సంపాదించఁబడు
చున్నవి.

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

శ్లోకానవాటిక

ఇదియొక నవల. పావనభారతీయ కుటుంబముల యందలి వ్యక్తుల పరస్పరప్రేమ, మర్యాద మున్నగునవి యిందు చక్కఁగ ప్రదర్శింపఁబడినవి. ఇందలి పాత్ర నిర్మాణమును, కథాసంవిధానమును, వర్ణనాసరళియు, కవితామాధుర్యమును, సుకుమార భావప్రదర్శనమును జూచి అనేకపండితులును, రసికప్రభువులును మహానంద భరితులై కొనియాడినారు. ఆంధ్రదేశమున విఖ్యాతు లగు శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిలవారిచే ఇది రచింపఁబడినది. వెల 1—0—0.

మిథునానురాగము

అద్వితీయ మగు నొక గొప్ప నవల. బిగికాగిలింతలో మంద హాసము గావించుచు ప్రాణములను బాసిన క్రొత్తదంపతుల పవిత్ర జీవితములు ఇందు వర్ణింపఁబడినవి. నవలలు చెదువు ఆంధ్రదేశీయ శ్రీపురుషులలో ఈ గ్రంథమును జదువనివారులేరు. యథార్థవాదు లగు గొప్ప విద్వాంసులు అనేకులు “ప్రణయభరాలసు లగు నూత్న దంపతులు చదివి తీరవలసినగ్రంథము” అని దీనిని చాలఘనముగా పొగడియున్నారు. ప్రణయమాధుర్యమును, దాంపత్యానందమును, సంసారసౌఖ్యమును అనుభవింపఁగోరు దంపతులు ఈ గ్రంథమును జదివినచో సఫల మనోరథులు కాగలరు. వెల 0—12—0

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

వీరపూజ

ప్రథమభాగము ఛారకశౌర్యము

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ప్రణీతము

సర్వస్వామ్య సంకలితము

రెండవ భాగము

గాన

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

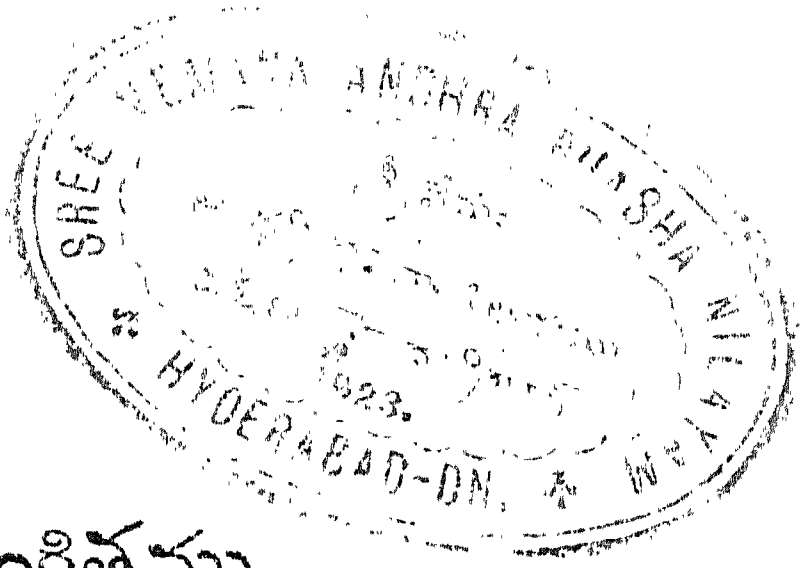
రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

చెన్న పట్టణము

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాక్షరశాలయంను

ము ద్రి త ము

ఆంకితము

రవియస్తమింపని విశాలసామ్రాజ్యమునకు

నియంతయై

ధర్మసంరక్షకుడను

విరుదమువహించి

భారతీయులయెడల కౌరవమును

వారి యుచితతృప్తిలయెడల నాదరమును

గలిగి వెలయు

శ్రీ జార్జి చక్రవర్తికి

ఈ గ్రంథము భక్తిపూర్వకముగ

నంకితము చేయఁబడినది

రాజప్రోషకులు

మ.రా.శ్రీ

శ్రీరాజా, నాయని

వేంకటరంగారావు బహద్దరువారు

మునగాల

పోషకులు

మ-రా-శ్రీ దామెర పార్థసారథి వేంకటరావుగారు

వీరవరము

“ సబ్బెళ్ల పద్దయ్యరెడ్డిగారు

కొంకుదురు

“ వాసిరెడ్డి వెత్తెయ్యగారు

చేబోలు

“ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరులుగారు

మదరాసు

“ తూములూరి శివరామయ్యగారు బి.ఎ.బి.ఎల్

స్ట్రీడ్లు, నెల్లూరు

“ పొణకా శేషారెడ్డిగారు

పోట్లపూడి

“ తిక్కవరపు రామరెడ్డిగారు

పొట్టేపాళెము

“ పొణకా వీరారెడ్డిగారు

అల్లూరు

“ మల్లిడి సత్యనారాయణరెడ్డిగారు

కుతుకులూరు

“ ద్వారంపూడి రామరెడ్డిగారు

అనపర్తి

ఇదివఱకు వెలువడిన గ్రంథములు

వీరపూజ	(చరిత్ర)	౧	౦	౦
శ్మశానవాటిక	(నవల)	౧	౦	౦
మిథునానురాగము	(నవల)	౦	౧౨	౦
రామ దేవవిజయము	(నాటకము)	౦	౬	౦
సాహసిక రాజపుత్రము	(")	౦	౬	౦
శృంఖల	(విమర్శగ్రంథము)	౦	౬	౦

అచ్చుకానున్న గ్రంథములు

వారకాంత
బొబ్బిలియుద్ధము
అనాథబాలిక
కడపటిముద్దు
పూలదండ

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనియము

రాయవరము గోదావరిజిల్లా

బాలురే వీరులు

మనపిల్లలు చదువుకొనుటకు సులభమైన చరిత్ర
కథలు ఇదివఱకు తెలుగులోలేవు. పిల్లలు దేశాభి
మానులు కావలయుననిన వారు, ముందు చరిత్రకథలు
చదువవలెను. ప్రకృతము మేము ఈకథలు ప్రకటించి
నాము.

విజయనగర రాజులకథలు

○ 3 ○

చిత్తూరు రాజులకథలు

○ ౪ ○

దిల్లీ చక్రవర్తులకథలు

○ ౪ ○

గోల్కొండ నవాబులకథలు

○ ౨ ○

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము గోదావరిజిల్లా

విషయసూచిక

౧. చంద్రగుప్తుడు.

౧

జననము క్రీ. పూ. ౩౧౦. అలెగ్జాండరును జూచుట ౩౧౬-౩౧౭. పంజాబునుండి గ్రీకులను వెడలగొట్టుట ౩౧౩ అక్టోబరు ౩౧౧. రాజ్యాక్రమణము ౩౧౧-౩౧౦. సెల్యూకను భారతదేశము మీదికి దండెత్తి వచ్చుట ౩౦౫-౩౦౪. సెల్యూకను పరాభవము, చంద్రగుప్తునితో సంధి ౩౦౩. నిధనము ౨౯౮-౨౯౭.

౨. పృథివీరాజు.

గీ౨

ఈతని జననకాలమును రాజ్యారోహణకాలమును తెలియవు నిధనము క్రీ. శ. ౧౧౯౩.

౩. భీమసింహుడు.

౧౧౨

ఈతని జననకాలము తెలియదు. ఈతని యన్న కొడుకు రాజా లక్ష్మణసింహుడు క్రీ.శ ౧౨౩౫లో రాజ్యారోహణయ్యెను. రాజ పుత్రుల కల్లాయుద్ధినునితోడి రెండవ యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౩౦౩ లో జరిగెను. ఈయుద్ధమునందే చిత్తూరునందలి రాజపుత్రులును స్త్రీలు సెక్కుమాటుగ మడిసిరి.

౪. హమీరసింహుడు.

౧౪౦

ఈతని జననకాలము తెలియదు. యుక్తివలన నీతడు చిత్తూరు స్వాధీనము చేసికొనిన సంవత్సరము క్రీ. శ. ౧౩౧౩. స్వర్ణారోహణము ౧౩౬౫.

గి. సంగరాణా.

౧౧౧౧

ఈతని జననకాలము తెలియదు. రాజ్యారోహణము క్రీ. శ. ౧౧౦౯. బాబరుచే నంపబడిన ౧౧ వందల యాశ్వికబలము నీతనిని క్రీ. శ. ౧౧౨౮-వ సంవత్సరము శ్రావణమాసమునఁ దాఁకెను. సిక్రీ యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౧౨౮-వ సంవత్సరము మార్చి ౧౬ తేదీని జరిగెను. సంగుఁడు క్రీ. శ. ౧౧౩౦ లో గతించెను.

౬. ప్రతాపసింహుఁడు.

౧౬౩

ఈతని జననకాలము తెలియదు. క్రీ. శ. ౧౧౭౨ లో రాజ్యారోహణముఁ జేసెను. మల్దీహాట్టనుచోట జరిగిన యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౧౭౬-వ సంవత్సరము శ్రావణమాసము. క్రీ. శ. ౧౧౯౨ లో నీతఁడస్తమించెను.

రెండవ కూర్పు పీఠిక

ఒక సంవత్సరము క్రిందట దీనిని రెండవమాటు ముద్రింపవలసిన యవసరము తటస్థించెను; గాని కార్యాంతరమువలన వీలు అయినది కాదు. దీనిని మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు ఇంటర్మీడియేటు పరీక్షకు పాఠ్య గ్రంథముగా నేర్పఱిచి గారవించినారు. వారికిఁ గృతజ్ఞుడను. మా గ్రంథ నిలయమునకు క్రొత్తగా పోషకులుగాఁ జేరి మాకు చేయూత నొసంగిన అనపర్తి నివాసులు, శ్రీయుత ద్వారంపూడి రామరెడ్డిగారికి కలాభివర్ధన గ్రంథ నిలయము పక్షమునఁ గృతజ్ఞతను విన్నవించుచున్నాను.

కాశ్యపు కి జ్యేష్ఠ పూర్ణిమ
మహేంద్రవాడ
నందనవసు

ఇట్లు

గ్రంథకర్త

వీ రి క

హిందూదేశ కథాసంగ్రహపు బ్రథమ ద్వితీయభాగము లగు హిందూమహాయుగమును, మహమ్మదీయమహాయుగమును, జంద్ర గుప్తచక్రవర్తియను చిన్ని చరిత్రగ్రంథమును, సంస్కృతము నందలి ముద్రారాక్షస మనునాటకము నాధారము గావించుకొని నే నీ గ్రంథమును వ్రాసితిని. కావున నాగ్రంథకర్తలకు నేను గృతజ్ఞుడను.

ఈగ్రంథమును దమ ముద్రారాక్షరశాలలో ముద్రించి యుపోద్ఘాతము గూడ వ్రాసి దీనికి వన్నె దెచ్చిన యాంధ్రపత్రికాధిపతు లగు బ్రహ్మశ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారికిని, ఈగ్రంథమును విని నాయెడల నెంతో యాదరము చూపి ప్రోత్సహించిన నామిత్రులు శ్రీయుతులు సబ్బేశపద్మయ్యరెడ్డిగారికిని, దామెర పాఠశాలకు వేంకటరావుగారికిని, ఇందలి చిత్రపటముల నొసంగిన విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలి వారికిని గృతజ్ఞుడను.

ఈగ్రంథము నాయాంధ్రసోదరుల కుపయోగపడునని అచింతకాలమున దీని తరువాతి భాగములుగూడఁ బ్రకటింపఁగలను.

చెన్న పట్టణము
రాక్షసవత్సరాశ్వయుజబహుళ
౧ స్థిరవారము

ఇట్లు
విన్నవించు
విబుధవిధేయుఁడు

(౨౩-౧౦-౧౯౧౫)

శ్రీసాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

ప్రస్తావన

వీరపూజ మానవులకు జాతీయధర్మములలో నుత్తమధర్మము. వీరులు లోకపరిణామప్రాప్తికై యవతరించెడి మహానుభావులు. వీరులసంకల్పములు దారములు ; భావములు విశాలములు ; ఆదర్శములు పవిత్రములు ; భక్తి యవిభక్తము ; ఆచరణములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములు. వీరులు దేవాంశసంభూతులు. వీరుల చరిత్రమున్న తమైన కైలాసశిఖరమువలె గంభీరము ; దివ్యమైన గంగాజలమురీతి నాప్యాయకరము ; మహత్తరంబైన దీపప్రభవలె భాసమానము ; ఉద్యానోద్భూతంబైన మలయానిలంబు పగిది సువాసనా సంకలితము. వీరుల జననమన్ని దేశములందును సర్వకాలములందును సాధ్యము. వీరసంభవమునకు దేశము కాలము పాత్రలు ప్రతిబంధకములు గావు. వీరోదయమునకు ప్రాకృత్యాత్యదేశభేదము గాని భూతవర్తమానకాలభేదము గాని కులీన సామాన్య కుటుంబభేదము గాని యాటంకములు గావు.

ప్రపంచవిజయమున కుపక్రమించిన యలగ్జాండరు మహామహుడు వీరాగ్రేసరుడు. పౌద్ధయుగమునందు మహాసామ్రాజ్యమును స్థాపించిన చంద్రగుప్తుడు వీరనాయకుడు. మహమ్మదీయ ప్రతాపాగ్ని నార్పుట కాత్మసమర్పణము చేసిన పృథ్వీరాజు వీరశిఖామణి. పాశ్చాత్యరణరంగములందు శౌర్యప్రతాపములను బ్రదర్శించుచున్న భారతయోధులు వీరసింహులు. క్షత్రియకులసంజాతుండైన భీష్ముడు వీరశ్రేష్ఠుడు. నూతకులజుండైన నెహొలియను వీరసామ్రాజ్యమునకుఁ బట్టభద్రుడు.

వీరధర్మప్రకర్షణంబునకు దేశ కాల పాత్రములవలె రసభావ భేదము వృత్తిభేదము వైరుధ్యములు గావు. వీరధర్మప్రతిపాదనము నకు విజ్ఞానగుణశీలములు సాధనములు. భావప్రపంచవిహారులైన మహాకవులు, కళాభిజ్ఞులైన యంత్రనిర్మాతలు, విజ్ఞానసంపన్నులైన శాస్త్రజ్ఞులు, భావోద్దీపకులైన గాయకశ్రేణులు, తత్వజ్ఞులైన మతస్థాపకులు, యుద్ధవిశారదులైన శూరులు వీరగుణసంపన్నులు. లోకకల్యాణమునకై యుగధర్మానుకూలముగ వీరధర్మమును మాటుట సృష్టివైచిత్ర్యము. లోకాభ్యుదయమున కొకయుగమునందు రాజసము జేతొకయుగమునందు సాత్త్వికము ప్రబలుట భగవన్నిర్ణయము. యుగప్రభావము ననుసరించి వీరులను రాజసభావ మావహించినపుడు సంగ్రామకాతూహలంబును సాత్త్వికభావ మావహించినపుడు జిజ్ఞాసాభిలాషయును ప్రబలుట లోకచరిత్రవలన విశేషమగుచున్నది. భరతవర్షమునం దనేకపర్యాయములు యుగధర్మములు మాటినవి. శూరులైన అజాతశత్రుఁడు, చంద్రగుప్తుఁడు, సముద్రగుప్తుఁడు, శాతవాహనుఁడు, శ్రీహర్షుఁడు, పృథివీరాజు, శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు, శివాజీమహారాజు సామ్రాజ్యములను నిర్మించి పూజార్హులైరి. బుద్ధదేవుఁడు, శంకరుఁడు, రామానుజుఁడు, చైతన్యుఁడు సాత్త్వికసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ఆరాధనయొగ్యులైరి.

రాజస సామ్రాజ్యస్థాపకులైన చంద్రగుప్త పృథ్వీరాజుదివీర శ్రేణుల చరిత్రము లీగ్రంథము నందు వర్ణింపఁబడినవి. మహాపురుషుల జీవితచరిత్రకథనమునందు కవికల్పనలకు విశేషమైన యవకాశము లేదు. చరిత్ర పురుషులజీవితచరిత్రములు చిత్రకల్పనా రాహిత్యములైనచ్చరితశీలాభివర్ణనంబులైన పాఠకులకు భ్రమసంజనకంబులు గాక సత్యప్రకాశాశ్రయంబులై యనుష్ఠాన యోగ్యంబులుగ నుండఁగలవు.

చంద్రగుప్త పృథ్వీరాజ ప్రతాపసింహాదులు చరిత్రపురుషులు. ఆ మహాపురుషుల చరిత్రకథనమును జరిత్రాత్మకమై యొప్పియుండుట సమంజసము.

ఈగ్రంథమునందు చంద్రగుప్త చరిత్రము, పృథ్వీరాజ చరిత్రము, భీమసింహచరిత్రము, హమీరసింహచరిత్రము, సంగరాజా చరిత్రము, ప్రతాపసింహచరిత్రము వీరరసము వెల్లువయై పాఠుల టులు రమ్యముగ వర్ణింపబడినవి. చంద్రగుప్తుడు మురాతనయుడు. యుద్ధతంత్రజ్ఞుడు. వ్యవసాయపరాయణుడు. అప్రతిహతంబైన స్వీయపౌరుషశ్రేయంబునను ప్రజ్ఞానిధియైన చాణక్యుని సహాయము నను మహత్తరంబైన మౌర్యసామ్రాజ్యమును సుస్థిరముగ స్థాపించిన మహావీరుడు.

పృథ్వీరాజు చాహుమానవంశజుడు. విశాలదేవునిపౌత్రుడు. మహమ్మదుగోరితో పదుమూడుసారులు ఘోరాడి వానిని పెక్కు సారులొడించిన ధీరోత్తముడు. పృథ్వీరాజు ౧౧౯౨ నందు తలావర సమీపమున పరాజితుండైనపిదప దిల్లీశ్వరత్వము పరరాజుల పరమైనది. పృథ్వీరాజచరిత్రము సంయుక్తపరిణయమువలన హృదయ రంజకమై వీరదాంపత్యమునకుఁ దార్కాణమైనది.

లక్ష్మణసింహుడు మేవాడు సంస్థానమున కేలిక. భీమ సింహుడు లక్ష్మణసింహుని పినతండ్రి. మోహనాంగియైన పద్మిని భీమసింహుని సతీతిలకము. ఆలాయుద్దీనుఖిల్జీ కామాంధుడు. పద్మిని నపహరించుటకై చిత్తూరుకొటను ముట్టడించి పాడుచేసెను. దుర్గసంరక్షణ మలవిగానపుడు స్త్రీ లగ్ని కుడంబులందును పురుషులు రణరంగములందును మానసంరక్షణమునకై మేనుల బలియిచ్చిరి.

మేవాడువంశజులైన హమీరసింహుడు సంగరాజాయును

పౌరుష సంపన్నులు. చిత్తూరుకోటను స్థిరముగ వశపఱచుకొనుటకై
యనేకప్రయత్నములనుజేసి విఫలమనోరథులైరి.

మేవాడు రాజ్యమునకు ౧౫౭౨-౯౭ వరకు ప్రతాపసింహుఁ
డేలికగనుండెను. ప్రతాపసింహుఁడు నిద్రాహారములను, భోగ్య
భోగ్యములను, విసుగు విరామములను పరిత్యజించి యిరువదియై
దేండ్లక్బరుచక్రవర్తియొక్క మహానైన్యములతో పోరాడిన మహా
కూరుఁడు.

దైవము ప్రాతికూల్యము వహించినపుడు పురుషప్రయత్న
ములు నిర్విర్యములగుట సహజము. రాజసము సంగరహితంబైనపుడు
సంగ్రామములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములై పరిణమించుటయును,
రాజసము సంగభరితంబైనపుడు సంగ్రామములు కులాభిమానముగను
జాతీయ దురభిమానముగను పరిణమించుటయును సహజము. రాజ
పుత్రవీరుల యంతఃకలహములందును ఆత్మనినాశమునందునువలె
వర్తమానమహాసంగ్రామమునందును ఈధర్మము వ్యక్తము. ఆసియా
ఖండమునందు శాంతియుగముపోయి తిరిగి వీరయుగము స్థాపితమగు
ననుటకు నూచనలుగలవు. వీరయుగమునందు వీరావేశము, భావో
ద్రేకము గలుగుట సహజము. యుగసంధియందు యూరప్రఖండము
వలె ఆసియాఖండము విపత్పరంపరలసాల్పడి వినాశము నొంద
కుండుట క్షేమకరము.

వీరవ్రాజ భారతీయుల కితరజాతులకువలె సాంఘికధర్మము
గాక మతధర్మము. భారతీయులకు పితృదేవతారాధనము వీరారాధ
నము నియతకర్మము. నియతకర్మము కామితార్థములను పడయుటకు
సాధనములు. వీరులు కర్మపరతంత్రులు, భావప్రకాశకులు. వీరులు
నాయకులు, ధర్మనిరతులు, విజ్ఞానధనులు, జాతీయోద్ధారకులు.

జాతీయాత్మకు వీరహృదయములు తేత్రములు. వీరహృదయ భావము పండుగలందును, తేత్రములందును, తీర్థములందును, గ్రంథములందును వ్యక్తీకృతమగుచున్నది. వీరులు జాతికి నాయకులు, పోషకులు, మూలకారకులు. శ్రీరామకృష్ణులు, వీర్యము ప్రతాపము ధర్మములవలన నారాధనయొగ్గులైరి. వీరపూజ సహజధర్మమైనను సామాన్యులకు దురారాధ్యము.

పూజకు శ్రవణము, మననము, ధ్యానము, సంకీర్తనము, సమర్పణము సాధనములు. వీరపూజకు వీరులచరిత్రమును చదువుట, చరిత్రల తత్త్వమును గ్రహించుట, తత్వార్థము ననుభవము నకు దెచ్చుకొనుట, తన్మయత్వమును బొందుట మార్గములు. తన్మయమయి న వీరపూజయందు వీరసత్త్వము సర్వత్ర సందర్శనీయమై ప్రత్యక్షముగ నుండును. వీరసత్త్వము ప్రత్యక్షమైనపుడు కథలు కావ్యములగును. ప్రాకృతపురుషులు ప్రతిభావంతులగుదురు. కుగ్రామంబులు పుణ్యతేత్రంబులగును. సామాన్యదినంబులు పండుగ దినంబులగును. ఆంధ్రలోకము వీరపూజాదర్శమును గ్రహించి మాతృదేశమునందలి గాధలందును, స్థలములందును నిక్షిప్తమైన వీరభావమును వ్యక్తీకరించుచు దేశమును, జాతిని, భాషను నుద్ధరించుటకు వీరపూజా నిమగ్నమగుఁ గాత !

మద్రాసు

ఇట్లు

౪-౧౧-౧౯౧౯

కాళీనాథుని నాగేశ్వరరావు

శ్రీరఘ్
వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

చంద్రగుప్తుడు

మహాపద్మ నందుడు మగధసింహాసనము నధిష్ఠించి ప్రజాపాల
నము గావించు చుండెను. రాజకార్యధురంధరుడని
ప్రఖ్యాతివహించిన రాక్షసుడను నతడు నందునకు ముఖ్యమంత్రియై
రాజకార్యముల నతినిపుణతతో నిర్వర్తించుచుండెను. బొక్కసమున
ధనము కోట్లకొలదిగఁ గుప్పలు వడి మూల్గుచుండెను. చతురంగబల
మసంఖ్యమై పరభయావహమై యుండెను. ప్రభుత్వ మెచ్చటను
దిరుగుఁ బాటులు లేక శాంతమై నిరంకుశమై యుండెను. ప్రజ లెల్ల
యను గృహివాణిజ్యాది స్వకర్మనిరతులై హాయిగఁ గాలము గడపు
చుండిరి.

కాని కొంత కాలము జరుగునప్పటికి దేశము నం దీ స్వస్థత
నిలిచినది గాదు. విధివశంబునఁ బద్మనందుని మతి సంచలించెను.
ప్రభుత్వము మేర మీటి పోఁ జొచ్చెను. ప్రజాసౌఖ్యము నెడల
రాజునకు వై ముఖ్యము పొడనూపెను. సన్న సన్నముగఁ బ్రజలలో
నసంతృప్తి తలయెత్తెను. కాని కొంతకాలమువఱకు నది బహిరంగము
గాలేదు. ఈ యాంతరంగికస్థితి వలన నది లెస్సగఁ బ్రవృద్ధం

బయ్యెను. ప్రజలూరకుండుటఁ జూచి రాజు మఱింత చెలరేగెను. నూర్యమండలము తిరోహితం బగు నంత దనుక నాకసమున నీల మేఘములు క్రమ్మకొనె నని స్వవ్యాపారనిమగ్ను లగు ప్రజల కెట్లు తెలియదో యట్లే యది ప్రజలటనటఁ జేరి గుసగుసలువోఁ దొడఁగు నంత దనుక రాజచారుల శ్రవణపథము నధిగమింప లేదు.

తుద కెప్పు డది బహిర్గత మయ్యెనో యప్పుడు సంభూర్ణముగ రాజద్వేషానలావతారమును చాల్చి యుండెను. అమాత్యాదులు దాని నారసి రిచ్చ వడిరి. రాజు విని మహాగ్రముగ మండిపడెను. అతనికిఁ బ్రజల నందఱ నొక్క వెట్టున సంహరించి వేయవలయు నను నంతటి కోపము వచ్చెను. కోపగ్రహవేశమువలనఁ బ్రాపంచికజ్ఞాన భ్రష్టుడై నందుఁడు ప్రజలయందలి రాజద్వేషానలమును జల్లార్ప దండోపాయము నవలంబించెను. ఇది యంతయుఁ జూచి రాజనీతి ధురంధరుఁ డగు మహామంత్రి రాక్షసుఁడు రాజుబుద్ధి మఱలింప ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించెను ; గాని సఫలప్రయత్నుఁడు గాడయ్యె.

అంతకంతకుఁ బ్రజలలో గుసగుసలు మెండయ్యెను. కానన ధిక్కాగ మారంభ మయ్యెను. కాలక్రమమునఁ బ్రజల యెడల రాజునకును, రాజునెడలఁ బ్రజలకును ననూయ పెరిగి సోఁజొచ్చెను. మంత్రి, రాజు మనస్సును మఱలించుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నములు విఫలము లగుటయుఁ బ్రజలలో నశాంతి హెచ్చయి పోవుచుండు టయుఁ దిలకించి నిర్విణ్ణుఁ డయ్యెను.

దంపతులలో నంతఃకలహములు పుట్టకయే యుండవలెను. పుట్టినచో నవి క్రమక్రమముగ వృద్ధి పొందునే గాని యంతరింపవు. దైవయోగమువలన వాని కవి యంతరింపవలెనే గాని వేటొక రెట్లు

చేయఁ బ్రయత్నించుటవలనఁ బ్రయోజనము కలుగఁ బోదు. అట్టి ప్రయత్నములవలన నొక్కొక్కప్పు డది వృద్ధి పొందుట గూడ సంభవింపవచ్చును. అట్లుగాక యే కారణమువలన నైన నా కలహములు శాంతివహించినను నా శాంతి తాత్కాలికము గాని సార్వకాలికము గాఁజాలదు. ప్రజాప్రభువులయెడలఁ గూడ నీన్యాయమే చెల్లుచున్నది.

రాక్షసునిపై నిప్పు డెంతయో భాగము పడినది. ఈ సందర్భమునఁ జాల మెలఁకువతోఁ బ్రవర్తించుచున్నఁ గార్యము చెదఁను. మగధరాజ్య మంతయు విచ్చిన్నమై పోవును. రాజు పట్టిన పట్టు విడువకుండెను. ప్రజలలో శాంతి నెలకొనినఁగాని ప్రభువు శాంతి పడడు. తన ప్రయత్నము వలనఁ బ్రభు వపరాధి యని యెంతమాత్రము ప్రకట మైనను బ్రజలు రాజును భోంకువ ఛేసి మఱింత బిట్ట బిగిసెదరు. పాపము రాక్షసుఁ డిట్టి చిక్కు లేపియుఁ దటస్థింపకుండ నుండున ట్లతిజాగరూకతతోడనే ప్రవర్తించుచుండెను. కాని ప్రభు వనపరాధి యని తీర్మానించుట యెట్లు? ప్రథమాపరాధము ప్రజలదే యని యెట్లు నిరూపింపఁ గలఁడు? ఏమియుఁ బ్రయోజనము కాన్పింప దయ్యెను. విధిప్రాతికూల్యము వలన రాక్షసుని ప్రయత్నము లన్నియు భగ్నములై పోయెను.

చాణక్యప్రభృతు లగు నప్పటి రాజ్యతంత్రజ్ఞుల యభిప్రాయమున రాజనీతిప్రవృత్తి యిట్టి దని నిర్వచించుటకు వలను పడదు. అది సర్వతోముఖము. దానికి న్యాయాన్యాయము లనియుఁ, గ్రౌర్య స్థాన్యములనియుఁ, గ్రహక్రమములనియు భేదము లేదు. ఎట్లు ప్రవర్తించినను సరియే పరవినాశము నాత్మోదయమును గాంచుటయే దాని ప్రధానప్రయోజనము. “చతురంగబల సమృద్ధిని గలిగి

యుండవలెను. శత్రువులను సంగరరంగమున సంహరించి విజయమును గాంచవలయు” నని దాని సామాన్యవిధి. “సమయాసమయములను జక్కఁగ గుఱులెఱింగి సామదానభేదదండములతో నప్పటికిఁ దగు నుపాయము నవలంబింపు” మని దాని విశేషవిధి. న్యాయాన్యాయము లీ విశేషవిధి ముందుఁ జెల్లాచెదరై పోవును. ధర్మజ్ఞులు రాజనీతిని ధర్మముతో ననుసంధింపవలె నందురు. రాజ్యతంత్రజ్ఞులు దీనినిఁ గేవలము వలదనరు; గాని సమయము తప్పివచ్చినపుడు మాత్రము కేవలము రాజనీతి నే యవలంబింతురు. ధర్మపరావతారుఁ డయ్య శ్రీరామచంద్రుఁడు వాలిసంహారకాలమునఁ గేవలము రాజనీతి నాశ్రయించెను. శ్రీరాముఁ డొక్కఁడే దీనికిఁ దార్కాణ గాదు. విధాత సృష్టిసేయఁ బ్రారంభించిన నాఁటి తొలి నిమిషము మొదలుకొని యీక్షణము దనుకఁ బ్రపంచవృత్త మంతయు దీనినే దృఢపఱుచుచున్నది. ఈ చర్చ వలన మనకుఁ గలిగిన పరమ ప్రయోజనము రాజనీతిధురంధరుఁ డన సమయజ్ఞుఁ డగు కార్యవాది యని యర్థ మను విజ్ఞానము.

పద్మనందుఁడు స్వార్థపరుఁడు; గాని యాతనికిఁ జక్కని సమయజ్ఞానము లేదు. ఖడ్గవాది; మఱియు నాతఁడు రాజ్యతంత్రము నెఱుంగును; గాని తత్ప్రయోగవిధులను జక్కఁగ నెఱుంగని తీవ్రచిత్తుఁడు. అగుటవలననే యాతఁడు తన యవిచారప్రవర్తనచే నసంతృప్తులై యున్న ప్రజల యెడల దండోపాయము నవలంబించెను. రాజదండనమువలనఁ దల్లడంపడు ప్రజలయెడల రాక్షసుని సామోపాయ మేమి పనికి వచ్చును?

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచునప్పటికి మహారాజు దండోపాయము నవలంబించుటయు, మహామాత్యుఁడు మాయఁ జేసి

యూరిడింపఁ జూచుటయుఁ జూచి ప్రజలు రాజసభలో నాంత రంగిక వ్యవస్థ చక్కఁగ లే దని యూహించి మఱింత విజృంభింప సాగిరి. అంతకంతకు మహారాజున కుడు కఠిశయింపఁ జొచ్చెను. రాక్షసుని హృదయావేదన మఱింత కా సాగెను. ఇతఁతోద్యోగు లెల్లరును బాలఁ దహతహపడసాగిరి. రాష్ట్రమునందలి యనధికారు లగు రాజనీతిధురంధరు లసాయమును శంకింపఁ దోడఁగిరి.

ఈ ప్రజాద్వేష ముప్పతిల్లుటకుఁ గేవలము పద్మనందుఁడే హేతుభూతుఁ డని చెప్పటకు వీలు లేదు. రాజ్యతంత్రమునం దసమర్థులై, యశావనరుదంబున మన్నును మిన్నును గానక సంచ రించు నాతని యెనమండ్రు కుమారులును దండ్ర కీ విషయమునఁ గొంతవఱురుఁ దోడ్పడిరి; గాని సర్వాధికారమును బద్మనందుని యందే యుండుటవలన దోష మంతయు నాతనిదిగనే పరిగణింపఁ బడెను. దోషు లైనప్పటికి ననభిషిక్తులగుట నందపుత్రులు ప్రోత్సాహ కాపవాదమునకు మాత్రము పాల్పడిరి.

ఏది యెట్లయిన నేమి? ప్రజల బాధల కంతము గాన్పింప దయ్యెను. దినములు గడచిపోయిన కొలఁది నవి యంతకంతకుఁ బెరిగిపోవు సందర్భములే తటస్థించుచు వచ్చెను. ఆ బాధలవలన ననేకులు మలమల మాడిపోయిరి. లోకోత్తర మగు నీ చల్లని బ్రిటిషు పరిపాలనమున నపూర్వసుఖములను బడయుచు హాయిగఁ గాలము గడపుచున్న మనకు, దుష్పరిపాలనము వలనఁ బ్రజలకు సంభవించు కష్టము లెంత దుస్సహములై యుండునో యేమి తెలియును? తుదకుఁ బ్రజలు, విశేషించి పాటలీ పుత్ర పౌరులు, రాజు నెడల ద్రోహమును దలంచిరి. పద్మనందుని శింహాసనభ్రష్టునిఁ గావించుట కుపాయములు పన్నఁ జొచ్చిరి

కాని యనంతసేనాసంపన్నుఁ డగు వహీపతిని వా రేమి సేయఁ గలరు? వారు చెప్పినట్లు చేయఁ గలరు; గాని స్వయముగ వ్యవహారము నడుపఁజాలరు. వారి కప్పు దొక నాయకుఁడు కావలసి వచ్చెను. నాయకుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు?

“అందఱు ప్రజలలో నాయకత్వము వహింపఁ దగు వాఁ డొక్కఁడును లేఁడా?” యని ప్రశ్నించుట కవకాశము లేదు. రాజనియుత్తు లైనచో బుద్ధిబాహుబలంబులఁ బరబలంబులఁ జెల్లాచెదరు గానింపఁ గల పోటు బంట్లం దనేకులు గలరు. వారు తిరుగుబాటు నడుపఁ జాలరా? వారంతటి యాత్మవిశ్వాసము లేని వారా? కారు. తిరుగుబాటు నడుపఁజాలరనుట భారతీయులకు లజ్జాకారణము గాదు. భారతీయులు పృథివీపతికి విష్ణ్వంశ నాపాదెందురు. అక్కతన వారు ప్రభువు నెదిరించి కత్తి కట్టఁ జాలరు. దానికిఁ గారణము గౌరవభావమే గాని పౌరుషభావము గాదు. భారతవర్షేతర దేశచరిత్రములం దిలకింపుఁడు. సాధారణముగఁ బుట కొక్క విప్లవచరిత్రముండు ననుట సామాన్యము గాని యతిశయోక్తి గాని కాఁ జాలదు. ఎన్నియో వేల యేండ్లకుఁ బూర్వము మొదలు నేటిదనుక జరిగిన భారతదేశచరిత్రమున నొకటిరెంటికంటె నెక్కుడు తిరుగుబాటులు గాన్పింపవు. అవి యెనను భారతీయేతరులు గానించి నట్టివి గావు. భారతీయేతరులు గావించిన విప్లవములు వీలయి నప్పుడెల్ల మాటి మాటికి నేదో వంక మీదఁ బ్రసక్తములై ప్రభువుల సర్వాధికారములను దొలంగించి ప్రజాప్రభుత్వమును స్థాపించుట కేర్పడినవి. భారతీయులు గావించినవో; విధ్వస్తములై పోవు దేవాలయములను నిలుపుట కేర్పడినవి. గోబ్రాహ్మణులను సంరక్షించుటకును, రమణీమణుల మానమును గాపాడుటకును బ్రారంభింపఁ బడినవి. స్వమత

గౌరవము భ్రష్ట మైపోవుచున్న దను నిశ్చయమువలననో, భ్రాంతి వలననో దానిని గాపాడుకొనుటకొఱ కేర్పడిన వనినచో సువ్యక్త మగును. క్రొత్తగ సంభవించిన కష్టములను దొలంగించుకొనుటకే భారతీయులు తొల్లి విప్లవములను గావించి యుండిరి గాని లేని సౌఖ్యములు తెచ్చి పెట్టుకొనుటకొఱకుఁ గాదు. రక్తపాతమును గావించుటయు, దేశము నల్లకల్లోలముఁ జేయుటయు సాత్వికగుణప్రధాన లగు భారతీయులకుఁ గిట్టవు. గంగా గోదావరీ కృష్ణ వేణ్యాది పావన తరంగిణీజలములయందుఁ గ్రౌర్యము నుదయింపఁ జేయు గుణము లేదు. అక్కతన భారతీయులలోఁ దిరుగుఁబాటు చేయువారలకు నాయకుఁడు దొరకుట కష్టము.

ఇంతవఱకుఁ దను దివ్యతేజస్సువలన మగధదేశమును | బ్రకాశ వంతము సేయు మహాత్ము లందఱును బద్ధనందునకు బాసఁపై యున్నారు. ఇంక బాలభానునివలె నిప్పుడిప్పుడే నవీనతేజమును బ్రకటనముసేయు నూనూఁగు మీసాల వారిని వెదకవలెను. ప్రాయము వచ్చిన పిదప దేశము నుద్ధరించు మహాత్ముల తేజము బాల్యమున మౌగ్ధ్యప్రతిసీరచేఁ దిరోహితమై యుండును. అక్కతన సామాన్యు లా బాలుఁడు మహాపురుషుఁడగు నని భావింపఁ జాలరు. వాని కుశాగ్రబుద్ధినిఁ జూఱుకుఁదనము నారసి తెలివి గలవాఁడగు నని మాత్ర మూహింతురు. అతఁడు విద్యాభ్యాసమునందు, నాటసాటల యందుఁ బ్రవర్తనము నందును దోడి బాలురతో సామ్యమును వహించి యుండఁడు. ఆ బాల్యప్రాయమునఁ గూడ నాతని భావన లత్యుదారములును, జేత లత్యద్భుతములును, మాటలు గంభీరములును, హృదయము విశాలమును, జుడ్కులు పరేంగితజ్ఞానధురీణములును, ప్రారంభములు మహోన్నతములు నై యుండును. అతని చిత్తవృత్తి

మొదటి నుండియు నితరులను బోషింపఁ గోరునే గాని తా నొరుల పోషణమును వాంఛింపదు. మహాపురుషునకు బాల్యమున సంభవించు నిక్కట్టలకును, నిరుత్సాహములకును, విఘ్నములకును, సోత్సాహములకును లెక్క యుండదు. కాని వాని నన్నిటి నాతఁడు లెక్క లేనివిగనే భావించి చిత్తవైకల్యమునకుఁ బాల్పడక తన నిశ్చిత మార్గమునందే యుండును. అవి యన్నియు నాతని మనోచార్ధ్యమును, దృఢదీక్షను వృద్ధిచేయుటకుఁ దటస్థించునవి గాని జేఱు గాదు. ఈ రహస్యము నెఱుంగని మందబుద్ధు లాపత్కాలమున నాతనినిఁ బరిహసింతురు. అతని మాటలు శత్రువులకు హృదయభేదకములై, మిత్రుల కానందసంధాయకములై యుండును. అతఁడు యౌవనము ప్రాపించు నప్పటి కొఱునుండి తీసిన బాఁకువోలెఁ బ్రకాశించుచుండును. ఈ కల్లోలసమయమున మాగధులకు హృదయాపేదనఁ బాపి సుఖస్థితి గలుగఁజేయఁ గలతేజస్వి యెందైనఁ గలఁడా? కలఁడు. పద్మనందుని యాంతరంగికమర్మము లెల్ల నెఱింగి యాతని ప్రక్కలోని బల్లెమై మెలంగుచు రాజభవనమందే గలఁడు. ఎతఁడాతఁడు? రాజనీతి ధురంధరుఁడు, నిస్తుల బాహుబల సంపన్నుఁడు, మహావక్త, గంభీరదర్శనుఁడు, శూరుఁడు, ధీరుఁడు, ఘట్టుదల గల వాఁడు, విపత్తులయందు వెనుదీయకుండు వాఁడు, పరభయంకరుఁడు, కృత మేఱుఁగు వాఁడు, దాత, ప్రయోగనిపుణుఁడు, నగు చంద్రగుప్తుఁ డను యువకుఁడు.

చంద్రగుప్తుఁడు మురాకుమారుఁడు. ముర కూద్రస్త్రి. మఱియుఁ బద్మనందుని యుంపుడుకత్తె. పద్మనందునకుఁ బట్టమహిషి యగు నిశాదేవియం దెనమండ్రు పుత్రులు గలిగిరి. కాని యాతఁడు మురమైఁ గల యనురాగము పెంపున నామె యామోదమును బడయఁ గోరి

పట్టమహిషి కన్న కుమారులకంటెఁ జంద్రగుప్తు నధికప్రేమతోఁ జూచుచుండెను. చంద్రగుప్తునిజననసమయమున నచటనున్న సిద్ధాంతు లాతఁడు సార్వభౌముఁడు కాఁ గలఁ దని గ్రహించి యచ్చెరువడి యా విషయమును బ్రకటన గావింపక యూరకుండిరి. అయిన నాతని వికాలలలాటఫలకము మీఁదను, నాకర్ణాంతనయనయుగళముమీఁద ను, దరళకటాక్షములయందు, నధిజ్యేశరాసనమలఁ బోలు కనుబొమల మీఁదను దాండవము గావించు దివ్య తేజోరూపమున నది సువ్యక్త మగుచు నేయుండెను. దాని నారసి తత్వజ్ఞులు కడు నబ్బొంపడుచు నే యుండిరి. కాని యిట్టి తేజము నందుని యౌరసపుత్రులయందుఁ గాన్పింపమిం జేసి, వారు, నందుని యనంతరము మగధరాజ్యలక్ష్మి చంద్రగుప్తుని వికాలవక్షఃపీతమునందే విశ్రమించునా యని యాలోచింప సాగిరి.

అట్టి మహాతేజసంపన్నుం డగుటవలనఁ జంద్రగుప్తుఁడు నా జానుగ్రహమును వ్యర్థము నేయక పయింబయి దానిని వృద్ధి చేసెను. రాకుమారులతోఁ గూడ నాతఁడు విద్యాభ్యాసార్థము గురునికట మున కంపఁబడినప్పటినుండియు వారి కంటె నెక్కుడు తెలివితేటలు కనఁబడుచు చుండెను. అది చూచి మల్లవిద్యాగురువు శీ దాసీపుత్రునకు యోధానుయోధుఁడు కాఁ దగిన యోగ మున్నది కాఁబోలు ననియు, రాజ్యతంత్రోపదేశములు మహామాత్యపదవి నందు టకుఁ దగిన యోగ మున్నది కాఁబోలు ననియు నూహించు చుండిరి. మఱియు నాతని శక్తిసామర్థ్యముల నాలకించి కొందఁ జిల్పబుద్ధులు “శీ దాసీపుత్రుఁడు వింజామరలు వీచుట నేర్చికొక యీ మహావిద్య లభ్యసింపనేల?” యని తమలోఁ దా రెకసక్కిముగఁ బుక్కుకొను చుండిరి. మఱియుఁ దరుకంటె నన్ని విషయములయందును మిథులఁ

గుశలుం డగుటవలనఁ గాలక్రమమున నశక్తిదుర్జనులై రాకుమారులు చంద్రగుప్తునెడల ననూయాభావమును గాంచిరి.

తూలరాశిం బడిన యగ్నికణమువోలె నా యనూయ స్వల్ప కాలమునందే వృద్ధి యయ్యెను. ఈ విషయమును చంద్రగుప్తుఁడు గ్రహింపక పోలేడు; గాని దానివలన నాతఁ డేమియు మనోవైకల్యము నంద లేడు. ఆవసరమేమి? అనూయయు నగ్నియు వాశ్రయము లనే దహించి వేయును. అల్పబుద్ధు లీ సంగతి నెఱుంగఁ జాలక తొఱ్రువడియెదరు. స్థిరచిత్తు లీర్హ్యశువులను మఱింత యేడ్సింతురు. దాని వలన దచ్చునై నెదుటి వారి కనూయ పెరుగవలె ననియే వారి వాంఛ. అది వారికిఁ గార్యసాధకమై పరిణమింపఁగలను. చంద్రగుప్తుఁడు సమయ మైనప్పు డెల్ల నెట్లు మాట్లాడినచో ననూయాగ్ని వారి హృదయాంతరాళములను దగ్ధము గావించునో, యేమి చేసి నచో రహస్యమున వారి కన్నుల నుండి యశ్రులహరి ప్రవహించునో, యట్లే మాట్లాడుచు, నట్లే చేయు చుండెను.

కొన్ని దినములకు విద్యాభ్యాసము పూర్తి యయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁడు సకలకలాకోవిదుఁ డయ్యెను. రాకుమారుల విజ్ఞానాంకురములు తుణతుణప్రవర్ధమానం బగు ననూయానలమువలనఁ గొంత వఱకు చూడిపోయెను; గాని తండ్రివృద్ధుఁ డగుచుండుటయు, రాష్ట్రమునఁ దమ యాజ్ఞలు తిన్నతిన్నగఁ జెల్లుబడి యగు చుండుటయుఁ దటస్థించుటవలన వారి కా విచారము లేక పోయెను. అంతకంతకుఁ జంద్రగుప్తుని బాధించుటకుఁ దగు నవకాశములు లభించు చుండుట వలనఁ బయింబయిగ వారి కొక విధ మగు నూతనోత్సాహము గూడఁ గలిగెను. ఇంక నేమి కావలెను? చంద్రగుప్తుని బాధించుటయే వారికిఁ బదివేలు.

తొంటి వలె గాక యిప్పుడు చంద్రగుప్తుని నిరంకుశప్రవర్తన కొకింత యడ్డంకులు కలుగఁ జొచ్చెను. సేనకులలోఁ గొందఱు బహిరంగముగ నాజ్ఞలను జవదాటు సాగిరి. కోటయందలి కొన్ని స్థలములు త్రొక్కి చూడరా దని నిషేధము లేర్పడియెను. నందుల నిర్భయముగ నీచపుసంబోధనములు సేయఁ గడఁగిరి. ఇంక నిట్టి వసేకములు సంభవించెను. చంద్రగుప్తుడు, నందుల యీర్ష్య యీ విధముగఁ బరిణమించె నని గ్రహింపక పోలేడు. అతని “కెక వివలన సే మగు నని యుపేక్షించి యుండ రా” దని తోచెను. నాసీపుత్రుఁ డైనను చంద్రగుప్తుఁ డభిమానభూషితుఁ డగుటవలన నందులకుఁ బ్రతిఘటించి నిలువ సాగెను. ఈ రూపమున వారి యంతఃకలహములు మఱింత వృద్ధి యయ్యెను.

చంద్రగుప్తునకు నందుల వలన నొత్తిడి యెక్కువ కాసాగెను. ఇంకఁ బ్రబలప్రతిక్రియ సేయకున్న లాభము లే దని తలంచి, తన లోపము లేకుండ నాతఁడు, తనకుఁ గలిగిన యగ్రచాట్లను దొలంగింపు మని పద్మనందునితోఁ జెప్పి చూచెను; కాని దాని వలనఁ బ్రయోజనము గలుగ లేదు. వార్ధకముచేఁ గలిగిన మతి విభ్రానము వలననో, మఱి యే కారణమువలననో పద్మనందుఁ డప్పుడాతని నొకింత తిరస్కరించెను. చంద్రగుప్తుని మనస్సు మఱింత చివుక్కు మనియెను. ఈ తిరస్కార మాతని క్రోధాన్ని కింధన మయ్యెను. వెంటనే యాతఁడు నందులను సంహరించి మగధసింహునను నాక్రమించుటయే యిందులకుఁ బ్రతిక్రియ యని భావించి యట్లు చేసి తీరద నని దృఢప్రతిజ్ఞ గావించెను.

దాసీపుత్రుఁ డగు చంద్రగుప్తునకు రాజ్యాశ గలిగినది. అందులకు మీరు నవ్వెదరేని మా యభ్యంతరము లేదు. కాని యాతని

రాజ్యత్పన్న సామాన్య మైనది గాదు. “ఇదియే నేను చేయ వలసిన విధికృత్యము. ఇదియే నేను సాధింప వలసిన ఫలము. మగధసింహాసనాశోహణమే నావంటివాఁడు కోరఁ దగినది” యని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. ఆతఁడే యాధారమును జూచికొని యిట్టిప్రతిజ్ఞ దాల్చెనో, దాని పరిణామ మెట్లు కా నున్నదో మే మిప్పు డేమియు జెప్పఁ జాలము; గాని మా కీ విషయమున వింత మాత్రము గలుగుట లేదు. తినఁ దిండియుఁ గట్ట గుడ్డయు లేని వారు మహారాజ్యాధిపత్యము దాల్చినట్లును, మహారాజులు కుండయుఁ గట్టయుఁ గొని బిచ్చ మెత్తికొనినట్లును జరిత్రలు సాక్ష్య మిచ్చు చున్నవి. చంద్రగుప్తుఁడు రా జేల కాఁ గూడదు?

తుద కెట్లు పరిణమించినను చంద్రగుప్తునకుఁ దల పెట్టిన కార్యము ప్రారంభించు దనుక నిద్రపట్టదు. ఎప్పుడో చేయ వచ్చునని యూరకున్న ముందే కార్య మడ్డువచ్చునో యనియు, నట్లే తటస్థించె నే నప్పుడు రెండుకార్యములును గూడఁ జెడిసోవు ననియుఁ జంద్రగుప్తుని నమ్మకము. ఇట్లు యోచించుట నిజముగ దూరదర్శి లక్షణము. నేటి పని రేపటివఱకు నాపఁ గూడదు. ముం దెట్లు పోయి యెటు వచ్చునో యేరికినిఁ దెలియదు. ముందు చేయ వచ్చునని యేర్పఱుచుకొనినంతదనుక జీవించి యుందు మని చెప్ప నేరికి నైతి గాదు. ప్రసక్త మైన కార్యమును సమయాంతరమునకు నిలుపుట కావురుషలక్షణము. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి చంద్రగుప్తుఁడు నందసంహారమున కుపాయములు పన్న సాగెను.

ఈ సమయమునందే ప్రజల హృదయముల యందు రాజద్యేషానలము తీవ్రముగ రవుల్కొను చుండెను. ఇది చూచి చంద్రగుప్తుఁడు, తన ప్రయత్నమున కిది యొక శుభసూచక మని తలంచెను.

నందవినాశము దైవోద్దిష్టం బనియు, నంగానంతరము మగధరాజ్య
లక్ష్మీ తన్ను వరించుటయు నట్టిద యనియు నాతఁడు నిశ్చయించు
కొనియెను. మఱియు దేశమునఁ బ్రబలి యున్న యీ రాజద్వేషము
క్రూరదండనమువలన నుదిత మై, దుర్మయసంస్కారమునే కొరు
చున్న దనియు, నక్కతన మాగధులు నందసంహారమునకుఁ గేవలము
తనకు 'సాయపడఁజాలరు గాని తన కడ్డు రా రనియుఁ దన యభ్యు
దయము వాతి కనిష్టము కాఁ జాల దనియుఁ గూడ గ్రహించెను.
వెంటనే పని చేయ కున్న నీ యగ్ని చల్లారు ననియు, విదప ఫలా
ఫలము లెట్లున్నను దన ప్రయత్నములు సాగుటయే కష్ట మనియుఁ
గూడ నాతఁడు భావించుకొనియెను. వెంటనే తిన్న తిన్నగ నాతఁడు
తన యాలోచనము నాచరణమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నములను జూచి ప్రజ లనేకవిధములఁ
జెప్పుకొన సాగిరి. నందుల వినాశమును, చంద్రగుప్తుని రాజ్యాభిషే
కమును దైవోద్దిష్టము లని కొందఱు తలంచిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రయ
త్నములకు, నందులు బుద్ధి లెచ్చికొని దేశమున నెప్పటి శాంతిని
నెలకొల్పుటయే ఫల మని కొందఱు జనుకొనిరి. క్షత్రియపాలితుల
మగు మనము దాసీపుత్రునిచేఁ బరిపాలింపఁ బడ వలసినదేనా?
యని మఱికొందఱు సం దేహించిరి. తుద కెట్లు జరిగినను బ్రస్తుతము
దేశ మంతయు మందరఘర్ణితసాగరము వోలె సంక్షుభితమై పోవు
టయు, బ్రజల బాధలు మఱింత వృద్ధియగుటయు, దప్పు పని
వేటొక కొందఱు భావించిరి. కష్టవానంతరము మగధరాజ్యాభి
షత్యము చంద్రగుప్తునకు సంక్రమించినను సంక్రమింప కున్నచు
ప్రభుత్వము మాటుటకు సం దేహము లే దని రాజ్యతంత్రజ్ఞులు ఢిరీక
రించిరి. నందవినాశము జ్యోతిర్దర్శనమునఁ బ్రతిబింబితంబగు చున్న

దని సిద్ధాంతులు చెప్పిరి; గాని భావిప్రభు వెతఁడా . యను ప్రశ్నకు మాత్ర మింకను బాగుగ నాలోచింపవలె ననిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నము లన్నియు నందుల ప్రతీకారమువలన యుంఝామారుతవిడేపముచే దూది పిండె లుద్ధౌతము లగునట్లు పటాపంచలై పోవు నని మఱికొందఱు చెప్పిరి.

ప్రజల నేకులు చంద్రగుప్తుని పక్ష మవలంబించిరి. ఆ నేకుల నేకవిధముల నాతని యాజ్ఞలను జెల్లించిరి. ఈ రూపమున నీ ప్రయత్నప్రారంభమునందే చంద్రగుప్తుని యాజ్ఞలు ప్రజలలోఁ జెల్లి పోఁజొచ్చెను. ఎట్లో దేశమునఁ దీవ్రవిప్లవప్రయత్నములు జరుగుచున్న వని రాక్షసునకుఁ దెలియ వచ్చెను. వెంటనే యాతఁడు దాని యాధార్థ్యమును దెలిసికొనుటకును, దత్కర్తల నెఱుంగుటకును గూఢచారులను నియమించెను.

చారులవలన రాజులకుఁ గలుగు ప్రయోజనము లనంతములు. రాష్ట్రము నందలి బాహ్యంతరంగిక సమాచారము లన్నియు రాజునకు వారి మూలముననే తెలియును. వేతనము స్వల్పమే యైనను గౌరవమునందు భారత రాజ్యాంగ తంత్రము వీరి కున్నత స్థానము సొసంగు చున్నది. “ రాజులు చారచక్షుష్కు ” లను మాటయందీ యర్థము విస్పష్ట మగు చున్నది. రాజునకు, వీరు స్వామి ద్రోహు లగుచోఁ గలుగు కీడునకును, స్వామిభక్తు లగు నెడల గలుగు మేలునకును మేరలేదు. అక్కతనఁ దమయెడల నెల్లప్పుడును భక్తిప్రసత్తులు గలిగి యుండుటకు రాజులు చారులను గోచలమును మాసవేతనముల వలననే గాక. యప్పుడప్పుడు బహుమానములచేఁ గూడ గౌరవించు చుందురు. ఈ బహుమానుల కాసించి చారులెట్టి సందర్భములయందైనను, మిగుల ధైర్యముతోడను, సాహస

పద్మనందుడు దేశాంతరవాసశిక్ష విధించినపుడు చంద్రగుప్తుడు తన భాగధేయమును జాల మెచ్చుకొనియెను. రాజపుత్రులు తనయెడల మిపుల నీర్ష్య వహించి యున్నారు. వృద్ధనందుడు వారి మాట త్రోసివేయఁ జాల కున్నాఁడు. తాను గావించిన కృత్యము చాల సాహస మైనది. అగుటం జేసి రాజు తనకు మరణదండనము గాని యావజ్జీవకారాగారవాసశిక్ష గాని విధించిన నిఁకఁ జేయ వలసిన దే మున్నది? అట్టి మహాపాయములు సంభవింప కుండుటకంటె నదృష్ట మేమి? మాటువేసముతో మఱల దేశములోఁ బ్రవేశించినఁ దన్నెవ రేమి సేయఁ గలరు? తన భావిప్రయత్నముల కిది యెంత శుభనూచకము! ఇట్టి శుభనూచన లొకటి వెనుక మొకటి పొడ నూపుట వలనఁ జంద్రగుప్తునకుఁ దనవిజయమునందు మఱింత దృఢ విశ్వాసము గలిగెను.

చంద్రగుప్తుని గుఱించి మహారాజీ దాసీపుత్రుని వలన నేమి యనర్థము వాటిల్లఁగల దను తృణీకారభావముతో నుండి యుండును. అయినను చంద్రగుప్తుడు రాజద్రోహులలోఁ జేరిన వాఁ డగుట వలన దేశమున, విశేషించి కోటలో నున్నచోఁ గొంతవఱకు బాహ్యాక్షోభము నాంతరంగికక్షోభమును గూడఁ గలిగించుట కే మైన నవకాశము లుండునేమో యను తలంపుతో నాతనికి దేశాంతరవాసశిక్ష విధించియుండును. రాక్షసుఁడు గూడ నట్లే భావించి యుండును. రాజు నధికానురాగమును బడసి యున్న చంద్రగుప్తుని జనని ముర తుద్రజాతిస్త్రీ యగుట, ధనమనందలి కాంక్షచేఁ దనకుమారునకు సంభవించిన యీ స్వల్పశిక్షకు మిగుల వగచి క్రమ్మఱ రాజానుగ్రహమును బడయఁ గోరి తనకుమారునకు బుద్ధులు గఱపఁ ద్రోహించితను మాసిపింపఁ గల దని గూడ వారు భావించి యుందురు.

ఏమైనను చంద్రగుప్తున కీ స్వల్పశిక్ష విధించుటలో నా రాజ్యతంత్ర ఘరీణులకుఁ గల భావ మేమో మేము స్పష్టముగఁ దెలుపఁజాలము.

ఏది యె ట్లయినను చంద్రగుప్తునకు మగధదేశమును విడిచివెట్టి పోవుట కిష్టములేకపోయెను. ఈ విషయమున “నందసంహార మవశ్యము చేయ వలయు” నను నాతని సంకల్పము మఱింత బలపడుటచే తటస్థించెను. వివేకవతి యగు ముర, రాజు నాగ్రహము నారసి యవివేకకృత్యమును గావించితి వని చంద్రగుప్తు నేమైన నిందించెనో, యాతని యుద్యోగకారణములను జక్కఁగ గుఱు తెఱింగి, మగధదేశ మునఁ దన యాజ్ఞ నీశ్వరాజ్ఞగాఁ జెల్లించిన రాజువైఁ గత్తి కట్టు మని ప్రోత్సహపఱిచెనో తెలియదు; గాని చంద్రగుప్తుఁ డొగుల దూషణభూషణములను లెక్కనేయు వాఁడు మాత్రము కాఁడు. అక్కతన నాతఁడు రాజభటుల కన్నల దుమ్ము గొట్టి తనతల్లితోఁ గూడఁ బాటలీపుత్రమునందే యొక రహస్యస్థలమున మాఱువేసము తో నివసించి యుండెను. ముర సంపాదించిన యమితధన మంతయు నాతని చెంతనే యుండెను.

ఈ కల్లోలసమయమున నొకనాఁ డొక రాజభవమున ననేక పౌరులు గూడి యుండిరి. ఆ సభయం దొక బ్రాహ్మణుఁడు చక్కని యుపన్యాసము గావించు చుండెను. వేరొక బ్రాహ్మ ణుఁ డ్రాగ్రాసనమున నతిగంభీరముగఁ గూర్చుండి యుండెను. అతని విశాలవదనమండలము, నాతని బలిష్ఠశరీరము నాతఁ డొక మహా పండితుఁ డనియు, నధిక తేజస్వి యనియుఁ జాటుచుండెను. అతని పేరు విష్ణుగుప్తుఁడు. చణకనందనుం డగుటఁ జాణక్యుఁ డనియుఁ జేరు గలదు. ప్రజ లెల్లరు నాతనినిఁ జాణక్యుఁ డనియే పిలుచు చుందురు. అతఁడు చతుర్వేదపారగుఁడు; మట్టాస్త్రవిదుఁడు;

దండనీతీయం దనుపమానపండితుఁడు ; కుటిలోపాయముల యం దతిచతురుఁడు ; ముక్కోపి ; పట్టిన పట్టు వీడని శూరశిఖామణి ; మహాపరాక్రమశాలి ; చక్కని సమయస్ఫూర్తియు, నెట్టికార్యముల నైన ననాయాసముగ నెఱవేర్పఁ గల సామర్థ్యమును, నగ్నినైనఁ బిడి కిటఁ బట్టు నంతటి సాహసమును గల నిర్భీకచిత్తుఁడు.

ఈ సమయమున రాక్షసామాత్యసహితులై నందు లటకుఁ జనుదెంచిరి. వారి గౌరవార్థము ప్రజలు లేచి నిలువంబడిరి. ఉపన్యాసకుఁ డొక్క ఊణ మూర కుండెను ; గాని యగ్రాసనా సీనుఁ డై యున్న చాణక్యుఁడు లేవ లేదు. సభలయం దగ్రాసనాధి పత్యము వహించు వారి కట్టి యధికారము గలదో, లేక యతఁడు నందుల లెక్క యేమి యని భావించెనో తెలియదు. పయింబయిగ నధరస్పందమైనఁ జేయ లేదు. అపాంగనిరీక్షణములతో నైన స్వాగత మిచ్చుటగాని, కూర్చుండుఁ డని సన్నగాని చేయ లేదు. అతిగంభీర ముగ నట్లే కూర్చుండి యుపన్యాసము సాగింపు మని వక్తకుఁ గన్ను గీతెను. వెంటనే యాబ్రాహ్మణుఁడు మేఘగంభీరభాషణములతో నుపన్యాసమును బ్రారంభించెను.

నందు లిది యంతయుఁ జూచి చాణక్యుఁడు తమ్మగౌరవించె నని భావించిరి. వారి కనుబొమలు ముడివడెను. మొగము లెఱ్ఱఁబా టెను. అంత వారు రాక్షసుఁ డెంత సన్న చేయు చుండినను బాటిం పక, కూడ నున్న రాజబంధువు లెంత బతిమాలు చున్నను వినక యత్యుత్కటం బగు కోపభరమ్మున నాబ్రాహ్మణునిఁ గ్రింది కీడ్చి వేయుఁ డని భటుల కాజ్ఞాపించిరి. ఆజ్ఞావచన మింకను ముగియక మున్నే భటు లగ్రాసనమును సమీపించిరి. ఉపన్యాసనిచున్న

హృదయుం డగుటఁ జాణక్యుఁ డిది యేమియు నెఱుఁగఁడు. అట్టి వానిని రాజభటు లగ్రాసనమునుండి హతాత్తుగఁ గ్రిందికి లాగివైచిరి.

ఆ లాగుటలోఁ జాణక్యుని జుట్టుముడి విడి పోయెను. అంతఁ జాణక్యుఁ డులికిపడి లేచి క్రోధాగ్ని కీలావిస్ఫులింగమ్ము లెగయఁ బండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచు “నో సందాధములారా! నన్ని క్షిగ్రా సనము నుండి లాగి యగౌరవపఱిచి నందులకు, మిమ్ము నిశ్చే సింహా సనము నుండి లాగి, విశేషించి శిరఃకర్తనము గావించు నంత దనుక నీ జుట్టును ముడువ నని కాలరుద్రుని వలె గర్జించి పలికి యా సభా స్థానమును విడిచి పోయెను. రాక్షసుఁడును, మఱి కొందఱు దగ్గఱి వారు నెన్ని చెప్పినను నందు లాతని కోపానలమును జల్లార్చుఁ బ్రయత్నింప రైరి. విశేషించి వా రీ బీదబ్రాహ్మణుని వలన నే మగు నని తిరస్కారభావమును బ్రకటించి యూరకుండిరి.

చాణక్యప్రభావము రాక్షసునకు విదితమె. అక్కఱిన వాతఁడు, నందులు చాణక్యు నగౌరవపఱిచినందులకుఁ జాలఁ జింతించెను. ఇట్టి కల్లోలసమయమునఁ జాణక్యుని వంటి మహాతేజస్విలోఁ గలవాము డెచ్చికొనుట నందులకుఁ జాలనవ్వము. ఎంత చెప్పినను వారు వినని యపు డింక రాక్షసుఁ డేమి సేయఁ గలఁడు?

అందఱుండియు నందులు చాణక్యుని ఘనతను గ్రహింప లేక పోవు టాశ్చర్యకరము. రాక్షసామాత్యుని బోధనల వలన వైన గ్రహింప లేక పోవుట చింత్యము. కొలఁది దినములనుండి వారు చేయుచున్న వన్నియుఁ గ్రూరకృత్యములే యగుట శోచనీయము. ప్రజల యెడల వారికి విపరీతబుద్ధులు పుట్టుట విచారకరము. ఇ వన్నియుఁ జూచిన తత్త్వజ్ఞులు బలీయ మగు నీశ్వరాజ్ఞచేఁ ప్రేరి

తులై, నందులు, కాలవాహినిం బడి వినాశసాగరమున కభిముఖులై పోవు చున్నారని తలంపఁ జొచ్చిరి.

నాటి సభ యంతయు నీ విధముగ విచ్చిన్నమై పోయెను. పౌరులలో నప్పుడనేకుల కనేకభావన లుప్పలిలెను. మొత్తము మీఁదఁ బ్రజల కెల్లరకును హృదయావేదనల బధికం బయ్యెను. ఒక ఊణము కంటె మఱియొక ఊణము వారికిఁ బ్రబలాపాయశంకలు వ్రేడమఁ జొచ్చెను. నందుల కృత్యమునకు వక్త కూడఁ జూడఁ గోప పడియెను. ఉపన్యాసము సాంతము గాక పోవుటచే వక్తయుఁ జాణక్యఁడును గూడ నంతకు మున్ను ప్రభాపక్షము వారో, రాజ పక్షము వారో చెప్పుట కైలి గాదు. తుట్టతుదకుఁ బ్రభువునకుఁ బ్రభాద్వేషమును, బ్రజలకు రాజద్వేషమును గలుగుట పరిష్కర వినాశకారణ మని చెప్పుచు నావక్త సభనుండి వెడలి పోయెను. నందులు తాము చేసిన పనికి గర్వపడుచు వెడలిపోయిరి. ప్రభా ప్రముఖులనేకవిధములఁ జెప్పుకొనుచు స్వస్థానోన్ముఖు లైరి. ఊణములో నా స్థల మంతయు నిర్జన మయ్యెను. ఈ వార్త గూడ నిము సములోఁ బట్టణ మంతయు వ్యాపించెను. నాఁడు పౌరుల కాలక్షేపమున కెల్ల నీ వృత్తాంతమే యాధార మయ్యెను.

నాఁడు చంద్రగుప్తుఁడు మాటు వేసముతో నా సభయందే యుండెను. అతఁ డప్పు డచ్చట బరిగిన వ్యాపార మంతయుఁ జూచి మిగుల నానందించెను. అతఁడు చాణక్యుని ప్రభావము నంతకు ముందే విని యుండెను; గాని విశేషించి చాణక్యఁడు సభాప్రసంగం భమునఁ జేసిన ప్రసంగమువలన నాతని సామర్థ్యమును స్వయముగఁ దెలిసికొనియెను. ఆ ఊణము మొదలుకొని యాతఁ “ఓ మహానుభావుఁడు నాయెడల నెట్లు ప్రసన్నుఁ డగు” నని యొచింపసాగెను.

చాణక్యుని నందులు తమ పక్షమునకుఁ ద్రిప్పికొనక మాన రనియు, నట్లయిన నందసంహారము తనకుఁ జాల దుష్కరమై పోవు ననియు, నాతఁడు చింతించెను. నందులు సభకు వచ్చినపు డీ చింత మఱింత పెరిగెను; గాని వారు చాణక్యుని బరాభవించినతోడనే యాతని మనస్సు కుదుటఁ బడియెను. నందసంహార మిఁకఁ దప్పదని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అప్పు డాతనికి మగధరాజ్యాధిపత్య వచ్చి సంత యానంద ముప్పతిలెను. ఆ మహితానందముతో నాతఁడు, చాణక్యుఁడు భీకరశపథమును ఒట్టి సభను విడిచి పోయిన వెంటనే యాతని వెనువెంట బయలుదేఱెను. అయిన నతికోపభరమ్మున వెనుదిరిగి చూడకుండఁ బోవుచుండుటవలనఁ జాణక్యుఁడు చంద్రగుప్తునిఁ జూడ లేదు. చాణక్యుఁడు ముందును, చంద్రగుప్తుఁ డాతని ననుసరించి వెనుకను బోవుచుండిరి.

కొన్ని నిమిషములకు వారు పాటలీపుత్రనగరమును దాటి సాంద్ర మగు నొక తోటలోఁ బ్రవేశించిరి. అప్పటికినిఁ జాణక్యుఁడు వెనుదిరిగి చూడలేదు. జుట్టు నట్లే విరియఁబోసికొని యా పొందిన కోపదేవత వలె నతిరభసమున ముందునకుఁ బోవుచునే యుండెను. అప్పు డింక నిట్లూరక నడచుచుఁ బోవుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదని తలంచి 'చంద్రగుప్తుఁ డతిరయమ్మున ముందున కరిగి "మహాత్మా! నందవిద్వేషి చంద్రగుప్తుఁ డభివాదనము సేయఁచున్నా" డని చాణక్యుని పదకవలముల నంటెను.

చాణక్యుఁ డులికిపడి చంద్రగుప్తునిఁ జూచెను. "నందవిద్వేషి" ననుటచే నాతఁ డీ యువకునివలనఁ గొన్ని యవసరము లైన సంగతులు తెలిసికొన వచ్చు నని యూహించి చంద్రగుప్తునిఁ బ్రియముతో లేవనెత్తి నీ వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పు మని యడిగెను. వెంటనే

చంద్రగుప్తుడు “కోటలోఁ బాగా వేసితి” నని సంతసించి తన వృత్తాంతము నామూలగ్రముగఁ జాణక్యునకు విన్నవించి తరణము వేడెను.

చంద్రగుప్తుని వృత్తాంత మంతయు విని చాణక్యుఁ డాతని ప్రయత్నమునకుఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. మఱియు, నాతని ముఖము వంక గంభీరముగఁ దిలకించి యా యనంతదివ్యతేజస్సును గ్రహించి, నందానంతరము మగధరాజ్యాధికార మీ యువకునకు సంక్రమించుట నిశ్చయ మని భావించి, మగధసింహాసనముపై నీ దాసీపుత్రునిఁ గూర్చుండఁ జెట్టుట నందులకు మఱింత పరాభవకారణ మని నిశ్చయించి, నందోన్మూలనదీత్రాపరతంత్రుఁ డగు నీయువకుని తోడ్పాటు వలన నందసంహార మశ్రమముగ నెఱవేఱఁ గల దని యూహించి, పిదప మగధరాజ్యలక్ష్మి నీ ప్రతాపమూర్తి వక్షఃపీఠముపై నభిషిక్తం జేయుట శ్రేయస్కర మని చింతించి, యీ నవసాహసాంకుఁడు సన్నిధానమున నున్నచోఁ దన శపథ మెంతమాత్రమును విస్మృతము కాక యతిశీఘ్రకాలములో నెఱవేఱుట కవకాశము కలుగు నని తలంచి, రాజ్యతంత్రధురీణుం డగు నా పేదబాపనయ్య చంద్రగుప్తు నకు “మగధరాజ్యమును నీకుఁ బట్టము గట్టెద ” నని వాగ్దానము గావించి యాతని వెంటఁ గొనిపోయెను.

చంద్రగుప్తునకుఁ జాణక్యుఁడు తో డగుట యగ్నికి గాలి తో డైన ట్లయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁడు మంత్రాంగము విషయమున నందులకుఁ బై చేయి యయ్యెను. ఇంక వరూధినిగావలెను. చంద్రగుప్తున కింక దానిని సంపాదించుట యంత కష్టములోనిదిగాదు. ఇంక నిరు వాఁగులును దలపడుట కెంతో కాలము పట్టదు. నారదుని వంటివా రెవ రైన నున్నచో వారి కీ సమయము కంటెఁ బండువు లేదు.

నాఁ డట్లు చాణక్యచంద్రగుప్తు లెచ్చట కరిగిలో, యే మేమి యాలోచించికొనిలో తెలియదు; గాని యే కారణము వలననో చంద్రగుప్తుడు మగధను వీడి పాంచాలదేశమునకుఁ బోయెను.

మగధదేశ మిట్టి కలతలతో నిండియున్న సమయమునఁ బాంచాలము మఱింత దుస్థితియందుండెను. అక్కడి రాజు లెల్లరు నంతఃకలహములతోఁ బడి మునిగిపోయి, వీలయి నప్పు డెల్ల నొకరి నొక రోడించుకొనుచుండిరి. ఈ సంగతి యంతయుం తెలిసికొని, ప్రపంచ మంతయు జయింప వలయు నని బయలుదేరిన మలె గ్జాండ రను గ్రీకుదేశపురాజు భారతదేశమునఁ బ్రవేశించి తొలు దొత్తఁ దన దృక్పథమునఁ బడిన పాంచాలమును జయింపఁ బ్రయత్నించెను. పాంచాలమునందలి రాజులలోఁ గొందఱు తాతని పక్షము వహించిరి. భారతీయుల సాహాయ్యము వలన నా గ్రీకువీరుఁడు పాంచాలమునందలి చాల భాగమును జయించెను.

అప్పుడు పాంచాలమునఁ బురుషోత్తముఁ డను నా వీరకరుఁడుండెను. అతఁడు ప్రకృతము జేల మనఁబడు వితస్థానది వద్దఁ బ్రచండ మగు తన చతురంగబలముతో నలెగ్జాండరు నెదిరించెను. ఇరులెగలవారికినిఁ బోరు ఘోరముగ జరిగెను. కాని యెంత పోరినను బురుషోత్తమునకు లాభము లేక పోయెను. తక్షశిలారాజులు గ్రీకుల పక్షమునఁ బోరుటవలనను, దన రథములు నదియొడ్డున బురిదలో దిగఁబడిపోవుటవలనను, మదపుటేనుఁగులు తిరుగఁ బడి స్వచైతన్యమునే నాశము నేయుటవలనను, విశేషించి గ్రీకుడందు సంఖ్యాధికమై యుండుటవలనను బురుషోత్తమునకే యపజయము వాటిల్లెను. పాంచాలదేశ మలకసుందరుని వశ మయ్యెను.

అపుడు పాంచాలము నందే యున్న చంద్రగుప్తుఁ డిది యంతయుఁ జూచి చాల వగచెను. తక్షశిలారాజులపైఁ జాల నాగ్రహము పూనెను. వీరస్వర్ణము నలంకరించిన పురుషోత్తమునిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఏ దెసఁ దిలకించిన నాతనికిఁ పాంచాలమునందంతటను గ్రీకుపతాకములే కాన్పింపసాగెను. అక్కతన నాతని హృదయమున ననంతక్రోధాగ్ని ప్రభూమిత మయ్యెను. పాంచాలము నుద్ధరింప బుద్ధి పుట్టెను. వెంటనే యాతఁడు తన ఛేంత నున్న యమితధనముతో నొక ప్రచండ సైన్యమును నిర్మించెను. ఈ సందర్భమున నాతఁ డెప్పుడో యొకప్పు డలకసుందరునిఁ జూచె నని వదంతి కలదు.

పాంచాల మింత సులభముగ వశ్య మగుట వలనఁ దన యేఁబదివేలసైన్యముతో భారతవర్షము నంతను జయింప నెంచి యలకసుందరుఁడు ముందునకు సాగఁ బ్రయత్నించెను; గాని గంగా తీరమునఁ బ్రచండ మైన వరూధినియొకటి యున్నదని విని యడలియు, నీదేశపుటుష్ణమునకుఁ దాళఁ జాలకయు, నాతని వీరభటులు తమ యసమ్మతినిఁ దెలిపి, యజమానుఁ డంతకును విననందునఁ దిరుగఁ బడిరి. కొందఱు పాంచాలు రెదిరించిరి. ఇన్ని కారణముల వలన నలెఱ్ఱాండరు శత్రుదూనదిని గాని యమునానదిని గాని దాటకయే వచ్చిన దారిఁ బట్టి స్వదేశమునకుఁ బోయెను. పోవుచుఁ బోవుచు నాతఁడు పాంచాలమునందుఁ దన యధీనమున నున్న రాజ్యములను బరిపాలించుటకుఁ బ్రతినిధుల నేర్పఱిచెను. స్వదేశమునకుఁ బోయిన వెంటనే యాతఁడు మృతి నందినందున భారతదేశము నందలి యాతని రాజ్యము సెల్యూక సను వానికి సంక్రమించెను.

ఇంతలోఁ జంద్రగుప్తుని సేనానిర్మాణము పూర్తియయ్యెను. పాంచాలమునందలి కొందఱు రాజు లాతనికి సాయపడిరి. ఉభయముల సేనలు గలిసి యొక ప్రచండపైన్య మయ్యెను. ఆ సేన నంతను దగునట్లు విభాగించి, తత్తద్భాగములకు వివేకభూషితులును, బ్రతాపమహితులు నగు వారి నధిపతులుగఁ జేసి తాను సర్వసేనాధిపత్యము వహించి చంద్రగుప్తుడు గ్రీకు సేనను దాఁకెను.

విజయగర్వమువలనఁ గ్రిందును మీఁదు నెఱుంగని గ్రీకురాజు నెల్యూక సీ యుదంతము నాలకించి ప్రగల్భతానూచకముగ నంద హాసము గావించి, మహాట్టహాసముతో భారతవీరుల నెదిరించి నిలిచెను. పోరు ఘోర మయ్యెను. నెల్యూకసునకు భారతపైనికులు నిస్తే జులు గారని బోధపడియెను. కొంత కాలమునకు గ్రీకులకు భారత వీరులతోడి పోరాట మాట గాదని తెలియ వచ్చెను. మఱికొంత తడవునకు మన మింక గెలువ లేమను సంశయము దోఁచెను. దినములు గడచిన కొలది గ్రీకుసేన క్షీణింప సాగెను. అంత వారి మనస్సుల యందు భయము పైడమెను. ఎట్టి సమయముల యందైన హృదయమున భయమునకు రవంత స్థల మొసంగిన మానవుఁ డింకఁ బనికిరాడు. కొన్ని గడియలలో గ్రీకువీరుల హృదయకుహరములు భయప్రపూరితము లైపోయెను. ఆ యమితోత్సాహము మటుమాయ మైపోయెను. ప్రళయాగ్నిఁ బోలు నా శౌర్యాగ్ని చల్లారిపోయెను. వెంటనే గ్రీకువీరులు కదనరంగమును విడిచి భరత వర్ష పు సరిహద్దులను దాటి పలాయనము స్వీకరించిరి. పాంచాల రాజ్యలక్ష్మి చంద్రగుప్తుని బాహుబంధమునఁ గులుకఁ జొచ్చెను.

ఇంతలోఁ “పాంచాలము నందలి నీ యభివృద్ధికిఁ జాల సంతసించితి ననియు, నిచ్చట నేను గావించిన నందవధోపాయము లన్ని

యు ఘోరములై యున్న వనియు, నీవు క్రొత్తగాఁ జేర్చిన
 సేనను, నీకు సాయపడు నైన్యమును వెంట నిడికొని మగధరాజ్య
 లక్ష్మీనిఁగూడ వరించుటకు శీఘ్రముగా రావలసినదనియుఁ జాణక్యో
 పాధ్యాయుని చెంగటనుండి చంద్రగుప్తునకు సందేశము వచ్చెను. అది
 చూచి చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యుని నందనిరూఢులనవిషయికం బగు
 దృఢదీక్షకును, దన మీఁది యఖిండానురాగమునకును మివుల నలరి
 యఖిండపై న్యోపేతుఁడై మగధదేశము ముట్టడింప జయజయధ్వాన
 ములును, భేరిభాంకరణంబులును దిక్కటాహములు బ్రద్దలు సేయ
 మహావైభవముతో బయలుదేఱెను.

చాణక్యున కిందుశర్మ యను మొక సహాధ్యాయుఁ డుండెను.
 ఆతఁడు శుక్రనీతి యందును, జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందు నఖిండ మైన
 వైదుష్యము గలవాఁడు. చంద్రగుప్తుఁడు పాంచాలమున కరుగక
 పూర్వ మతనినిఁ జాణక్యుఁ డిందుశర్మయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రునిఁ
 గావించి “నందసంహారప్రయత్నమున సాయపడెద” నని యిందు
 శర్మచే నభయము గూడ నిప్పించెను. పిదప నిందుశర్మ తుపణకజేమ
 మును చాల్చి రాక్షసాదులకుఁ దనపై ననుగ్రహము వైడమునట్లు
 చేసికొని వివేకమహితులును, గిరిధీరులు నగు శిష్యులను గుప్తచా
 రులుగా నియమించుకొని వారి పరముగా నందరహస్యములు చాణ
 క్యున కెఱుక సేయుచు, దేశకాలపాత్రములకుఁ దగు నట్లు ప్రవర్తిం
 చుచుఁ జంద్రగుప్తునకుఁ దోడ్పడ సాగెను.

తక్షశిలానగరనాయకుం డగు పర్వతరాజు మగధరాజ్యము
 నాక్రమింప వలె నను తలంపుతో సమయమునకు వేచి యుండెను.
 చాణక్యపతిజ్ఞులను విని మగధరాజ్యసంపాదనమున కిదియ యద
 నని తలంచి కైత్రప్రస్థానమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను గావింప

సాగెను. చారులవలన నిది యంతయుఁ దెలిసికొని చాణక్యుడు పర్వతరాజు చెంత కరిగి తన పూనికఁ దెలియఁ జెప్పెను. పరులను నంచించుటయం దాతీతేటిన పర్వతకుడు చాణక్యున కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయకుండెను. చాణక్యుడా యా మోసమునకు గుఱే యగువాడు? అతడు పర్వతకుని యాలోచనల నూహించికొని యతని సంశయములు నశించు నట్లు దగిన వంత్రతంత్రము లన్నియుఁ బన్ని మెప్పించి నందరాజ్యమునం దర్థరాజ్య మిచ్చునట్లు లొప్పి కొని యాతని లోబడిచికొనియెను. వెంటనే పర్వతకుడు తనకు సాయముగ శకయవనకిరాతకాంభోజపారిశీక పాష్టిక రాజప్రభృతులను సనైన్యముగ వెంటఁ బెట్టుకొని యుద్ధమునకు బయలుదేరినాడు.

ఇంతలోఁ బాంచాలమునుండి చంద్రగుప్తుడు తన యఖండ చతురంగబలమును గూర్చికొని వచ్చి చేరెను. గురుభ్యు లిరువురును దమతమ యాలోచనలను దెలిపికొని కర్తవ్యమును నిర్ణయించిరి. చాణక్యుడు చంద్రగుప్తుని ప్రయోగకాశల్యమును జాల మెచ్చుకొని యెను. పిదప నిరువురును గలిసి సైన్యమును రెండు భాగములుగా విడఁదీసిరి. ఒక భాగము గండకీనదీప్రాంతము నేరి పాటకీపుత్రమును ముట్టడింపఁ బోయెను. రెండవ భాగము పర్వతకుని యాధిపత్యము క్రింద గంగాశోణాసంగమము దెసకు బయలుదేరినాడు.

చారుల ముఖంబున నిది యంతయుఁ దెలిసికొని రాక్షసుడు తగు కట్టుదిట్టము లన్నియుఁ గావించి నందసమేతుడై, మహాసైన్యముతో సరయూసంగమన శత్రువుల కొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచుండెను. చాణక్యసహాధ్యాయుఁ డిప్పు డూరకుండెనా? అతడు చంద్రగుప్తున కీ యుద్ధమున విలాసమాత్రమున జయము గలిగింపఁ దలచి ప్రబల

కుతంత్రములను బన్ని రాక్షసుని కంట దుమ్ముగొట్టి నందులను విడఁ
దీసి చాణక్యుని వలయందుఁ దగుల్కొను నట్లు చేసెను.

యుక్తసమయమున నిరువాఁగుల వారును దలపడిరి. రాక్షసు
బలగర్వితులై నందు లీయుద్ధము నాటగా భావించిరి. ఒక బీద
బాపని యలోచన ననుసరించి, దాసీపుత్తుని సాయముఁ జూచికొని
దండై తివచ్చిన పర్వతకుని వారతిలాఘవముగఁ జూచిరి; గాని వా
రనుకొన్నట్లు పరబల మాత నిర్వీర్యము గాదు. కత్తియుఁ గత్తియుఁ
గలిపిన పిదప వారి యాటలు పొగినవి గావు. చంద్రగుప్తుని ప్రతా
పాలనము దుస్సహ మయ్యెను. చేత నైనంత వఱకును బోరి తుదకు
నందపుత్రులు వీరస్వర్గమును జూఱుకొనిరి. “నందవినాశ వృత్తాంతము
సేనలయందుఁ బర్వరాజు బలముల కుత్సాహాధిక్యమును,
బాటలి బలములకు దైన్యాధిక్యమును, రాక్షసునకు శోకవిహ్వలతయు
మప్పతిల్లే.” అంత రాక్షసుఁ డింకఁ బోరుటవలన లాభము లే దని
గ్రహించి, మాయచే శత్రువులను జయింప నెంచి, నందకులమును
నిలుపు తలఁచున వృద్ధనందునిఁ బురమునుండి దాటిఁచి ప్రాణత్రాణ
పరాయణుడై యుద్ధరంగమునుండి తొలంగి పోయెను.

చంద్రగుప్తునకు విజయలాభము గలిగెను. చాణక్యశపథ
ములలో మొదటి దగు నందసంహారము నెఱవేఱెను. వృద్ధనందుఁడు
జీవన్మృతుఁ డయ్యెను. రాక్షసుఁడు పరాజితుఁ డయ్యెను. ఇంక
నెందు నెదురాడువారు లేరు. అయినను చాణక్యుఁడు, నాటిరాత్రి
చంద్రగుప్తుని పాటలీపుత్రప్రవేశమున కంగీకరింప లేదు. పరాజితుఁ
డైనను రాక్షసుఁ డప్రిపతిభాశాలి; స్వామిభక్తిభూషితుఁడు; సకల
చూయోపాయవిశారదుఁడు. అక్కతనఁ జంద్రగుప్తుఁడు యుద్ధ
రంగమునందలి తన శిరమునందే శిశ్రమించెను. చాణక్యుఁడు చంద్ర

గుప్తపట్టాభిషేకమును గుఱించి యోచింపఁ దొడఁగెను. వీరభటులత్యుత్సాహములతో నాటపాటలయందుఁ బ్రవృత్తులైరి.

రాక్షసుఁడు వంచనోద్వృత్తుఁ డయ్యెను. ఆతఁడు పిన్న నాట నుండియు నొక యాఁడుపిల్లను బెంచుచు, జిన్నచిన్న మాత్రలతోఁ బ్రారంభించి జీర్ణ మగు న శ్లేర్పాటులు గావించి యా పిల్లచే విషము తినిపించు చుండెను. అది యిప్పుడు నవమోహనాంగి యై యుండెను. ఆ పిల్ల మాలమునఁ దన ప్రయత్నమును నెగ్గించుకొనఁ దలంచి జీవసిద్ధి యను పేర తుపణకవేషముతోఁ ద న్నాశ్రయించి యున్న చాణక్యసహాధ్యాయి యగు నిందుశర్మను బిలిచి యాతని ననేకవిధములఁ బెద్దచేసి పొగడి, యా విషకన్యను జూపి, తుమార్పణానూచకముగఁ జంద్రగుప్తునకు సమర్పించి రమ్మని చెప్పెను. జీవసిద్ధియు వల్లె యని యంగీకరించి చాణక్యుని చెంత కరిగి సంగతिसందర్భము లన్నియుఁ దెలిపెను. అది విని చాణక్యుఁడు రాక్షసుని బుద్ధి తుశలతకు మెచ్చుకొని యా కన్యను బర్వతకునకు సమర్పించి రమ్మని జీవసిద్ధికి నియమింప నతఁ డట్లు గావించెను. అనిచూచి పర్వతకుఁడు స్త్రీలంపటుం డగుట రాక్షసునిఁ జాలఁ బొగడి యాతని యపరాధములు మన్నించితి నని యభయ మొసంగి యా కన్యను స్వీకరించెను; గాని వెంటనే విషము తల కెక్క మృతినొందెను. ఇట్లు చాణక్యుఁడు రాక్షసుని వంచించుటయును జంద్రగుప్తుని రక్షించుటయును గాక మగధరాజ్యమున నర్థభాగమును గోరకుండఁ బర్వతేశ్వరునిఁ జాతుర్యముతోఁ దుద ముట్టించెను.

పర్వతకుఁడు మృతి నొందినను నాతని పుత్రుఁడు మలయ కేతు వుండెను. ఆతని భయభ్రాంతునిఁ జేసి పలాయనము గావింపఁ జేయఁ దలఁచి చాణక్యుఁడు నేనాధిపతి భాగురాయణునిఁ

బురికొల్పెను. వెంటనే భాగురాయణుడు, మలయకేతువునుఁ జేరి
 “నీ తండ్రినిఁ జంపిన వాడు చాణక్యుడు. ఇంక నిచ్చటనే యున్న
 నిన్నుఁ గూడ సంత మొందింపక మానఁడు. నాకుఁ జాణక్యచంద్ర
 గుప్తులయొడ భక్తి లేదు. నన్నుఁ బోషించితి వేని నిన్నుఁ గొలిచెద”
 నని చెప్పెను. అది వినుటతోడనే మలయకేతువునకు మీది ప్రాణ
 ములు మీఁదనే యెగిరి పోయెను. వెంటనే యాతఁడు భాగురాయ
 ణుని వెంట నిడికొని యూర్ధ్వశ్వాసముతోఁ దన నగరునకుఁ బోయి
 భాగురాయణునకు మంత్రిపదవి నొసఁగి తండ్రినిఁ జంపిన పగఁ
 దీర్చికొన నైదురు చూచు చుండెను.

మలయకేతువు పాటిపోయిన పిదపఁ జాణక్యుడు మహా
 వైభవముతో జయఘోషము లుప్పతిల్లఁ జంద్రగుప్తునిఁ బురప్రవేశ
 శము చేయించెను. ఇంతకుఁ బూర్వము చంద్రగుప్తుని రూపుమాపు
 టకు రాక్షసుడు చేసిన ప్రయత్నము లనంతములు. నూత్రధారుఁ
 డగు దారుపర్మతో, రాజభవనద్వారములను గనకతోరణములతో
 నలంకరించి యం దతిరహస్యముగ నొక యంత్రము నునిచి చంద్ర
 గుప్తుఁడు ద్వారప్రవేశము నేయు నపు డది యాతని నెత్తిపైఁ బడు
 నట్లు సడలించి చంద్రగుప్తునిఁ జంపు మని చెప్పెను. సమయము
 చూచి కనకదండమున నమర్చిన కటారి దూసి చంద్రగుప్తునిఁ బొడువ
 భద్రగజమునకు మావటికాఁ డగు బర్బరకు నాజ్ఞాపించెను. రాజ
 వైద్యుఁ డగు నభయదత్తునితో విషమిళిత మగు నాషధ మిచ్చి
 చంద్రగుప్తునిఁ గడతేర్చు మని చెప్పెను. మైమఱచి నిద్రించు తఱి
 గత్తితోఁ బొడిచి చంపు మని రాజశయనాధికారి యగు ప్రహేద
 కుని నియమించెను. మఱియఁ జంద్రగుప్తునిఁ బ్రహరింప రాజభవనాం
 తర్భిత్రిసురంగము నందు భీభత్సకాది ఘాతుకసమూహము నుంచెను.

ఇంక నిట్టి యనేక మాయోపాయములను జన్మెను; గాని చాణక్యుని యెదుట నివి యేవియు నిలిచినవి కావు. అన్నియు నిరర్థకము లై పోయెను. చంద్రగుప్తుఁడు నిరపాయుఁడై నిష్కలంకచంద్రుని వలె బ్రకాశించెను. అటు పిమ్మటఁ జాణక్యుఁడు, రాక్షసప్రోత్సాహంబున సురంగమార్గము నుండి పురము వెలువడిపోయి వృద్ధ నందుఁడు తపోవనమున నున్నాఁడని తెలిసికొని, నందశేష ముంపఁ గూడ దని తలంచి, విశ్వాసపాత్రు లగు ఘాతుకులం బంపి యాతని శిరము దునిమించెను.

తాను బన్నిన యుపాయము లన్నియు నిట్లు విధ్వస్తములై పోవుచున్నను స్థిరచిత్తుఁడగు రాక్షసుఁడు తన ప్రయత్నముల నుండి విముఖుఁడు గాలేదు. ఆతఁడు, పద్మనందుఁడు గూడఁ జాణక్యత్రోధానలమున భస్మీభూతుఁడగుట విని, తా నింకఁ బాటచీపుత్రమున నున్నచోఁ దన కపాయము వచ్చు నని యెంచి, ప్రాణస్నేహితుఁడగు చందనదా సను నొక వైశ్యుని యింటఁ దన దారపుత్రుల నతిరహస్యముగ నిలిపి, యెట్లయినను జంద్రగుప్తుని సంహరించి తీర వలె నను సంకల్పముతోఁ దిన్నఁగ బోయి మలయ కేశువు నాశ్రయించెను. రాక్షసుఁడు, తన తండ్రితోఁ బ్రత్యక్షముగఁ గత్తి కట్టి పోరిన వాఁడే యైనను, దన తండ్రినిఁ జంపించిన వాఁడగుటఁ జాణక్యుఁడు తన కిపుడు ప్రతిస్పర్ధియై యున్నాఁడు గావున నీ సమయమున నఖండ శేముషీఘరంధరుఁడగు రాక్షసామాత్యుని స్నేహ మావశ్యకమని యెంచి, యాతనిఁ జాల గౌరమువతోఁ దనచెంత నిలుపుకొనియెను. రాక్షసుఁడును దాని కెంతయు సంతసించి, చాణక్యచంద్రగుప్తులను సంహరించి నందతర్పణము గావింప వలె నను తన ప్రతిజ్ఞను విప్పిచెప్పి, నీ వంటి యుత్తమవీరునకుఁ దండ్రినిఁ జంపిన

పగఁ దీర్చుటయే పరమధర్మ మని మలయ కేతువున కుద్రేకము గలుగు నట్లు బోధించెను. అంత మలయ కేతు వెంతయు నుబ్బిపోయి, రాక్షసామాత్యుని మంత్రాంగము వలనఁ దనకు జయము గలుగుట నిస్సంశయ మని తలంచి, సేనల నన్నిటిని సిద్ధము గావించి శుభము హూర్తమున దండయాత్రకు బయలుపడెను. అతనివెంట శకయవ నక గాంధారశచీనపూణకాలాతాదిరాజులు గూడ బయలుదేరిరి.

కాటిల్యవిశారదుఁ డగు చాణక్యోపాధ్యాయుఁడు చారుల మూలమున రాక్షసుని ప్రయత్నము లన్నియుఁ దెలిసికొని వాని కప్రతిహతము లగు ప్రత్యుపాయములను బన్నెను. తన పరమమిత్రుఁ డగు పర్వతకునిఁ జంపుటకు రాక్షసనియోగమున విషకన్యను దోడు కొని పోయె నను నపరాధమును బ్రకటించి జీవసిద్ధినిఁ బాటలీపు త్రము నుండి వెడలఁ గొట్టించెను. అక్కతన జీవసిద్ధికి, నిరిగి రాక్ష సాశ్రయము లభించుటకును, దమ్మాలమున నచ్చటఁ జంద్రగుప్తుని పక్షమున పేగు నడపుటకును, రాక్షసమలయ కేతువులకు వైరము కల్పించుటకును సందుదొరకెను. ఆహేతువువలన విషకన్యాప్రేమణా పరాధము చాణక్యుని మీఁద నుండి రాక్షసుని మీఁదికి దొరలి పడి పోయెను. మఱియుఁ జాణక్యుఁ డెట్లో చారుల మూలమున రాక్ష సుని చేతి ముద్రకను సంపాదించి, యా ముద్రికాసాహాయ్యమునఁ గొన్ని కాగితములు రాక్షసుని పేర సృష్టించి, మలయ కేతువు వానినిఁ జూచు నట్లు తంత్రము పన్నెను.

చాణక్యుని ప్రయత్నములవలన మలయ కేతువునకు రాక్షసు నిపైఁ గల విశ్వాసము తొలఁగి పోయెను. అతఁడు రాక్షసుఁ డట్లు మాయవేసముతోఁ దన్నుఁ గూడఁ దుదముట్టింప వచ్చె నని భావించి తన యనంతనైర్యసముద్రమును వెనుకకు మఱలించుకొనియెను.

ఈ నూతనవిపత్తువలన రాక్షసుడు చాల వగచెను. కాని చంద్రగుప్తు వధోద్యోగమును విరమింపలేదు.

చాణక్యుడు రాక్షసాదుల ప్రయత్నము లన్నియుఁ జెడిపి వుటకుఁ జాల సంతసించి, రాక్షసుడు బ్రతికి యున్నంత కాలము తనకును, జంద్రగుప్తునకును, మగధరాజ్యమునకును గూడ ఏకాంతి యొదవ దని భావించి, యెట్లయిన రాక్షసుఁ డమాత్యుఁ డగునెడలఁ జంద్రగుప్తుడు మధ్యందినమార్తాండుని వలె దున్నికీత్యుడు కాఁ గలఁ డని తలంచి రాక్షసవశీకరణప్రయత్నములం జేయఁజొచ్చెను. కాని యెన్ని విధములను రాక్షసుడు వశుఁడు కాఁడయ్యెను. చాణక్యుడు తుద కీ యుపాయము నూహించెను.

రాక్షసుని కుటుంబము చందనదాసు నింట నున్న దని చాణక్యుఁ డెట్లో తెలిసికొనియెను. అంతఁ జందనదాసుని రప్పించి యాతఁడు రాక్షసకుటుంబమును దన స్వాధీనము నేయు మని చెప్పెను. చందనదాసు నయము వలనను భయము వలనను గూడ స్వాధీనము కాలేదు. చాణక్యుడు ధనాశ చూపెను. రాజానుగ్రహప్రాప్తుఁడ వయ్యెద వని యూరించెను. అయిన నా వైశ్యభావణి యందుల కంగీకరింపలేదు. ఆతఁడు రాక్షసుని దారపుత్రులు తన యింట లేక పోవుటయే గాక, వారి నెప్పుడు నెచ్చటను దాసు జూచియే యుండలే దని బూకరించెను. తుదకుఁ జాణక్యుడు “రాజద్రోహుల కాశ్రయ మిచ్చె” నను నేరము మోపి చందనదాసునకు మరణదండ నము విధించెను. ఈ సంగతి రాక్షసునకుఁ దెలియుట కెల్ల చోట్లఁ జాటింపించెను.

అయినను చందనదాసు సంతరాత్మ మిత్రదోహమున కంగీకరింపలేదు. సంతోషముతో నాతఁడు వధ్యుల సమీపించి నప్పుడు

గూడఁ జాణక్యఁడు బోధించి చూచెను; గాని యప్పుడు గూడఁ బ్రయోజనము లేక పోయెను. అయినను జాణక్యప్రయత్నము కొనసాగు సందర్భము మాత్రము తటస్థించెను. తనకు మలయ కేతువుతో తైరము పొసఁగిన పిదప విదేశముల నుండి ప్రయత్నములు నేయుట వలన లాభము లేదనియు, బాటలియందే యుండిన నెట్లయినఁ జంద్రగుప్తుని సంహరింప వచ్చు ననియుఁ దలంచి రాక్షసుఁడు పాట తీపుత్రమునకు వచ్చుచుఁ బురప్రాంతమున నీ సమాచారమును వినియెను. ఇది విని యాతఁడు చాలఁ గటకటఁ బడి, తన కొఱకుఁ బ్రాణములు విడువ నున్న మిత్రుని కొఱకుఁ దాను ప్రాణములు విడువఁ దలంచెను. ఆహా! స్నేహధర్మము!

చందనదాసుని వధ నిశ్చయ మయ్యెను. ఆతఁడు వధ్యుల నధిష్ఠించి మృత్యువు కొఱ కెదురు చూచుచుండెను. తలవరులు విచ్చుకత్తులు పూని విసరుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. చాణక్యఁడు మఱల నాజ్ఞ యిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతలోఁ జుట్టును జేరి యున్న జనసంఘమునుండి, “యాగుఁడాగుఁ” డను గంభీరధ్వని విన వచ్చెను. వెనుదిరిగి చూచు నంతలో రాక్షసుఁడు వచ్చి యచ్చటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. తోడనే చాణక్యన కమితా నందము గలిగెను; గాని యది ముఖముపై సాంద్రముగ నావరించుకొని యున్న శ్రోధప్రతిసీరఁ జీల్చికొని పైకి రాఁ జాలక పోయెను. అప్పుడు వగర్చుకొనుచు రాక్షసుఁడు చాణక్యని సమీపించి “చందనదాసు నుద్ధరించి, యా శిక్ష నాకు విధింపు” మని కోరెను. చాణక్యఁ డందుల కంగీకరింప లేదు. “ఒకఁడు చేసిన నేరమునకు మఱియొకని శిక్షించు పెట్టు? చందనదాసునకు శిక్ష యెట్లును దప్పదు. నీ విదివఱకుఁ జేసిన కుట్రలను గుఱించి నిన్నుఁ గూడ

విచారణ చేయకుండ విడువఁ బోము. మీ రిరువురు నపరాధులే” యని యాతఁ డందులకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అది విని రాక్షసుఁడు తన దురదృష్టమును జాల నిందించికొనియెను. పాప మాతఁడు “నన్నేమి చేసినను జేయ వచ్చును; గాని చందనదాసుని రక్షింపు” మని దీనముగఁ బ్రార్థించెను. అప్పుడు చాణక్యుఁడు “నీవు నచ్చింతతోఁ జంద్రగుప్తునకు సాచిక్య మొనరించెదవా?” యని ప్రశ్నించెను. రాక్షసుఁ డింకఁ దప్ప దని “వల్లె” యనెను. చాణక్యుఁడు కరుణ నభినయించెను. చందనదాసు విముక్తుఁ డయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁ డెంతో యానందించెను. చాణక్యుని గభీరదృష్టులలో నానంది లక్ష్మీ మెఱసి పోవుచుండెను. వెంటనే చాణక్యచంద్రగుప్తులు రాక్షసునిఁ, జందనదాసు నతిగౌరవముతోఁ గోటలోనికిఁ దోడ్కొనిపోయిరి.

చాణక్యచంద్రగుప్తుల కప్రతిహత మైన విజయ మిప్పటికిఁ జేకూటెను. దేశమున మఱల శాంతి నెలకొనెను. చంద్రగుప్త రాజ్యము రామరాజ్యము వలె సుఖప్రద మగు నని ప్రజ లెల్లరును దలంప సాగిరి. కాని పారంపర్యాధికారము గల నందుల వివాదము నకు వారు వగవక పోలేదు. రాక్షసుఁడు మహాతేజస్సంపన్నుండగుటఁ గీడు తెలంపక నూతనప్రభువునెడల భక్తివిశ్వాసములతోఁ బ్రవర్తింపఁ దొడగెను. చాణక్యునకుఁ దన యందుఁ గల నిర్వ్యాజానురాగమునకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు మిగులఁ గృతజ్ఞతఁ గలిగి ప్రవర్తింపఁ జొచ్చెను. చాణక్యుఁడు తాను పట్టిన రెండుశతములును నెఱవేలుటయే గాక కాకతాళియన్యాయంబుగ రాక్షసవశీకరణము గూడఁ గలిగి నందుల కెంతయు నానందించెను.

చాణక్యుడు శుభముహూర్తమునఁ జంద్రగుప్తునకుఁ బట్టాభి
షేకము గావించి, యాతఁడు మహారాజుగను రాక్షసుఁడు మహా
మాత్యుఁడుగను బ్రకటించెను. చందనదాసునిఁ బ్రపంచము నందలి
గొప్పవర్తకుల కందఱకుఁ దలమానికంబుగాఁ బ్రచురించెను. ప్రజా
ప్రముఖులు, రాజ్యతంత్రవిశారదులు, పండితులు, కవులు, యోధులు,
నైనికులు మున్నగు వా రెల్లరును గౌరవింపఁ బడిరి. నందపరిపాలన
మును, బ్రజాపీడయు, విప్లవమును బ్రజలకు స్వప్న సదృశములయ్యెను.
కొలఁది కాలములో జరిగిన యీ మార్పునకుఁ దేశము నం దెల్లరు
నాశ్చర్యపడసాగిరి. రాజుగారి ప్రియురాలగు ముర రాజమాత గూడ
నయ్యెను. ఎంత యదృష్టము !

కాని చంద్రగుప్తుని రాజ్యతృప్తి యంతటితో శమింప లేదు.
ఆ దాసీపుత్రునకు మగధరా జనిపించుకొనుట యంత ఘనతగాఁ
దోఁప లేదు. రాజ్యతంత్రజ్ఞులు తన్నుఁ “చంద్రగుప్తుఁడు భారతదేశ
మునందలి మహారాజులలో నొక్కఁ” డని మాత్రము పిలుతు రని
యాతఁడు తలంచెను. తనతో సములు గాని, తన కంటె నధికులు
గాని యుండుట యాతనికి లాఘవముగఁ దోఁచెను. రాజుల మీఁదఁ
గూడఁ దన యధికారము చెల్లింప నాతఁడు కుతూహలము గలిగి
యుండెను. అక్కతనఁ జంద్రగుప్తునకు భారతదేశమునకుఁ జక్రవర్తి
గావలె నని తలంపు పుట్టెను.

ఈ తలంపు యొక్క సాధ్యాసాధ్యములను గుటించి మే
మిప్పుడేమియుఁ జెప్పఁ జాలము. మీ రిది గొంతెమ్మ కోరిక యందు
రా? కాని మహారాజ్యాధిపత్య మశ్రమముగ లభించిన చంద్రగుప్తుని
వంటి వానికి సామ్రాజ్యాధిపత్యము నందు వాంఛ గలుగుట వింత
గాదు. ప్రకృతిధర్మ మే మనఁగా? పారంపర్యముగ గర్భదర్శియం

డగు వాఁడు లక్షాధికారి కా వచ్చును; గాని పారంపర్యముగ లక్షాధికారి యగు వాఁడు కోటిశ్వరుం డగుట కష్టము. ఏల? అతఁడు శ్రుట్టుకవలననే లక్షాధికారి. లక్షాధికారి యగుటలో నాతని పౌరుషం బేమియు లేదు. స్వీయపౌరుషము నుపయోగింపక పోయినను నాతఁడు గౌరవముగా జీవయాత్ర గడపఁ గలఁడు. అక్కతన నాతనికిఁ బౌరుషప్రభావమే తెలియదు. దర్శింప న కట్లు గాదు. ఉన్నంత పౌరుషమును వినియోగింప కున్న దర్శింప నకు జీవయాత్ర సాగదు. అక్కతన నాతఁడు తన పౌరుషము నంతను వినియోగించి, దాని ప్రభావమును దెలిసికొనఁ గలఁడు. పౌరుషప్రభావము నెఱింగిన యాతఁ డెప్పటికిని సంతృప్తి వహించి యుండ లేఁడు. నూఱు రూపాయలు గడించిన వాఁడు రెండు వందలు గడింపఁ గోరును. తన సంతతపరిశ్రమచే లక్షాధికారి యైన వాఁడు కోటిశ్వరుండు కాఁ జూచు. త్రికరణశుద్ధిగఁ బౌరుషమును నమ్మి పనిచేయు వాని కభీష్ట సిద్ధి గాక పోదు. లోకములో గర్భదర్శిద్రుల యభివృద్ధికి, నాగర్భ శ్రీమంతుల యధఃపతనమునకును పౌరుషప్రభావపు జ్ఞానాజ్ఞానములే కారణములు. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి యాగర్భశ్రీమంత మగు వంశ మధఃపతితం బగును. చిరకాలము దారిద్ర్యము ననుభవించిన వంశము మహాభాగ్యసంపన్న మై విరాజిల్లును.

ఎల్ల వస్తువుల వృద్ధిక్షయములకు నీ సిద్ధాంతమే చెల్లుచున్నది. ప్రపంచమునందలి యెల్ల దేశములు నభివృద్ధి యన నెట్టిదో యెఱుంగక గాఢాజ్ఞానాంధకారమునఁ బడి యున్నపుడు భరతవర్షము దారిద్ర్య మన నెట్టిదో యెఱుంగని సంపద నభిరామమై విరాజిల్లినది. కాని కొంతకాలమున కా యాన్నత్యమునకు విఘాతము గలిగినది. మఱల భరతవర్ష మున్నతి నంద వలె నన్నఁ గడలేని

దాక్షిణ్యసాగరమును దాట వలెను. భరతవర్షము చిరకాల మట్టి నికృష్టదశ ననుభవించినది; గావుననే చల్లని యీ యాండ్లయ ప్రభుత్వమున నభివృద్ధిసూచనలు పొడకట్టుచున్నవి.

పౌరుషప్రభావమును జక్కఁగ నెఱింగిన వాఁ డగుటఁ జంద్రగుప్తుఁడు వెంటనే తన వాంఛితము నీడేర్చుకొనఁ దలంచెను. ఆ వెంటనే రాజ్యతంత్రమునం దద్వితీయు లగు చాణక్యరాక్షసుల మంత్రబలము తన కమితసాహాయ్యము గా నా మహాతేజశ్శాలి తొలఁది దినములలో నాటు లక్షల కాల్బలమును, ముప్పది వేల గుఱ్ఱపుఁ బటాలమును, దొమ్మిది వేల యేనుఁగులును సంపాదించెను. ఈ వార్త విని భరతవర్షము నందలి రాజు లెల్లరు నబ్బురంపడి వెంటనే దిగాలు పడిరి. కొంద “తీ దాసీపుత్రున కీ రక్తపాత మతోఁ దృప్తి గలుగ లేదు కాఁబోలు ! వీఁడు జగత్ప్రళయము నభిలషించుచున్నాఁ” డని తహతహ పడసాగిరి. తుదకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యరాక్షసుల యనుజ్ఞ నంది మంచి సమయమున భేరి భాంకరణంబులచే దిక్కుహరములు పూరించి, సర్మదాహిమాలయ ములకును, బ్రాకృశ్చిమసముద్రములకును మధ్యభాగమునఁ గల భారతదేశమునకుఁ బ్రథమచక్రవర్తి యయ్యెను.

చరిత్రకారులు చంద్రగుప్తుని నవతారపురుషుఁడుగ భావించి బట్టుల వలెఁ బొగడి యున్నారు. దాసీపుత్రుఁడు సార్వభౌమఁ డగుటయే యవతారపురుషుఁ డనుట కాధారమా? అట్లయినచో మేము చరిత్రకారులతో నేకీభవింపఁ జాలము. చంద్రగుప్తుని యందు మఱియొక యాత్మకృష్టి మే మైన నుండవలెను. మన మది యేదో పరిశీలించుము.

చంద్రగుప్తునకు సంగ్రామరంగమున వీరవిహారము గావింప వలయు నను ముచ్చట యింకను దీటినది గాదు. రక్తపాతమునం దాతని కింకను నిర్వేదము గలుగ లేదు. అనేక యాధానుయోధుల శీర్షములను గొబ్బరి పుచ్చెల వలె నెగురఁ గొట్టిన యాతని ప్రచండ కరవాల మింక నాతనిని సంగ్రామరంగమున కాహ్వానము పేయ సాగెను. చంద్రగుప్తునివంటి వీరుఁ డా యాహ్వానమును నిరాకరింపఁ గలఁడా? అది కాపురుషలక్షణము. వెంటనే చంద్రగుప్తుఁ డధికౌత్సాహముతో మఱల యుద్ధమునకుఁ బయన మయ్యెను.

“ఎక్కడ” కని మీరు వేటుగ నడుగ నక్కఱ లేదు. కలదు గదా విలాసమాత్రమున గ్రీకు దేశీయుఁ డగు నలకసుందరునకు విహార ప్రదేశమైన పాంచాలము? నందసంహారమునకుఁ బూర్వము పార్శ్వ తీయసహాయుం డగు చంద్రగుప్తుని ధాటి కోర్కె లేక పలాయనము గావించిన నెల్యూకసు కొలఁది దినములు గడచిన పిదప మఱలఁ దేటికొని భరతవర్షమునఁ దిరుగ గ్రీకుపతాకలను నెలకొలుపఁ దలంచి పాంచాలముపై దండెత్తి వచ్చెను. చంద్రగుప్తుడు చాణక్యుని యోచన చొప్పున నెల్యూకసు సింధునదిని దాటు నంత దనుక నేమియుఁ జేయక యూరకుండి పిదప నత్యంతచాతుర్యముతోఁ దనయఖండనైన్యముచే గ్రీకునైన్యమును బట్టు ముట్టడించి బంధించి వేసెను.

నెల్యూకసు నిర్భయముతోడను బట్టుదలతోడను భారతవీరులను దాఁకెను. గ్రీకునైనికులు దండతాడితభుజంగముల రీతినిఁ జాలఁ బట్టుదలతోడనే పని చేసిరి; గాని పాపము! వారి యెడల విజయలక్ష్మీ ప్రాతికూల్యము నవలంబించెను. తుదకుఁ జేయునది లేక నెల్యూకసు గైడ్రోషియాయు, నరకోషియాయు ననఁ బడు

నష్ట నిష్ఠానమును బలూచిస్థానమును భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మీ తుపా
మునముగ నర్పించి చంద్రగుప్తునితో నొడంబడిక గావించికొని
యాత్యరక్షణము గూడఁ గావించుకొనియెను. ఈ యొడంబడిక
జరుగుటకుఁ బూర్వము గ్రీకు సేనలపైఁ బడి మాగధులు కొంత
వజ్రకుఁ దమ దోఃకంఢూతినిఁ దీర్చికొనిరి.

కాని చంద్రగుప్తుఁడు సెల్యూకసు నంతటితో విడిచిపె
ట్టుట కంగీకరింప లేదు. విజితుం డగుటవలన ననూయావిదగ్ధహృద
యుఁడై సెల్యూకసు మఱల నెప్పుడైన దండెత్తి వచ్చినచో వాని
కపజయమే సిద్ధించినను, బ్రజలకుఁ గష్టము లొదవును గావునఁ
దిరిగి యెప్పుడు నా గ్రీకుయోధుఁడు భరతవర్షముపై దండెత్తి
రాకుండున ట్లుపాయమును బన్నఁ జంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యునిఁ
బ్రార్థించెను. అప్పుడు చాణక్యునకుఁ దుల్యబలు లగుట నెప్పు
డును గయ్యములు సంభవింపకుండుఁ గాత మని నెయ్యముకొఱకు
వియ్యము లందిన యాదవపాండవులును, విరాట పాండవులును
జ్ఞప్తికి వచ్చిరి. ఇదియే మంచి యుపాయ మని చంద్రగుప్తునకుఁ
డెరిపి యాతనికి సెల్యూకసు కూతు నిచ్చి పరిణయము సేయుటకు
జాణక్యుఁడు తంత్రములు పన్నెను. సెల్యూకసు సార్వభౌముఁ
డట్లుఁ డగుట మిగుల గౌరవాస్పద మని భావించి, మాటు, పలుకక
యత్యానంధముతో సుందరియు, జవ్వనియు, జతురయు నగు తన
ముద్దులకూతును జంద్రగుప్తునకు సమర్పించుకొనియెను. గ్రీకు
యోధునకును భారత సార్వభౌమునకును వైర ముడిపి యొక్క
యబల యఖండస్నేహం బొనఁగూర్చెను.

పిదప సెల్యూకసు తన కైదు వందల గజములు (ఏనుగులు)
వలయు నని యల్లునిఁ బ్రార్థించెను. ఒక గజగమనకు బదులుగ

నైదు వందల గజము లిచ్చుట ధర్మవిరుద్ధము గా దని చాణక్యమం
త్రాలోచనము ననుసరించి చంద్రగుప్తుడు తన మామ ముద్దు
తీర్చెను. మాగధుల ప్రతాపము బడబాగ్నివలె దుస్సహం బగుటను,
హతశేషం బగు నైన్యము భయభ్రాంతం బగుటను, వికేషించి తన
పుత్రిక భారతదేశచక్రవర్తిని యగుటను సెల్యూకసు చంద్రగుప్తు
నెదిరింప మఱలఁ గలనైనఁ దలంప లేదు.

పిదపఁ గొన్ని నాళ్లకుఁ దన దేశమునఁ బచ్చివప్రప్రాంతమున
నంతిగోన నను పగతుఁ డొకఁడు తిరుగఁ బడె నని విని మెగాస్తసి
సను వానినిఁ జంద్రగుప్తు నాస్థానమునఁ దన రాయబారిగా నిలిపి
సెల్యూకసు స్వదేశమునకుఁ బోయెను.

చంద్రగుప్తుడు నిశ్చలుం డయ్యెను. ఆతఁడు శాంతచిత్తుడై
రాజ్యపరిపాలనము ప్రారంభించెను. రాజ్యసంపాదనమున నాతఁ
డెంత కుశలుఁడో రాజ్యపరిపాలనమునఁ గూడ నంత చతురుఁడు.
ఆతని రాజ్యాంగవిధానము లన్నియుఁ జరిత్రములు చదివిన వారికిఁ
బరిచితములే. ఆతఁడు దాసీపుత్రుఁ డైనను మనకుఁ బూజ్యుఁడు.
ప్రాతస్మరణీయుఁడు.

మన మీ యాఖ్యానము ముగించుటకుఁ బూర్వము చాణక్యో
పాధ్యాయుని గుఱించి యొకింత ముచ్చటించుకొనక తీరదు. ఈ బీద
బ్రాహ్మణుని చరిత్రము మహోన్నతము. ఈతని ప్రారంభముల యా
త్మవ్యైక్యమును, నిరాయాస మగు తత్సాఫల్యమును జూడ నీతఁడు
కారణజన్ముఁ డను నూహ వైడమక మానదు. ప్రప్రథమునఁ జాణ
క్యచంద్రగుప్తులకు జరిగిన సమావేశ మయాచితమును, సమయాను
కూలమును, బరస్పరవిజయకారియు నై యాశ్చర్యమును గొలుపు
చున్నది. చాణక్యుని ఘనతను చంద్రగుప్తుడు గ్రహించినట్లు నందులు

గ్రహింప లేక పోయిరి. అభిర్యగర్విశచిత్తు లగుట వారి కీతఁ డనాథుని వలెఁ దోచెను.

లోకములో నైశ్వర్యప్రమత్తుల వృత్తమే యిట్టిది. సంపన్నుల తలంపున దరిద్రులు మానవులుగాఁ బరిగణింపఁబడఁ దగరు గాఁబోలు. వారి కొక్కొక్క బీదవానియం దుండు విద్యావివేకములును, శక్తి సామర్థ్యములును దెలియవు కాఁబోలు! సంపన్నులు సంపన్నులకుఁ బ్రత్యుత్థానము లాచరించి యడుగులకు మడుగు లొగ్గదరు; గాని బీదలకు దర్శనమైన నొసంగరు. ఒసంగిరో; కడుఁ జాల్కనఁ జూతురు. తిన్నగ మోట లాడరు.

నందులు చాణక్యుని యెడల నట్లే ప్రవర్తించిరి. కాని చాణక్యుఁ డవమానపడి యూరకుండు నిస్తేజుఁడు గాఁడు. ఆ సభలో దవ వాఁ డొక్కఁడును లేక పోయినను, స్వస్థలమున నైన బలఁగము లేక పోయినను బ్రత్యక్షముగ, రాజభవనమునందే యొక్కరుఁడు నిర్భయముగ “మి మ్మంత మొందింపకుండ నీ జుట్టు ముడువ”నని శపథము దాల్చుటకుఁ జాణక్యునకే తగును.

“నందసంహారము” “చంద్రగుప్త పట్టాభిషేకము” నను రెండు ప్రతిజ్ఞలు నెఱవేర్చుకొనుటలోఁ జాణక్యునకుఁ గలిగిన యంతరాయములకుఁ బౌరమును, నిందలకుఁ బరిమితియు లేదు. అయిన నాతఁ డెందులకు భీతిల్ల లేదు. అవి తటస్థించినపు డాతనికి మంత్ర యేని వైకల్యము గాని, యెట్లు సాధింతు నని విచారము గాని గలిగె నని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏమన? పురుషకారమున కసాధ్యము లేదనియుఁ బురుషకారమే సర్వఫలములకు సాధక మనియు నాతని యభిప్రాయము. అతఁ డట్టి విశ్వాసముతోనే పనిచేసెను. ధానికిఁ

దగిన ఫలములనే పడసెను. అతని ప్రయత్నములలో నాశ్మవిశ్వాస రహిత మొక్కటియు లేదు. విఫల మైనది యంతకు ముందే లేదు.

“అయిన నతఁడు కేవల నిరీశ్వరవాది” యని మీరు తలంచుటకు వీలు లేదు. అతఁ డాస్తికమహాజనులలో నెల్ల నుత్తముఁడు. సాంగచతుర్వేదములను వల్లె వేసిన వాఁడు; భగవత్పూజా ధురంధరుఁడు; స్వమతమునం దధికాభినివేశము గల సత్కులప్రనూతుఁడు. నైస్థికుఁడు; విజితేంద్రియుఁడు; గాని సర్వసంగపరిత్యాగము గావించిన సన్న్యాసి గాఁడు. అస్థలితబ్రహ్మచారి. అయినను లౌకికకార్యములు చేయుచుండెను.

భారత సామ్రాజ్యం బంతయుఁ దన యాజ్ఞాబద్ధంబై యున్న నాతఁ డెప్పుడును వైభవముల నాసించిన వాఁడు కాఁడు. అతఁడు దంభముల పొంతఁ బోక, విషయసుఖవిముఖుఁ డై, మహర్షి వలె నొక పర్ణకుటీరమున వేదవిహితకర్మపరతంత్రుఁ డై యావజ్జీవమును నిష్కళంక బ్రహ్మచర్యముతోఁ గడపెను.

ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణ మను పేర నసంఖ్యేయ కుటిల కృత్యములం గావించిన యాతనికి నిర్మలబ్రహ్మచారిత్వ మెట్లు సిద్ధించు ననియు, వేదవిహితాచారపరాయణత యెట్లు చేకూరు ననియు సందేహింప వీలు లేదు. అతఁడు కర్మసన్న్యాసి గాఁడని ప్రథమము నందే చెప్పితిమి. అతఁ డేకకాలమునందే యిహపరముల రెంటిని సాధింపసెంచిన తేజస్వి. వేదవిహితాచారపరాయణతయు, లౌకిక కార్యనిర్వాహకతయు నాతనికి ముఖ్యవిధులే. ఇందే ధర్మము విడుచుటకు వీలగును? కొందఱు లౌకిక కార్యప్రవాహమునం బడి కొట్టుకొని పోవువారికి మతాచారనిర్వహణ మసాధ్య మందురు. ఈ వాద మవిచారహేతుక మగుట నిరాకరణీయము.

ఈ చర్చ వలన మన చింతిత విషయము నిర్ధారితము కాలేదు. అది యొకింత విమర్శింతము. చాణక్యుని జీవితము నందుఁ గాటిల్చి మేమైన నున్నదా లేదాయని ప్రశ్న. లేదని ప్రత్యుత్తరము. మనము చాణక్యుని జీవితమును సామాన్య మానవుల జీవితములతోఁ జోల్చి విమర్శించుటకు వీలు లేదు. మహాపురుషుల జీవితలక్షణములను మన నము గావించితి మేని చాణక్యుని జీవితము నందలి వైశిష్ట్యము మనకు బోధపడఁ గలదు. సామాన్యుల జీవితపరమావధి యానందానుభవము. మహాత్ముల జీవిత పరమావధి ధర్మసంస్థాపనము. లోకమున నధర్మము విజృంభించియున్నపుడే మహాత్ము లవతరింతురు. మాయ మాయైక సాధ్యము. అట్లే యధర్మము నధర్మైక సాధ్యము. అగుట ధర్మసంస్థాపనము కొఱకు మహాత్ము లపుడపు డధర్మము నాశ్రయింతురు. కాని వారి జీవితమున కది కలంకము నాపాదింపఁ జాలదు. మహాత్ము లని భక్తితో శ్రీరామకృష్ణులను బూజింపని వాఁడు భారతీయులలో నొక్కఁడు నుండఁ జాలఁడు. వారి చరిత్రములలోఁ దాటకా సంహారాదికములును, బూతనా హింసనాదికములు నగు నధర్మప్రవర్తనములు కాన్పించుటలేదా? వాని నధర్మప్రవర్తన లనుట కెవఁడైన సాహసింపఁ గలఁడా?

ఈ సందర్భమున నందసంహారమునకుఁ బోలెఁ బర్వతకనిగ్రహమునకుఁ దగిన కారణము లేదనియు, నది చాణక్యుని జీవితమునం దొక కలంక మనియుఁ గొందఱు సందియంపడ వచ్చును. ఈసందేహము లెస్స యైనది గాదు. పర్వతకుఁడు చంద్రగుప్తునకు సద్బుద్ధితో సాయము సేయ వచ్చినవాఁడుకాఁడు. అతనికిఁ జంద్రగుప్తునకుఁ గంటెఁ బూర్వమే మగధరాజ్యముపై నాశగలిగినది. అతఁడు చాణక్యుఁడు వచ్చి నందసంహారమునఁ జంద్రగుప్తునకు సాయపడ

చేను. అల్లులు చేయు ప్రతిక్రియ యల్పముగ నుండును. గొప్పవారు చేయునది గొప్పగ నుండును. గొప్పవారికినిఁ గొలఁదివారికినిఁ గల తారతమ్యమును గ్రహింపఁ గలవారికిఁ జాణక్యచేష్టితములు ప్రతిక్రియలుగనే తోఁచును. చాణక్యుఁడు నందుల యెడలఁ గావించిన ప్రతిక్రియ ప్రబలరక్తపాతరూప మైన దగుటచే రక్తమును గాంచి కండ్లుతిరిగి పడిపోవువారు చాణక్యజీవితము నందలి నైర్మల్యమును గ్రహింపఁ జాలరు. రాజనీతి యన నేమో యెఱుంగని వారు మొదలే గ్రహింపఁ జాలరు.

రాక్షసుఁ డచంచలనందపక్షపాతియై తన ప్రయత్నములను భగ్నము సేయుటకుఁ దీవ్రముగఁ బనిచేసి తన విజయమున కనుభోక్తగాఁ జేయఁ దలంచి యున్న చంద్రగుప్తుని సంహరించుటకుఁ గూడఁ జాలఁ బ్రయత్నములు చేసిన వాఁడే యైనను నాతని యఖండ సామర్థ్యమును, నిర్మలస్వామిభక్తిని బట్టువలెఁ బొగడుటయే గాక యాతనిని ముఖ్యామాత్యపదవియందు నిలుపని యెడల మగధరాజ్యమునకును, మహాస్నతము లగు తన విజయములకును, చంద్రగుప్తునకును సుఖస్థితి చేకూర దని నిశ్చయించి యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించి తుట్టతుద కా విషయమున లబ్ధవిజయుం డగుటయు, మిత్రునికొఱకుఁ బ్రాణత్యాగమునకుఁ గూడఁ దెగించియున్న చందనదాసుని రాక్షసవశీకరణము పొందెఁ జాల నిడుమలు గుఱువఁజేసినను గట్టకడపట నాతని యోగ్యతకు మెచ్చి ప్రపంచమునందలి గొప్పవర్తకుల కందఱకుఁ దలమానికంబుగాఁ బ్రకటించుటయుఁ జాణక్యుని గుణగ్రహణపారీణతకును సత్ప్రవర్తనమునకును సాక్ష్యములు గాక మానవు.

చాణక్యుని జీవితమున మనము పరిగణింపవలసిన విషయ మేమన? ఆతని జీవితరథము బ్రాహ్మణక్షత్రియ తేజస్సులను రెండశ్వములచే లాగఁ బడినది. ఆ యశ్వములలో నొకటి యతిశాంత మైనది. రెండవది యత్యుగ్ర మైనది. ఆ రథచక్రములలో నొకటి యాతని యంతరాత్మ; వేటొకటి చంద్రగుప్తుఁడు. వానిలోనొకదాని మార్గము మంత్రపూతహావీఃపూరితము లగు సృక్స్పవములు. రెండవదాని మార్గము శాణవిమర్దనాతీనిశితం బగు నసిధార. ఆత్మవిశ్వాస సంపన్నం బగు దృఢదీక్ష గానికీ సారథి. ఇట్లయ్య శత్రువులు గడగడ వడంక, మిత్రులు మిక్కుటముగ నానందింప, నెల్లరు నద్దిరా! యని నుతింప, నిరపాయముగ నా మహారథము నెద్దకాలము ప్రయాణము గావించి గమ్యస్థలము చేరినది. ఆహా! చాణక్యోపాధ్యాయుని మాహాత్మ్యము!

చంద్రగుప్తుచరిత్రము నవగాహనము నేసికొనుటకుఁ జాణక్య మాహాత్మ్యమును దెలిసికొనుట యెంత యావశ్యకమో, చాణక్య మాహాత్మ్యమును దెలిసికొనుటకు రాక్షసగుణసమీక్షణ మంత యగత్యము. కాని చరిత్రకారులు రాక్షసుని గుఱించి యొకటి రెండు మాటలకంటె నెక్కుడు వ్రాసి యుండలేదు. వా రీతిని చరిత్ర వ్రాయుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవని చెప్పెదరు. అయిన నున్నంత చరిత్రమును బట్టి రాక్షసుని గుఱించి యోచించునపుడు ప్రప్రథమమున మన మాతని యచంచలస్వామిభక్తిని గమనింపవలసి యున్నది. చాణక్యుని క్రోధాశలమునఁ బడి భస్మపటలము గాకుండ నందవంశమును రక్షించుటకై యాతండు చేసిన ప్రయత్నములను బట్టియుఁ బడిన పాట్లను బట్టియు నాతని స్వామిభక్తి పరిమితిని మనము తెలిసికొన వచ్చును. ఇట్టి స్వామిభక్తి పరతంత్రున కే దేశ చరిత్రమును

నుదాహరణము నొసంగఁ జాలదు. చాణక్యచారులచే వృద్ధనందుఁడు సంహరింపఁబడిన పిమ్మట నాతఁడు గావించిన కూటప్రయత్నములు మగధరాజ్య రక్షణోద్దిష్టములై యుండిన యెడల రాక్షసుని స్వామిభక్తి, నిర్వాజము కాదని చెప్పట కవకాశము గలిగి యుండును. కాని యట్టి దేమియు సంభవింప లేదు. రాక్షసప్రయత్నము లన్నియుఁ బద్మనందుఁడు బ్రతికి యున్నంతవఱకు నందవంశ సంరక్షణమునకును, బిదప స్వామిభక్తిఁ దీర్చుకొనుటకునై యుద్దేశింపఁబడినవి, ఇంక నాతని రాజభక్తి యమలిన మని చెప్పట కేమి యభ్యంతరము గలదు? కావుననే విరోధియయ్యు గుణజ్ఞుండగుటం జాణక్యుఁ డాతనిని మిగులఁ బ్రశంసించెను.

ఇట్టి యకృత్రిమ స్వామిభక్తితో నంద సంరక్షణమునకును, జంద్రగుప్త సంహారమునకును రాక్షసుఁడు చేసిన ప్రయత్నము లనంతములు. ఆతఁ డొక్కొక్క యంతరాయము తటస్థించినప్పుడు చూపిన ధైర్యస్థైర్యములు సంస్తవనీయములు. ఒక్కొక్కపుడు ప్రకటపఱచిన పట్టుదలయు, సమయస్ఫూర్తియుఁ బ్రశంసనీయములు. కల్పనాచాతుర్యంబును, విమర్శనైపుణ్యము నాశ్చర్యకరములు. అయిన నేమి లాభము? అవి యన్నియుఁ బ్రతిహతములై పోయినవి. తుదకు రెక్కలు విఱిగిన పక్షివలె రాక్షసుఁడు చాణక్యుని వలలోఁ జిక్కికొనియెను.

కార్యసిద్ధికిఁ జారుషమే ప్రధాన మగునెడల రాక్షసుని యమానుష యత్నము లన్నియు నట్లు భగ్నములై పోవేల యని యొక పూర్వపక్షము రావచ్చును. రాక్షస ప్రయత్నములు నిరంకుశములు గా లేదు. వానికిఁ జాణక్యుని ప్రయత్నములతో సంఘర్షణము గలిగినది.

అవి చాణక్యప్రయత్నములంత సుదృఢములు గావు. అక్కతన నాద్వంద్వయుద్ధమునఁ బరాజితము లై పోయినవి.

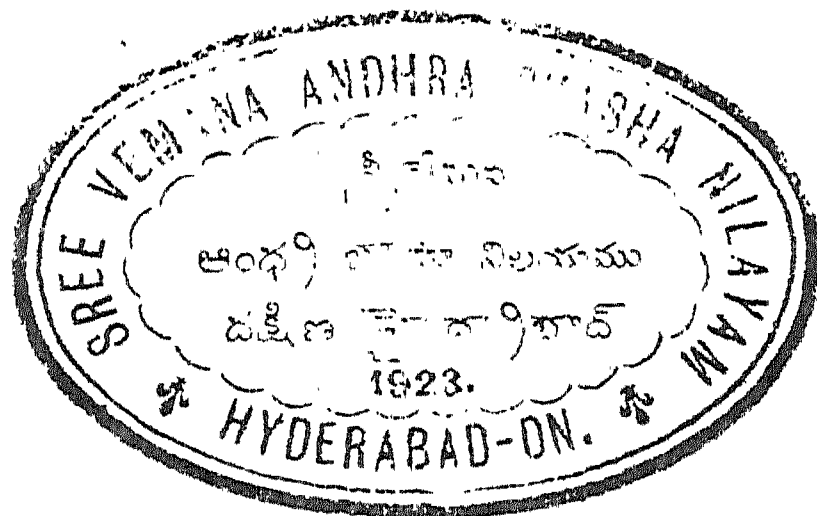
చందనదాసున కట్టి గతి తటస్థింపజేసి మన మింకను రాక్షసు నిచేఁ బన్నఁబడిన మఱికొన్ని కుట్రలను దెలిసికొనియుందుము. తన ప్రతిజ్ఞకు భంగము గలుగుటయేగాక, తా నెవ్వని వినాశము నేయఁ దలఁచెనో వానినే సాచివ్య మొనరించి యభివృద్ధి నందింపవలసి వచ్చినను రాక్షసుఁడు మిత్రద్రోహము చేయఁజాలక పోయినాఁడు. అతని ఘనత కీయొక్క దృష్టాంతమే చాలును. అయినను చంద్రగుప్తు నకు మంత్రిత్వము నొప్పుకొనిన తరువాత నెట్టిద్రోహమును దలంప కుండుటను గూడ నిచ్చట నుదాహరింపక తీరదు.

చంద్రగుప్తు సంహార విషయికం బగు శపథమును వదలుకొ నుటయేగాక, చంద్రగుప్తుని యాస్థానముననే మంత్రిత్వమును వహించుట యేమిగొప్ప యని సందేహము గలుగవచ్చును. నందులు యాపుమాసిరి. నందవంశము పేరులేకుండఁబోయినది. చంద్రగుప్తుని రాచటేకము స్థిరపడినది. మౌర్యరాజ్యమును బ్రజలందఱు నానంద ముతో దీవించుచున్నారు. తన కెవ్వరును సాయపడక పోవుటయే మౌర్యరాజ్యమునఁ బ్రజలకుఁగల భక్తికి నిదర్శనము. ఇంక మగధరాజ్య మేరికి ధారపోయుటకు రాక్షసుఁడు చంద్రగుప్తుని సంహరింపవలెను? తానే రాజ్యాధిపత్యము వహింపవలెనను కోరిక రాక్షసున కెప్పుడునులేదు. మగధరాజ్యము నికఁ గ్రొత్త ప్రభువు స్వీకరింపక తప్పదు. చాణక్య శిష్యుండగు చంద్రగుప్తుఁ డతిప్రతిభాశాలి; పరాక్రమశాలి. అతఁడు మగధరాజ్యమును జయించుకొనియెను. అతని ప్రభుత్వము నంగీకరింపక పోవుటకు రాక్షసునకుఁ గారణ

ములు లేవు. ఇంకఁ జంద్రగుప్తసంహారమునకై యత్నించినచో నాతఁడు రాజద్రోహియై పోవును. ఏమి ప్రయోజనము? చంద్రగుప్తుఁడు దుర్మార్గుఁడుగాఁడు. ప్రజాసౌఖ్యమునాతఁడు తిరస్కరింపఁడు. అట్టి సత్ప్రభువు నెదిరించి యాతనికిఁ గీడు నేయఁదలఁచుట యేమి ధర్మము? చాణక్య చంద్రగుప్తుని తానింకను గుట్రలు పన్నుచుండినచో దేశమునకును దమకును నెమ్మది యుండదనిగదా రాక్షసుని మంత్రిత్యము నంగీకరింపుమని నిర్బంధించిరి? అటులయిన నాతఁ డభిమానశాలి యేని సర్వమును విడిచి యరణ్యమున కేల పోరాడు? ఇదియు నధర్మమే. రాక్షసుఁ డమానుషప్రజ్ఞాధురంధరుఁడు. కార్యనిర్వహణమునం దతిచరుఁడు. ప్రజల యెడల దయ గలవాఁడు. ఆ తెలివితేటలు నా శక్తి సామర్థ్యములు నరణ్యములో మాసిపోవలసినదేనా? మహాత్ములు తమ జీవితమును వ్యర్థము నేయఁజాలరు. అరణ్యమునకుఁ బోవుటవలన నేమి ప్రయోజనము? అప్పుడాతనినిఁ బరాభవదుఃఖము విడిచిపోదు. అట్లయిన నాతనిచిత్తమునకు శాంతి యుండదు. మోక్షము కలుగనే కలుగదు. అట్లు జీవితము నొరుల కుబయోగపడకుండఁజేసి తాను చెడి పోయిన నేమిలాభము? చంద్రగుప్తుని మంత్రియైనచోఁ బ్రజలకు సుఖము గలిగింపవచ్చును. రాజునకు మంగళము నొదవింపవచ్చును. ఇంతకంటె నుత్కృష్ట కార్యమేమి? ప్రతిష్ఠితరాజ్యమునెడల ద్రోహమును దలంపక పోవుట సజ్జనలక్షణము. శత్రువులచేఁ బూజింపఁబడిన రాక్షసుని జీవితమెంత మహాత్తరమైనది!

చంద్రగుప్తుని ప్రవర్తమునఁ బ్రతిపదమునందును మనకు గోచరించునది యప్రతిహతమగు పురుషకారము. చంద్రగుప్తుఁ డచంచల పౌరుషోపాసకుఁడు. కావుననే యాతఁడు చక్రవర్తి గాఁగలిగెను.

నందుల ప్రవర్తనమంతయు దోషభూయిష్టము. మనము నందులను
 గుఱించి యిప్పు డింతకంటెఁ జెప్పవలసినదిలేదు. పర్వతకునకు మం
 త్రమేగాని తంత్రము తెలియదు. మలయకేతువు రెండును బెలియని
 పరప్రత్యయనేయబుద్ధి. ఇందుశర్మ మహాతాంత్రికుఁడు. ఆతఁడు
 చేసిన కుట్రలన్నియు ఫలించినవి. అవియన్నియు నాశ్చర్యకరములు.
 అతఁడొక్కఁడగు గొప్ప మాంత్రికుఁడే. గొప్ప తాంత్రికుఁడే. కాని యా
 తని కంగబలము చాలినది గాదు. వచ్చునపుడే కత్తి విసరఁ దొడం
 గుటవలన నీ దేశములో నాతని కది సాధ్యమైనది గాదు. వెల్మూ
 కను మంత్రతంత్రములలోఁ జక్కని జ్ఞానములేని సాహసికుఁడు.
 ఆతఁడు తగిన ఫలము ననుభవించెను.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

పృథివీరాజు

శ్రీలివానానశకము పండ్రెండవ శతాబ్దప్రారంభమునను త్తర
భరతవర్షమున మహాన్నతస్థితిలో నున్న సంస్థానములలో
దిల్లీ, యజమీరు, కన్యాకుబ్జము, చిత్తూరు, నబూగడము, ననిహిల
పురము నను నవి ముఖ్యమైనవి. అందు దిల్లీ సంస్థానమును దువర
వంశజుఁ డగు ననంగపాలుఁడును, నజమీరు సంస్థానమును జహువా
న్వంశజుఁ డగు పృథివీరాయఁడును, కన్యాకుబ్జరాజ్యమును రాతో
ద్వంశజుఁ డగు జయచంద్రుఁడును, చిత్తూరు సంస్థానము (మేవాడు
రాజ్యము)ను గుహలోద్వంశజుఁ డగు సమరసింహుఁడును, నబూగడ
మును బరమారవంశజుఁ డగు జైతుఁడును, ననిహిలపురమును,
జాళుక్యవంశజుఁడును ఘూర్జరాధీశుఁడు నగు భోల్లాభీముఁడును బరి
పాలించుచుండిరి.

వీరందఱును సర్వతంత్రస్వతంత్రులు. అతులితపరాక్రమ
భూషితులు. అయినను వారిలో వారు పరస్పర మంతస్తాపములు
గలిగి యుండిరి. ఒకరినిఁ జూచి యొక రోర్వ లే కుండిరి. తమలోఁ

దా మట్లుండుట చాల నపాయకర మని యెక్కడును భావింప లేదు. ఇతరులలో నిది మంచిది గా దని తెలిసినవారును, దెలిసినచో వారిలో వారికి స్నేహబాంధవము నొనగూర్చుట మంచి దని తలంచి యట్లు గావింపఁ బ్రయత్నించిన వారు నున్నట్లు తోఁపదు. పరులెవ రైన నట్టి ప్రయత్నములు గావించినను లాభము లేక పోయి యుండును. మూర్ఖులకుఁ బోలె నట్టి విజ్ఞానవంతుల కట్లంతఃకలహము లేల కలిగి యుండవలెనో తెలియదు.

వీరిలోఁ గొందఱు పరస్పర బాంధవమును గూడఁ గలిగి యున్నారు. ఆ చుట్టటికమును బట్టియైన వా రైకమత్యమును సరకు నేయ లేదు. ఒక రిద్దఱు కంతగా నంతస్తాపములు లేక పోవచ్చును; గాని మొత్తము మీఁదఁ జెప్పవలసి వచ్చునపుడు వీ రొకరి నొకరు గౌరవించుకొనుట కంగీకరింపని వా రని నిరాఘాటముగఁ జెప్ప వచ్చును.

వీ రందఱులో దిల్లీనాయకుం డగు ననంగపాలుఁడు వృద్ధుఁడు. ఈతని కాలమునందే హస్తినాపురమునకు దిల్లీ యని పేరు వచ్చెను. ఎంత సమర్థుఁ డైనను వార్ధకము దిగఁదీయుచుండుటవలన నాతఁడు పరిపాలనాభారమును దప్పించుకొని విశ్రాంతి కొఱకు బదరికావన మునకుఁ బోవఁ దలంప సాగెను.

అయిన నీ భూభార మంతయు నేరివై బెట్టవలయును? ఆతనికిఁ బుత్రసంతానము లేదు. ఇరువురు కుమార్తెలు మాత్ర ముండిరి. పెద్ద కూతు రగు కమలాదేవి నజమీరుసంస్థానాధీశుఁ డైన సోమేశ్వరునకును, రెండవకొమార్తెను గన్యాకుబ్జాధీశ్వరుఁ డైన విజయ పాలునకు నిచ్చెను. ఇందుఁ బెద్దకూతురు కొడుకు పృథివీరాజు.

చిన్న కూతురు కొడుకు జయచంద్రుడు. ఈ దౌహిత్రు లిరువురే
యనంగపాలుని రాజ్యాధికారమున కుత్తరాధికారులై యుండిరి.

తన సంస్థానమును ముక్కలు గావించి నునుమల కిద్దఱును
బంచి యిచ్చుట కనంగపాలున కిష్టము లేక పోయెను. ఈ రాజ్య
మంతయు నొక్కడే పాలింప వలయు నని యాతని యభిలాష.
అట్లయిన నా యిరువురు దౌహిత్రులలో నెవరి యధికారము నెవరు
వదలుకొందురు ? సంస్థానమును విభాగింపకున్నచో నిరువురు మను
మలలో నొకఁ డనిష్టుఁ డగును. అంతియ కాదు. వారిలో వారు
పరస్పరవినాశము నపేక్షింతురు. అనంగపాలున కిప్పు డేమి గతి ?

దిల్లీరాజ్యము విభాగింపఁబడ కున్నచో నీ సంశయము తీఱు
నది గాదు. ఇది యంతయు నా వృద్ధుఁడు యోచించుకొనియే
యుండును. దీని కేమి ప్రతీకార ముహించెనో యాతనికి యుఱుక.
తన తరువాత ననంగపాలుఁడు దిల్లీరాజ్యమునకు సుస్థితి గోరనో
వినాశము గోరనో చెప్పఁ జాలము. దౌహిత్రుల నిరువురను సమాన
ముగాఁ జూడకున్న లోకు లేమని పోదురో యని యాతనికి బంకు
వైడమెనో లేదో వివరింపఁ జాలము. కాని యా వృద్ధుఁ డొక
శుభముహూర్తమున నత్యంతసంతోషముతో దిల్లీరాజ్యమునకు బృథివీ
రాయనికి బట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి నిశ్చింతతో విశ్రాంతి కొలుకు
బదరికావనమునకుఁ బోయెను.

పుత్రు లెందఱున్నను జ్యేష్ఠపుత్రుఁడే రాజ్యాధికారి. అ
ట్లగుట ననంగపాలుఁడు పెద్దకూతురు తనకుఁ బెద్దకుమారుఁడే యని
భావించెనేమో. ఆతఁ డట్లు భావించెనేని బృథివీరాయనికి రాజ్య
మిచ్చుట న్యాయమే. కాని జయచంద్రున కట్టి భావన యాన్యత్వ
ముగాఁ దోచుట సహజము.

అనంగపాలుఁడు దిల్లీరాజ్య మంతయు బృథివీరాయనికెఁ బట్టము గట్టె నని వినినపుడు జయచంద్రుని హృదయ డేత్రమునఁ బరాభవోద్భూతమై క్రోధాగ్ని హఠాత్తుగ నెగసెను. అతని తల్లి తన తండ్రి చేసిన యన్యాయమునకుఁ జాల వగచి యూరకుండెను. కాని జయచంద్రుఁడు మాత్ర మట్లు సేయక అనంగపాలునియెడలఁ జాలఁ దిరస్కారభావము దాల్చుటయే గాక, పృథివీరాజు నెడలఁ బ్రబలవిరోధిభావము వహించెను.

దాతవైఁ గినిసినఁ గినియవచ్చును. కాని ప్రతిగ్రహీతవైఁబగఁ బూను పేటి ధర్మము? అనంగపాలుఁ డిచ్చినఁ బుచ్చుకొనియెఁ గాని దిల్లీ రాజ్య మంతయుఁ దనకే కావలె నని పృథివీరాజు కోరియుండ లేదు గదా? ఇంక జయచంద్రున కాతనివైఁ గోప మేల? ఇచ్చిన వాఁడును, బుచ్చుకొనిన వాఁడు నగుట ననంగపాలుఁడును, బృథివీ రాజు నొకటియే యని యాతని భావము. శత్రుని మిత్రుఁడు తనకు శత్రువు. కావున జయచంద్రున కనంగపాలునితోఁ బృథివీరాజు గూడ విరోధియే. విరోధి నుపేక్షించి యుండ రాదు. కావున జయ చంద్రుఁడు పృథివీరాయనివైఁ బగఁ దీర్చుకొనుటకు సమయము నీరీక్షింప సాగెను.

పగఁ దీర్చుట యనఁ గత్తియుఁ గత్తియుఁ గలుపుట యని యర్థము. దానివలన నెంత రక్తపాత మగును? ప్రజల కెంత సంక్షోభము కలుగును? అయిన నేమి? పూర్వకాలమున భరతవర్షమున నిట్టి ప్రసంగము లేవి తటస్థించినను గత్తియే యాధారము. ఇప్పుడో; అట్టి క్రూరకృత్యములతో నవసరము లేదు. ఎట్టి వివాదములు సంభవించి నను శాంతికి భంగము కలుగకుండఁ జక్కఁగఁ దీర్చు వా రిప్పుడు

కలరు. ఇట్టి యదృష్టము నా కాలపు భారతరాజు లెఱుంగనే యెఱుంగరు.

జయచంద్రుఁ డిట్టి సంకల్పముతో నున్నాఁ డని వినినపుడు పృథివీరాజు గూడ జయచంద్రుని యెడల విరోధిభావమును దాల్చెను. అతని కట్లు నేయుట తప్పని దయ్యెను. ఈ రూపమున నా యక్క చెల్లెండ్ర కుమారు లిరువురును బరస్పరవినాశమునకై యుద్ధమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను జేయుటలోఁ బ్రవృత్తు లైరి. అదృష్టవశమున వేఱొక పెద్దరాజ్యము సంక్రమించు రూపమునఁ దన యంగబలము నర్థబలము నిబ్బడి యగుటం జేసి పృథివీరాజు యుద్ధసన్నాహములను జేయుటయం దంతగాఁ దడేకదీక్షతో నుండ లేదు; గాని జయచంద్రుఁడు కాల మంతయు దానియందే వినియోగింప సాగెను. పృథివీరాజు, “సామంతరాజుతో సముఁ డగు నీ యనూయావిద గ్ధుఁడు నన్నేమి నేయఁ గలఁ”డని గర్వముతో నవ్వుకొన సాగెను.

అక్కచెలియండ్ర కొడుకు లగు నీ యన్నదమ్ము లిరువురు నిట్టి స్థితిలో నున్న సమయమున నబూగడమును బాలించు జైత పరమారుఁడు, నవలావణ్యవతియై యున్న తన కుమారి త యిచ్చ నీ కుమారికి వివాహముఁ జేయ వలయు నను తలంపుతో నామె కను రూపుఁ డగు వరునిఁ జూచుచుండెను. ప్రముఖు లగు రాజు లెల్లరు నంతః కలహములతో నున్న యీ కాలమునఁ బ్రసంగము వచ్చినచో నందఱును జయింప సమర్థుఁ డగు రా జైతఁడా యని యాతఁడు పరి పరివిధముల యోచించుకొని, తుట్టతుదకు రెండు రాష్ట్రముల కధీ శుఁడై యున్న పృథివీరాజు తన కూతునకుఁ దగిన వాఁ డని నిశ్చ యించుకొనియెను.

ఇచ్చనీకుమారికిఁ దగిన వరు నన్వేషించుచున్నాఁ డని విని యనిహిలపురాధీశుఁ డగు భీముఁ డామెయందు బద్ధానురాగుడై, యామెను దన యంతటి వాని కిచ్చుటకు జైతుఁడు సందేహింపఁ డని యూహించి వర్తమాన మంపెను; గాని యంతకు మున్నే జైతుఁడు తన తనయకు వరుని నిశ్చయించుకొని యున్న వాఁడు గావున “నీ కీయఁ జాల” నని భీమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపి వేసెను. అంత నాశాభంగము వలన సంక్షుభితమనస్కుడై జైతుఁడు తన్నతి నీచముగా నగౌరవపఱచె నని శ్రోధపరవశుడై భీముఁ డాతనిపై యుద్ధమును బ్రకటించెను.

జైతుఁ డిది యంతయు విని భీముని చేతకుఁ దనలో నవ్వకొని, తన మనోనిశ్చయమును, భీమోద్యోగమును దెలుపుచు, వెంటనే వచ్చి యిచ్చనీకుమారినిఁ బరిగ్రహింపు మని పృథ్వీరాజునకు వర్తమానము చేసెను. పృథ్వీరా జంతకుఁ బూర్వమే యిచ్చనీకుమారి రూపలావణ్యాతిశయములను విని యామె యెడల ముగ్ధుడై యుండెను. అయిన నామెను దన కిమ్మని జైతునకు వర్తమాన మంపినచోఁ దన ఘనతకు లోప మని భావించి యామెతో విలాసముగఁ గాలము గడప నువ్విశ్లూరుచు గుట్టుగా నుండెను. అట్టి వాఁ డగుటం జేసి యాతఁడు జైతుని యాహ్వానము సంగీకరించి యాతనికి సాయము సేయుటయే ముఖ్యకారణముగాఁ బ్రకటించి, చతురంగ బలముతో బయలువెడలెను.

చాళుక్యభీమునకు, జైతుఁడు తన్ను నిరాకరించుటచే నాతని నోడించుటయు, నిచ్చనీకుమారినిఁ గైకొనుటయునే ప్రథమోద్దేశము లుగా నుండెను; గాని జైతునకుఁ బృథ్వీరాజు సాయము వచ్చుట

విని, ఇచ్చినీకుమారి నిచ్చుటకు జైతుడును గ్రహించుటకుఁ బృథివీ
రాజును గృతనిశ్చయులై యున్నారని తలంచి పృథివీరాజుపరా
భము గూడఁ గావింపవలె నని నిశ్చయించుకొని యతిరథసంబున
వచ్చి యబూగడపైనికులను దాఁకెను.

ఇరులెగలవారు నత్యుత్సాహముతోఁ దలపడిరి. శత్రుపైని
కులు సంఖ్యయం దధికముగ నున్న కారణమున, జంకు వైడమి
పాటిపోకుండుటకును, నధికోత్సాహముతోఁ బోరుటకును భీముడు
తన పైనికులను యుద్ధంగము నుండి కదలకుండ బహుమతు లను
నాశాపాశముచే దృఢముగఁ గట్టి జైచెను. దిల్లీపైనికులు పృథివీ
రాయని యాధిపత్యము క్రిందికి వచ్చిన తరువాత నిదియే తమ పరా
క్రమ ప్రదర్శనమునకుఁ బ్రథమప్రయత్న మగుట నాతని యాదర
మును సంపాదించఁ గోరి శక్తికి మించి పోర సాగిరి. దిల్లీపాఁజుల
సాయంబున జయము గాంచె నను నపకీర్తి కలుగకుండవలె నని
యజమీరు దండు మివుల సాహసముతోఁ బోర సాగెను. ఇచ్చినీ
కుమారినిఁ బడయఁ గోరి పృథివీరాజు తన యభిండచతురంగబల
ముతో వచ్చి సాయము నేయకున్న గుజరాతీపైనికుల ప్రతాపానల
మునఁ బడి మ్రగ్గిపోయి యుందు రని ప్రజలు తలంపకుండ నుండఁ
గోరి యబూగడపైనికులు గూడ నతినైపుణ్యముతో శత్రుసంహార
మును గావింపఁ దొడఁగిరి. ఇట్టి యుద్ధము చాల ఘోరముగ జరి
గెను. అనేకయోధులు మడిసిరి. రక్తము కాల్యలు గట్టి ప్రవహిం
చెను. తుట్టతుద కనిహిలపురపైనికులు పలాయనము చిత్తగించిరి.
భీముడు తీరిగి చూడకుండఁ బాటిపోయెను. పృథివీరాజు జైతునకు
విజయలక్ష్మీ నొసంగి తా నిచ్చినీకుమారినిఁ బుచ్చుకొనియెను.

మే మనేక రాజపుత్రుల పరిణయకథలను వినియున్నాము. కాని రక్తపాతము లేకుండ జరిగిన వివాహము లొకటి కంటికంటె నెక్కుడు వినియుండ లేదు. అనేక వివాహములయందు వరులు, కురుకులకాంతారదవాసలుండగు భీమసేనుడు దుర్యోధనరక్తముచే నార్ద్రము లగు కరములతో యాజ్ఞ సేని పెన్నెరులను ముడిచి నట్లు నైరివీరుల రక్తముచే నార్ద్రము లగు చేతులతోడనే వధూకంఠసీమలయందు మంగళసూత్రములను ముడిపేయుట తటస్థించుచు వచ్చినది. దంపతుల ప్రబలానురాగమునకును, దన్ములమున ననంతసౌఖ్యసంతోషములకును గారణము లగు నన్న స్వయంవరసమావేశము లన్నియు రణరంగములుగనే మాటి పోయినవి. కొన్ని సమయములయందు వధువు బంధువులును, మఱికొన్ని యెడల వరుని బంధువులును గూడ మడియుటయో జర్జరితాంగు లగుటయో గూడఁ దటస్థించుచు వచ్చినది. మఱి కొన్ని యెడలఁ బెండ్లికూతుండ్రు నైతము కత్తి పట్టవలసి వచ్చె. ఒకప్పుడు వధువు గోరిన వరుడు సమయుటయు, మఱియొకప్పుడు వధువే గతించుటయుఁ గూడ సంభవించినవి. ఒక రాజు తన కూతు నిరువురు రాజులు, కోరుటచే నం దేరి కిచ్చుటకును సాహసింపలేక స్వయముగ నామెను విషమిచ్చి చంపుకొనియెను. ఒకప్పుడు పెండ్లియైన పిదప వరుడు పెండ్లికూతును దన పట్టణమునకుఁ దీసికొని పోవుచుండఁగా విఫలమనోరథు లగు రాజపుత్రులు కొందఱు మార్గమున నడ్డుపడి వధూవరుల నిరువురను గూడఁ బరలోకమున కంపిపైచిరి. ఇంకొక యప్పు డొక వధువు తన కొఱ కాసపడి వచ్చిన కుత్రయకుమారులు మార్గమధ్యమున నడ్డుకొని తనభర్తనుఁ బరలోకమున కంపివేయ నామె యొక నైహికజీవితము భారమై పోయె నను నిర్వేదముతో నొకచేయి పుట్టినింటివా

రికిని, వేటొక చేయి యత్తింటివారికిని జ్ఞాపకార్థ మంపి స్వయముగ నుసురుఁబాసెను. వేటొకపు డిరువురు రాజు లొక రాచకన్నెను మోపించి విరోధపడి తమ జీవితకాల మంతయు యుద్ధరంగముల యందే గడిపివైచిరి. ఇట్టి యుదాహరణము లనేకము లున్నవి. రాజుల కిది సహజమా? లేక గౌరవమా?

అట్లు పాటిపోయిన భోలాభీముఁడు జైతపరమారునిఁ బృథి వీరాయని గెలుచుటకు మఱల నుపాయములను బన్న సాగెను. అతఁ డిచ్చనీకుమారిపృథివీరాయల దాంపత్యమున కెన్నఁటికైన నెట్ల యైన విఘాతము గలిగింపవలె ననియు, నల్లుని బలము చూచుకొని మత్తెక్కి యున్న జైతు నెన్నఁటికైన సంహరించి తీఱవలె ననియు దృఢసంకల్పము గావించుకొనియెను. మఱియు, నంత పని తన యొక్కని వలననే నెఱవేఱఁజాల దనియుఁ దనకు సాయము నేయఁ గల రా జెతఁడా యనియు, నంతటి సమర్థత గల వారిలోఁ బృథివీ రాయని ప్రాతశత్రువు లెవరైన నున్నారాయనియుఁ జూడసాగెను.

ఇది యిట్లుండ నిచ్చనీకుమారి కొఱకైన మహాసంగ్రామవార్తను, భోలాభీముని పలాయన వృత్తాంతమును, దిల్లీశ్వరుని విజయ ప్రసంగమును, విని జయచంద్రుఁడు చాలఁ గంటగించుకొనియెను. మఱియు, నాతఁ డిట్లే యాదాసీన్యము వహించి యూరకున్నఁ బృథి వీరా జింకను బలాధికుం డగు ననియు, నప్పుడు గోటఁ దీర్పఁ దగినది గొడ్డంటఁ దీర్ప వలసి వచ్చు ననియుఁ దలంచి, పృథివీరాయనిపై దండెత్తుటకుఁ జాలఁ దీవ్రముగఁ బ్రయత్నించుచు, నీసందర్భమున దిల్లీశ్వరుని కైరి యగు భీమునితో స్నేహము నేయుట ముఖ్యావసర మని తలంచి తద్విషయిక ప్రయత్నములు గూడఁ జేయ సాగెను.

మును భేదించుకొనిపోయి తురువ్కస్థానమునందలి గజ్జీపట్టణముపైఁ బడెను. అప్పు డా పట్టణమును గ్యాయుద్ధీను శహాబుద్దీను నను గోరీవంశజు లగు నిరువు రన్నదమ్ములు కలిసి యతిమైత్రితో బరిపాలించుచుండిరి. వా రిరువురును శౌర్యసాహసములయం దసామాన్య లని పేరు వడసియుండిరి. మఱియు నా రఖండవాహినీపరివృతు లగుటఁ జూచి వారి సాహాయ్యంబున దిల్లీశ్వరుని విలాసమాత్రమున గెలువ వచ్చు నని తలంచి భీమజయచంద్రులు వారి సాయమును గోరిరి.

ఈ యాహ్వానము వచ్చుటతోడనే యా యన్నదమ్ము లిరువురు నుప్పొంగి పోయిరి. ఇంతకుఁ బూర్వము వారు భరతవర్షమపారము లగు ధనరాసులకు నిలయ మనియు, మున్ను గజ్జీమహమ్మ దనేకపర్యాయములు భారతదేశము నతిసులభముగ దోచుకొని యనంతధనసంపత్తినిఁ దీసికొని పోయె ననియుఁ దెలిసి యున్న వారగుటం జేసి భారతదేశము నెప్పుడు ముట్టడింతుమా యని సమయము కొఱకు నిరీక్షించు చుండిరి. అక్కతన నీ యాహ్వానము వచ్చుటతోడనే యందుల కంగీకరించి, యసంఖ్యపైనికులను గూర్చుకొని శహాబుద్దీనుఁడు, పృథివీరాయని జయించుటకును, భారతదేశమునఁ జంద్రధ్వజమును నెలకొల్పుటకును, భీమజయచంద్రులకు సాయము చేయుట కని వంక పెట్టి వచ్చి చేరెను.

భీమజయచంద్రులు శహాబుద్దీనుని సాయము గోరి రని విని యభిమాననిధాను లగు రాజులు కొందఱు వారినిఁ జాలఁ దూల నాడిరి. దేశీయు లెల్లరును జాలఁ గటకటం బడిరి. పృథివీరాజు చాల నొచ్చుకొనియెను. రాజ్యతంత్రజ్ఞు లిది దేశవివాశకం బగు

ప్రయత్న మని మివులఁ దల్లడంపడిరి. అంతకు ము న్నొకప్పుడు పండ్లెండు తడవలు దండెత్తివచ్చి భారతదేశమున గజ్జీమహమ్మదను తురుష్కుఁడు చేసిన రాక్షసకృత్యములను వృద్ధస్త్రీలవలన నాలకించి భారతరమణీమణులు “లభిమానహీను లగు భీమజయచంద్రులు నాశమై పోదురు గాక” యని శపింప సాగిరి. మొత్తము మీఁద నత్తురుష్కుని రాక విని భారతీయు లాబాలగోపాలమును జాలఁ గలవరం పడసాగిరి.

కొందఱు రాజులకు భీమజయచంద్రులపైఁ జాల నాగ్రహము వచ్చెను. వారియందెల్లఁ జిత్తూరు దుర్గాధీశ్వరుం డగు సమనసింహుఁడు ముఖ్యుఁడు. అతఁడును మఱికొందఱు నీయకృత్యముకొఱకు భీమచంద్రులకుఁ దగిన శిక్ష సేయ వలయు నని పృథివీరాజునకు సాయముగా వచ్చిరి. యుక్తసమయమున నుభయపక్షములకును యుద్ధము పొసఁగెను. స్థలసంకోచమువలన మే మీ యుద్ధమును విఫలముగ వర్జింపఁ జాలము. చాల ఘోరముగ జరిగెను. కొసకుఁ బాపము ! భీమజయచంద్రులకుఁ బరాజయము తప్పినది కాదు. వారు పాటిపోయిరి. శహాబుద్దీనుగోరి పృథివీరాజుచేఁ జెఱ పెట్టుట బడియెను.

ఈ వార్త నిముసములో దేశ మంతయు వ్యాపించి దేశీయుల నెల్లర నానందసాగరమున నోలబడించెను. వారు కేవల మా యనిం దితానందము ననుభవించుచు నూరకుండ లేదు. కొంద “టీ మాన వాధములకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్త మైన” దనిరి. మఱికొందఱు “న్యాయ్య మోడిపోవునా”? యనిరి. ఇంక నొక కొందఱు “తుచ్చు లగు భీమజయచంద్రులను గూడఁ జెఱ పెట్టుట ల” గ్గనిరి. వేటొక కొందఱు

“ముం దీ తురుష్కాధముని సంహరించి వేయ వలె” ననిరి.
అందఱును బృథివీరాయనిఁ, దత్పక్షమునఁ బనిచేసిన వారిని మిగులఁ
గొనియాడిరి.

పిదపఁ బృథివీరాయఁడు చెఱ పెట్టఁబడిన గోరీని వెంట నిడు
కొని, యా మహాయుద్ధమున నత్యద్భుతముగఁ బోరిన సమరసింహాది
వీరులను గూడుకొని మహావైభవముతో దిల్లీపట్టణము ప్రవేశించెను.
పౌరు లెల్లరు నెదురుగఁ జని సగౌరవముగ వారినిఁ బురప్రవేశము
నేయించిరి. పౌరకాంతలు సౌధోపరిభాగముల నుండి పుష్పవర్షమును
గురిసి వారి యానందమును బ్రవృద్ధము గావించిరి.

పృథివీరాజు నాఁడు కొలువుదీర్చి పౌరుల నెల్లరను దగునట్లు
లాలించెను. సైనికులకు వారివారి కర్తవ్యము లగు బహుమతుల నొసం
గెను. సేనానాయకులను, గుఱ్ఱములు, నేనుఁగులు, జాగీరులు, ఖడ్గ
ములు మున్నగు పసదనముల నొసంగి గౌరవించెను. సాయము
వచ్చిన సమరసింహుఁడు మున్నగు రాజులను జయ మంతయు మీ జే
యని కొనియాడి చాల బహూకరించెను. నాఁటి కొలువుకూటము
వివిధము లగు న త్తరు సువాసనలచే మివుల గుబాళించెను. జేశమం
దంతట నొక్క మహానంద తరంగము వీచెను.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచిపోయిన పిదపఁ గారాబద్ధం
డగు గోరీ తా “నజ్జానము వలన భీమ జయచంద్రుల పక్షమునఁ
బోరాడితి” ననియు, “నీ ప్రథమాపగాధమును నైచి విడిచి పుచ్చ
వలె” ననియుఁ బ్రార్థనాపూర్వకముగఁ బృథ్వీరాజునకుఁ దెలియఁ
జేసెను. దానిపైఁ బృథివీరాజు సమక్షమున మాట లాడుటకు గోరీ
కవకాశ మొసంగెను. పిదప నిరువురకు నేమి సంభాషణము

జరిగెనో, గోరీ ప్రార్థనము మీదఁ బృథివీరాజున కేమి తోచెనో తెలియదు; గాని యాతఁ డెనిమిది వేల గుఱ్ఱములను దీసికొని గోరీని విడిచి పెట్టెను. బ్రతుకు జీవుఁడా యని గోరీ స్వదేశమునకుఁ బోయెను.

ఇటఁ జేఁ జిక్కిన వైరి నిట్లు విడిచిపుచ్చుట నీతియాయను నొక సందేహము గలుగుచున్నది. రాజ్యతంత్ర విశారదులు దీని కేమి ప్రత్యుత్తరము చెప్పెదరో తెలియదు. పృథివీరాజు పొర బడె నేమో యనుటకు మఱియొకప్పుడు “సముద్రశిఖర” మను పట్టణమునకుఁ బోయి వచ్చుచు మఱల శహాబుద్దీను గోరీచేతనే యెదిరింపఁబడి, యా యుద్ధమున లబ్ధవిజయం దగుటయు గాక, గోరీనిఁ జేఱపట్టియు నసంఖ్యధనమును దీసికొని మఱల వానిని విడిచిపెట్టెను. అంతటితో నూరకుండక యిట్లే యా గోరీవలన నింక నైదు తడవలు మార్కొనఁ బడి వానినిఁ జేఱపట్టియు విడిచిపెట్టెను. గోరీవలన నన్ని తడవలు నసంఖ్యధనరాసులను గైకొనుట మాకు సమ్మతమే; గాని కరుణించి విడిచిన కొలఁదిఁ దిరుగఁ బడు వానిని విడుచుటను గుఱించియే సందేహము. అట్టివానివలన ధనముగై కొనుటయే నీతి యగునా? దీనముగఁ బ్రార్థించినపుడు విడుచుట ధర్మమందు లేని నా విషయమున మేము మాట్లాడఁ జాలము; గాని సందిగ్ధము లగు రాజకీయ విషయముల యం దట్టి ధర్మమును బాటించుట లగ్గని మే మంగీకరింపఁ జాలము. ఏడు పర్యాయములును గూడ గోరీని విడుచుటలోఁ బృథివీరాయని యాస్థానమున నున్న మంత్రి మున్నగు రాజ్యతంత్రధురీనుల యభిప్రాయము లెట్లుండెనో చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొనఁ జాలము.

ఈ యేడు దండయాత్రల యందును గోరీ కసంఖ్యధనన
వృత్తు, నమితబలనవృత్తును గూడఁ గలిగెను. మాననవృత్తు ప్రప్ర
థమమునందే గలిగెను; గాని ధైర్య నవృత్తు మాత్ర మెంత
మాత్రమును గలుగలేదు. కావున నాతఁ డెట్లయినఁ బృథివీరాయని
జయించి భారతదేశమునఁ దురుష్కసామ్రాజ్యమును స్థాపిం
పవలె నని దృఢదీక్షను దాల్చెను. ఆ యభిప్రాయముతో నాతఁడు
భారతదేశాధీశ్వరుల రహస్యములను దెలిసికొనుటకును, వీ లయిన
పుడు వారిలో వారికి నంతఃకలహములు గలిగించుటకును, బైరాగి,
గోసాయి మున్నగు వేషములతోఁ దన చారులను నియమించెను.

ఏమో సాయము సేయు నని కొండంత యాశపడి తీసికొని
వచ్చిన గోరీ యిట్లేడు పర్యాయములు పరాజయము నంది నెత్తివై
ముసుఁగు వైచుకొని పోవుటచే భీమజయచంద్రులు కొంతకాలము
వఱకు యుద్ధమును మానియుండఁ దలచుకొనిరి. కాని తనకును,
బృథివీరాజునకును సార్వభౌమాధికారమును గుఱించి వివాదము
గలిగి యున్నందునఁ దానే సార్వభౌముఁడ నని ప్రకటించుటకు
జయచంద్రుఁడు రాజసూయయాగము సేయ సంకల్పించుకొనియెను.
మఱియు, నా యాగమునందే తన కూతురు సంయుక్తకు స్వయం
వరము సేయవలయు నని గూడ నిశ్చయించుకొనియెను.

యుక్తసమయమున రాజసూయయాగమునకు వలయు సాధ
నసామగ్రి యంతయు సమకూర్పఁబడెను. చుట్టములు, పక్కములు,
సామంతులు, స్నేహితులు, నాశ్రితులు మున్నగు వా రెల్లరును
జనుదెంచిరి. వేదవేదాంగములయం దసామాన్య లని విఖ్యాతి వడసి
జయఘంటలం గట్టుకొనిన విద్వత్ప్రకాండు లనేకు లాహూతులై

వచ్చి చేరిరి. పట్టణ మంతయు దినసంకులమై పోయెను. ముహూర్తము సమీపించెను. మంగళస్నానము గావించి ధర్మపత్నీ స్వితీయుడై బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల వేదఘోషములతో మిళితములై సామంతాదుల జయఘోషములు బ్రహ్మాండ మంతయుఁ బ్రతిధ్వను లీనుచుండ జయచంద్రుఁడు యజ్ఞశాలను సమీపించెను. కాని యిది యంతయుఁ దన చారుల మూలమున నెఱింగి పృథివీరాయఁ డా యాగమున కంతరాయము గలిగింపఁ దలంచి జయచంద్రుని సన్నిహితజ్ఞాతి నొకనిం జంపి యా వార్త నాయజ్ఞశాలచేతఁ బ్రకటన నేయించెను.

పృథివీరాజు, సన్నిహితజ్ఞాతినిఁ జంపి జయచంద్రుని యాగమునకు విఘాతము గలిగించుటఁ జూడ మాకుఁ జాల నాశ్చర్యమును గొలుపుచున్నది. ఇట్లు వ్రాయుటకుఁ జరిత్రకారుల లేమి యాధారము లున్నవో తెలియదు. మే మిది కేవల మబద్ధమని చెప్పవలసినది. సాహసింప లేము ; గాని, యనేకపర్యాయములు తన ధాటి కొద్దఁ జాలక పాటిపోయిన జయచంద్రుని యాగమును భగ్నము నేయఁ బృథివీరా జిట్టి నీచపుఁ బని కొడిగట్టుట కవసర మేమి వచ్చెనో యూహింపఁ జాలకున్నారము. రాజుల నందఱును జయించి, వారినుండి కప్పములను గొనిగదా రాజసూయము నేయవలసినది? జయచంద్రుఁ డెట్టి ప్రయత్నము లేవియుఁ జేసినట్లు కాన్పింపదు. జయచంద్రుని రాజసూయమును విచ్ఛిన్నము నేయుటకుఁ బృథివీరాజు తనయఖిండదోర్భేదము వలనను బూనుకొనవచ్చును. పూర్వ వైరమును బురస్కరించుకొనియు సిద్ధపడ వచ్చును. కాని యుద్ధము చేసి దానిని భ్వంసము నేయవలయునే గాని మానాభిమానములు లేని సామాన్యజనులు చేయు నిట్టి కృత్యమును జేయుట పృథివీరాజునకుఁ గలంక కారణ మని నిస్సందేహముగఁ జెప్పవచ్చును. లోకములొక

దమ శత్రువుల యింట వివాహాదిశుభ కార్యములు జరుగునపు డోర్వ
లేని వారు కొంద తాళాచమును బట్టుచు నెల్లరకును దెలియు నట్లు
ప్రతిస్థలమునందును జాటిచెప్పుచును, గందపుఁబొట్టు పెట్టుకొని
యును, దొంగవార్తల నంపుచును గార్యవిఘ్నమును గలిగించుట
గలదు. కాని యట్టి పని పృథివీరాయని యంతవానికిఁ జేయఁ
దగినదియా?

ఎట్లయినను జయచంద్రుని యాగము విచ్చిన్నమై పోయినది.
ఈ పరాభవబాణము జయచంద్రుని నల్లగుండెకుఁదీవముగఁ నాటెను.
మఱల జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజువైఁ గత్తి కట్టు నని ప్రజలు తలం
చిరి. సైనికులు దిల్లీయజమీరుల దండులవై గత్తులు నూరసాగిరి. ఈ
తడవ మా ప్రతాపముఁ జూడుఁ డని క్రొత్తగొంధులు మిత్రుల
చెంతఁ బ్రగల్భములు కొట్ట సాగిరి. కాని జయచంద్రుఁడు యుద్ధము
మాటఁ దలపెట్ట లేదు. ఆతఁడు యాగము విచ్చిన్నమై పోయినను
గూఁతురు స్వయంవరమును మానఁ దలంప లేదు. మఱియొక
సుముహూర్తమున నది యథాప్రకారముగ జరుపునట్లు చాటించెను.

సంయుక్తాస్వయంవరదినము సమీపించెను. దేశదేశములనుండి
యందగాండ్రుమని విజ్ఞప్తిఁగు రాజపుత్రు లనేకులు మహేంద్రవైభవ
ములతో వచ్చి చేరిరి. జయచంద్రుఁ డందఱకును స్వాగతము నొసంగి
యర్హనివేశముల విడియించెను. కన్యాకుబ్జపౌరు లెల్లరును పూర్వపుఁ
గల్లోలములను మఱచి మహాత్సాహముతో నుండిరి. పట్టణ మంతయు
స్వర్గమువలె దేదీప్యమానమై జనసంకులమై పోయెను. పరస్పర
విరోధు లగుటంజేసి జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజును బిలువలే దని
గాని, పృథివీరాజు రాలే దని గాని మేము వ్రాయవలసిన పనిలేదు.

ఒకనాఁడు శుభముహూర్తమున స్వయంవరసభ కూర్చు బడి యెను. రాజపుత్రు లెల్లరును గంభీరవేషములను ధరించి ప్రత్యేక స్థలమునందలి యున్న తాసనములపై సదర్పముగఁ గూర్చుండి యుండిరి. బందుగులు, స్నేహితులు, ప్రేక్షకులు మున్నగు వారు నిర్దిష్ట స్థలములయం దాసీను లైరి. జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజు నెడలఁ దనకుఁ గల వైర మంతయుఁ దీటిపోవు నట్లాతని ప్రతిమ యొకటి చేయించి దానిని “దిలీళ్వరుఁడు నా ద్వారపాలకునితోఁ దుల్యుఁ” డను భావముతో ద్వారమున నిలిపెను. అది చూచి సభ్యుల నేకవిధభావనలకు లో నైరి. కాని యేరును మాట్లాడ లేదు. అంతటను గాంభీర్యము విరాజమాన మగుచుండెను.

అంతఁ బుష్పమాలికను జేబూని సఖీజనములు వెంటరా రూపొందిన సౌందర్యాధిదేవతవలె సంయుక్త సభాస్థలమునకు వచ్చెను. నవలావణ్యవతియై కుసుమమాలికను జేబూని గంధర్వ రమణివలె నున్న సంయుక్త వారసి రాజపుత్రు లెల్లరును ముగ్ధులై పోయిరి. ప్రతిరాజపుత్రుఁడును సంయుక్త తప్పకుండఁ దన్నె వరించు నని గంపెఁ డాశపెట్టుకొని యుండెను. ఇందలు రాజపుత్రులలో నీ బంగరుబొమ్మ నలంకరింపఁ గల రాజకుణి యెతఁడా యని ప్రేక్షకు లెల్లరు నాలోచనాధీనులై యుండిరి. జయచంద్రుఁడును డోలాయమానహృదయుఁ డయ్యెను. శుద్ధాంతజనము గూడ నట్లే యుండెను. అంత రాజవర్ణనము సేయుటకు నియుక్త యగు చేటి యొక రాకుమారుని చెంతకుఁ దీసికొని పోవుటకు సంయుక్త చేయి పట్టుకొనియెను. అప్పుడు సంయుక్త హృదయమున నొక్క మాట మాగ్ధ్యప్రవాహము వెల్లివిరిసి పోయెను. కాని వెంటనే తెప్పిరిలి సంయుక్త చేటిచేయి విడిపించుకొని మదపుటేనుఁగు గున్న

నోలె గంభీరగమనమునఁ బోయి ద్వారపాలకుని స్థలమునం దున్న పుణివీరాయని ప్రతిమ మెడలోఁ గుసుమదామమును గీలించెను.

వెంటనే సభయం దంతట నొక గొప్ప కోలాహలము ప్రారంభ మయ్యెను. అందఱు ననేకవిధములఁ జెప్పుకొన సాగిరి. సంయుక్త యా కోలాహలము నేమియు లక్ష్యము సేయక తిన్నగ శుద్ధాంతమునకుఁ బోయెను. స్వయంవర మిట్లగు నని యెవ్వరు ననుకొన లేదు. సంయుక్తతల్లి మందహాసవదననారవిందయై తన యల్లుఁ డే రాజకుమారుడో తెలిసికొన నువ్విళ్లుగుచుఁ గన్నులు సంయుక్తమీఁదనే పెట్టుకొని యుండెను. తక్కిన స్త్రీ లెల్లరును గరకంకణములైన ధ్వనిచేయకుండఁ బుత్తడిబొమ్మలవలె నిలిచి యుండిరి. జయచంద్రుఁడు భావరహితము లగు చూపులతో రాజ పుత్రుల నెల్లరను గలయఁ జూచుచుండెను. పాపము వారి యాశ లన్నియు నిట్లు భగ్నములై పోయెను. ఎల్లరును దెల్లవోయిరి. జయచంద్రుఁడు వహాగ్రుఁడై మండిపడుచు “దుశ్శీల యగు దీనినిఁ గారాగారమున బంధింపుఁ డని యాజ్ఞచి లోనికిఁ బోయెను. పాప హాతని కంతకంటె నవమానకరం బేమి యున్నది? రూపరాశియగు సంయుక్త కొఱకుఁ బుట్టెఁ డాశతో వచ్చి యామె స్వయంవర సభలోఁ బ్రవేశించినపు డనేకవిధము లగు శృంగారచేష్టలను గావించిన రాజకుమారు లెల్లరును నిర్విణ్ణులై, నిరాశాసంతప్త చిత్తులై వెడలి పోయిరి. ప్రేక్షకు లనేక విధములఁ జెప్పుకొనుచు నాస్థలము విడిచి పోయిరి. లోకుల నెవ రేమి సేయఁ గలరు ?

సంయుక్త యట్లు రాణివాసమునకుఁ బోయినపిదప శుద్ధాంత జన మంతయు వచ్చి యామెను జూట్టుకొనియెను. ఆమెను గొందఱు కనరుకొనిరి. కొందఱు నీ కిట్టిది తగ దనిరి. కొందఱ తిది యేమి

చిత్రమే యని సన్న సన్నముగఁ దెప్పసాగిరి. కొందఱు కోపపడిరి. ఆమెను హద్దుమీటి చీవాట్లు పెట్టుటలోఁ గొందఱు కంఠములు బొంగురువోయెను. ఎవ్వరును రాజపుత్రిక యని సందేహింప లేదు. ఎవరికిఁ దోచి నట్లు వారు నిందించిరి. బుగ్గలమై చాడిచిరి. సిగ్గు లేని దానా! యని యెత్తి పొడిచిరి. అందఱుకంటె నధికముగఁ బుత్రికాప్రేమను దిగ్గ్రమింగి యామె తల్లి మండిపడియెను. కాని సంయుక్త యేమియు మాట్లాడ లేదు. మఱల గుసగుసలు మెండయ్యెను. రుసరుసలు ప్రబలెను. సంయుక్త యేరికిని జవాబు చెప్ప లేదు. మొగ మెత్తి యేరినిఁ జూడలేదు.

కాలరుద్రునివలె గర్జించుచు నంతలో జయచంద్రుఁ డచ్చటకు వచ్చి సంయుక్తపైఁ జాలఁ గోపపడియెను. నీకిట్టి బుద్ధి యేల పుట్టె ననియెను. మతి పోయెనా యని కసరుకొనియెను. మా గౌరవ మంతయు మంటఁ గలిపితి వని తహతహ పడియెను. చూడు మేమి చేసెదనో యని పండ్లు పిండిచేసికొనియెను. సాపము కోపభరమున జయచంద్రుని శరీర మాపాదమస్తకము వడఁకిపోయెను ; గాని సంయుక్త యేమియుఁ జలింపలేదు. అప్పుడు గూడఁ దన వరాలనోట మాట్లాడ లేదు. సంయుక్త మానమువలన జయచంద్రుని క్రోధము మఱింత వృద్ధి యయ్యెను. వెంటనే యాతఁ “డీ తుచ్చురాలినిఁ గైచులోఁ బడవేయుఁ” డని యజ్ఞచెను.

ఆ మాటయే రెట్టించి రెట్టించి పలుకుటవలన నది నిశ్చయమై నదియే యని భావించి చెలికత్తెలు సంయుక్త చేయి పట్టుకొనిరి. అంత జయచంద్రుఁడు ముందు బయలుదేటి కారాగారము దెస దారి తీసెను. అప్పు డైనను సంయుక్త చలింపలేదు. వెంటనే యా

క్రొత్త పెండ్లికూతురు కైదులో బంధింపఁ బడియెను. అచ్చటి స్త్రీలలో నామె స్థితి నారసి “పాప మయ్యో” యని వగచిన వారొక్కరును లేరు. ఆహా! పెండ్లికూతురని సకలోపచారములును జేయవలసిన యా స్త్రీసంఘ మప్పు డామెయెడల నెంత కాఠిన్యము వహించెను!

చుట్టములు గాని పక్కములు గాని తలిదండ్రులు గాని సంయుక్త భావ మేమో గ్రహింపఁ గలిగి రని చెప్పుటకు వీలులేదు. చిన్నతనమునుండియుఁ బెంచి పెద్దచేసిన దాదులును, నరమర యన నెట్టిదో యెఱుంగక చిన్నప్పటినుండియుఁ గలసిమెలసి తిరుగు చెలికత్తెలును గూడ గ్రహించిరో లేదో వారికే యెఱుక. చేష్టలను బట్టి గ్రహించిన వారు లేరనియే చెప్పవచ్చును. అయినను దలిదండ్రులకును, జుట్ట పక్కములకును, జెలికత్తెలకును గూడ వ్యతిరేకముగఁ బ్రవర్తించి కారాబద్ధ యైన సంయుక్త ముం దేమి చేయఁ దలఁచి కొనినదో?

అటఁ బృథివీరాజు, తన యెడల జయచంద్రుఁడు గావించిన కృత్యమును విని మండిపోయెను; గాని సంయుక్త గావించినది విని వెంటనే పొంగిపోయెను. “జయచంద్రుఁ డంతటి సభిలో నాకుఁ గావించిన యగౌరవమునకు నే నచ్చటకుఁ బోకుండఁగనే ప్రతీకారము జరిగి పోయినది. అల్లారుముద్దుగఁ బెంచుకొనిన యాతని గాదిలికూతురే తత్తుణ మా దుశ్శీలుని మానమును దగ్ధము గావించివైచినది. ఆహా! సంయుక్త యెట్టి సుగుణమణి!” యని యాతఁ డామె ధైర్యసాహసాదులకు మెచ్చుకొనియెను; గాని యనుంగుబిడ్డయై యుండియుఁ దన గౌరవమును మంటఁగలుపుటచేఁ గోపోద్దీపితుఁడై

చురభిమానియగు జయచంద్రుడు, సంయుక్తను, సభలోఁ బలికినట్లు కారాగారమున బంధింపక మానఁ డనియు, సహింపరాని బాధలు పెట్టక మానఁ డనియు నిశ్చయించుకొని, ప్రాణములమీఁదఁ గూడ నాశేవదలుకొని తన గౌరవమునకుఁ గలంక మొదవకుండఁ గాపాడిన యా కన్యాశిలకము నుద్ధరింపకున్నను, దనయెడల నతినీచముగఁ బ్రవర్తించిన జయచంద్రుని శిక్షింపకున్నను, దన ప్రాభవమునకును చారువమునకును గలంకము కలుగక మాన దని తలంచి, ముఖ్యముగా సంయుక్త ప్రేమ త్వరపెట్ట వెంటనే ప్రయాణభేరిని మ్రోయింపించి యాకస్మికముగాఁ గన్యాకుబ్జనగర సమీపమున విడిసెను.

ఈ సమాచారమును విని కన్యాకుబ్జపౌరులు చాలఁ దలఁచిరి. జయచంద్రుని కోపాన్ని మఱింత వృద్ధి యయ్యెను. అక్కతన నాతఁడు వెంటనే తన సైన్యమునందుఁ జక్కని వ్యవస్థ నేర్పఱచి సంయుక్త యున్న కారాగారమును గుఱించి స్వయముగఁ జాల జాగ్రత్త పుచ్చుకొనసాగెను. పిన్నటనాట నుండియుఁ జెలికత్తెలై యుండియుఁ జెఱసాలను గాపాడుస్త్రీలు పాపము ముద్దరా లగు సంయుక్త యెడలఁ జాలఁ గాతన్యమును జూపఁ దొడఁగిరి. “పృథ్వీరాజు వచ్చెనని నీవు మురియ నక్కఱలేదు. అతఁడు ప్రాణములతోఁ బోవునపుడు చాతములే ” యని వార పుడపుడు సంయుక్తను మర్మోద్ఘాటనము నేయ సాగిరి. కాని సంయుక్త యప్పుడు గూడ నేమియు మాట్లాడ లేదు. మనమున నించుకేనియు జంకు వహింపలేదు. పయింబయిగఁ బృథ్వీరాజు రాక నాలకించిన నాటఁగోలె నామె మఱింత గాంభీర్యమును దాల్చెను. ఈ లక్షణములను జూచి యెల్లరు నామెకు మతిపోయిన దని తలంచిరి.

నాటి రాత్రి యిరుతెగలవారును సమరసన్నాహములలోఁ బ్రవేశించిరి. జయచంద్రుఁడు పృథ్వీరాజు నెదిరించుటకుఁ గహరకంఠిరుఁడను సేనాధీశుని యాధిపత్యముక్రింద మూఁడువేల సైన్యము సేర్పాటు గావించి యుంచి దుర్గమునందుఁ జాలఁ గట్టుదిట్టములు గావించెను. బురుజు లన్నియు ఫిరంగీలతో నింపివేయించెను. ప్రాకారములయం దెల్లయెడల సైనికులను నిలిపెను. కొందఱు సేనాధిపతులు కోటలోపలను వెలుపలను నిలిపిన సైనికులను బరీక్షించుట కాయంధకారపరీత మగు నిశీధసమయమున నశ్వారూఢులై పటాక్షేపముతో నటునిటు సంచరింప సాగిరి.

సంయుక్త కీ సంగతి యెట్లొ తెలియవచ్చెను. వెంటనే సంయుక్తయు నిరువురు చెలికత్తెలును బురుషవేషములను దాల్చి గుఱ్ఱముల నెక్కి సేనాపరీక్ష గావించు సేనానులవలె నటించుచు దుర్గమును దాటి పృథ్వీరాయని సేనానివేశము దెసకు గుఱ్ఱములను దాయించిరి. కాని వారి నెవ్వరును జూచి యుండలేదు. చెఱసాలలో దాసీలు సంయుక్తకుఁ గలిగించిన వన్నియుఁ దమపై రాజునకు విశ్వాసము గలుగుటకై కల్పించిన కృత్రిమబాధలే కాబోలు! ఔరా! స్త్రీల చాతుర్యము! పృథ్వీరాజు సంయుక్త రాక కెంతయు నలరి, యామె సాహసము నెంతయు మెచ్చుకొని యామె నప్పుడే గాంధర్వ విధిం బరిణయ మయ్యెను.

ఈ వివాహవిధానము భారతధర్మశాస్త్రమునకుఁ గేవలము వ్యతిరేకముగ నున్నది. పృథ్వీరాజుజయచంద్రు లక్కచెల్లెండ్రకుమారు లగుటంజేసి సంయుక్త పృథ్వీరాజునకుఁ గూతురు. ఇట్టి సంబంధమును భారతీయుఁడైన వాఁ డెవ్వఁడును జేసికొనక పోవు

టయే గాక యిట్టిది జరిగెనని వినినచో జాల గంటగించుకొనకుండ నుండ జాలదు. అట్టి యెడల సంయుక్త పృథివీరాయని బ్రేమించుటయు నాతడొక ప్రేమ నంగీకరించుటయు జూడ జాల నాశ్చర్యముగ నున్నది. అప్పటి వా రెవరైన దీనిని గుఱించి యాక్షేపణలు నేసిరో లేదో చెప్పుటకు జరిత్రములయం దాధారములు కాన్పింపవు. చరిత్రకారులు గూడ దానిని జాతివిడిచిరే గాని యాక్షేపించి యుండలేదు. ఇట్టి వివాహములు భారతీయేతరులయందు జరుగుచున్నట్లు విందుము. భారతధర్మశాస్త్రమునందుఁ గొన్ని వాపులును, విశేషించి కొందఱు బంధువుల కన్యకలును వివాహములయందు స్వీకర్తవ్యము గా రని నిషేధము లేర్పడి యున్నవి. మేనటికమును జేసికొనుటకు గూడఁ గొందఱు అంగీకరింపరు. భారతీయ వివాహములలో శాస్త్రమునకును, లోకమునకును గూడ విరుద్ధముగ జరిగినది సుప్రసిద్ధ మగు బ్రౌపదీపరిణయ మొకటి కాన్పించుచున్నది. అయినను దానిని గొన్ని కారణములు నూపి వ్యాసభగవానుఁడు విశేషవిధిగా సమర్థించి యున్నాఁడు. ఈ సంయుక్తాపరిణయమును గూడ నెవరైన గారణములు నూపి విశేషవిధిగా సమర్థింపఁగలరా? దీనిని గేవలాక్రమవివాహములలోఁ బరిగణించుటకు మా కనుజ్ఞ నొసంగెదరా?

సంయుక్తరాకయు, నీ వివాహవృత్తాంతమును గూడ సంయుక్త చెలికత్తెలకుఁ దక్కు దిల్లీ నేనానివేశమున సైత మేరికినిఁ దెలియదు. కాని కొంత తడవున కెట్లో సంయుక్త సఖీసమేతయై చెఱునుండి తప్పించుకొని పృథివీరాయని జేరెనని జయచంద్రునకుఁ దెలియవచ్చెను. అప్పు డాతనికిఁ గలిగిన కోపమును, దుర్గమునం దంతటను బొడమిన కలవరమును మేము వివరముగ వర్ణింప జాలము.

వెంటనే జయచంద్రుని యనుజ్ఞ నంది సంయుక్తాపృథివీరాయలం బట్టితెచ్చుటకుఁ గహరకంఠీరుఁడు తన మూఁడువేలసైన్యముతో రహస్యముగ బయలుదేఱెను.

కాని, యంతకుము న్నిట్టిది సంభవింపవచ్చు నని కన్యాకుబ్జన గరమునకును, దన శిబిరములకును నడుమఁగల యంధకారపరీత మగు వికాలప్రదేశమునఁ బృథివీరాజు తన భటుల నటనట నుంచుటంజేసి కహరకంఠీరుని రహస్యము దాఁగినది కాదు. దిల్లీభటులు వారినిఁ జూచుటతోడనే సంకేతానుసారముగఁ గాహశముల నూఁదిరిదిక్కు హరములు ముఖరితములు సేయు నా బాకాధ్వనుల నాలకించి యంతకుముందే సమరసన్నాహములతో నున్న దిల్లీసైనికులు బారులు దీరి నుందునకు నడచిరి. దాని కితతాయి యను నతఁడు నాయకుఁడై యుండెను. పృథివీరాజు గూడ సంయుక్త చెంత సెలవు గైకొని హరహరా! యని యుద్ధరంగమున కుఱికిెను.

అంత భేరీభాంకరణంబులును సింహనాదంబులును మిన్న ముట్ట యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. వీరు కాల్బంటులు, వీరు రాహుత్తులు నను భేదము లెక్కసేయక సంకులసమరము ప్రారంభించిరి. మత్తగజములు నడగొండలవలె ఘీంకారములు సేయుచు నెదుటి వారి నెల్లరినిఁ ద్రొక్కి చంపుచుండెను. ఎందఱో యోధుల యుత్తమాంగములు బంతులవలె నెగిరిపోవుచుండెను.

అప్పుడు కహరకంఠీరుఁడు, నాతతాయియు ద్వంద్వయుద్ధము నకుఁ దలపడిరి. నాగాయతబలులును, బరస్పరమును దుల్గులు నగు వారి పోరెంతయు ఘోరం బయ్యె, నెంతోదర్శనీయముగ నుండెను. వారి భూభంగములును, సింహనాదములును, బరివర్తనములును,

లంఘనములును, బంతములును, మిగుల హృదయంగమములై యుండెను. అంతకంతకు వారికి శౌర్య మెక్కు డయ్యెను. ఆ సందర్భమున నతి లాఘవముగ నాతలాయించి దన ఖడ్గభుజంగికి బలియిచ్చి కహరకంఠీ రుండు విజయానందంబునఁ బేర్చి యార్చుచు దిల్లీపై న్యము నురుమాడఁ జొచ్చెను.

అంతఁ దమ నాయకుని పాటును, బరనాయకుని పోటును జూచి రిచ్చవడి దిల్లీపై నికులు వెన్నిచ్చి పాటిపోఁ జొచ్చిరి. అది చూచి సహింపఁ జాలక పృథివీరాజు తన సైనికుల నోడకుఁ దోడ కుండని హెచ్చరించుచుఁ జిచ్చఱ పిడుగువలెఁ గహరకంఠీరుని పై కుఱికెను. వా రిరువురు నట్లు చాలఁ గాలము పోరిన పిదపఁ బృథివీ రాజు హూంకరించి తన ఖడ్గమును కహరకంఠీరునిపై విసరెను. కాని యా యేటు తప్పిపోయెను. వఱలఁ బృథివీరాజు సన్నద్ధుం డగు నంతలోఁ గహరకంఠీరుండు విజృంభించి దిల్లీశ్వరునిపైఁ జంద్రహాస మెత్తెను. ఒక్క రెప్పపాటు కాలములోఁ బృథివీరాయని శిరస్సా సంగ్రామరంగమునం బడి దొర్లుచుండ వలసినదియే; గాని యంతలో వెనుకనుండి యొకవీరుండు సనుదెంచి కహరకంఠీరునిఁ బరలోకమున కంపివై చెను. దిల్లీశ్వరున కపాయము తప్పిపోయెను.

ఆకస్మికముగాఁ గహరకంఠీరుండు కూలుటచే రిచ్చవడి దిల్లీ శ్వరుఁ డెదుట నున్న వీరునిఁ జూచి యాశ్చర్యపడెను. అది చూచి యా వీరుండు “రాజా! ఆశ్చర్యమున కిది సమయము గాదు. ముందున కుఱుకుము. అహితుల నఱకు” మని హెచ్చరించుచుఁ గన్యా కుబ్జపై నికులపైఁబడి యద్భుతముగ వీరవిహారము సేయఁ దొడఁగెను. అప్పటికినిఁ బృథివీరా జాతనిం గుర్తింపఁ జాలకపోయెను. అయిన నిప్పు డాతనిం గుఱించి యొచ్చుచుండు గూరుచుండిన ముష్ణ

వాటిల్లు నని తలంచి యాతని వెంటనే వైరివీరుల నురుమాడఁ జొచ్చెను. ఇది చూచి దిల్లీ సైనికులు మఱింత యుత్సాహముతోఁ బోరసాగిరి.

క్రొత్తవీరుని ఖడ్గమునకు, దిల్లీశ్వరుని చంద్రహాసమునకును వైరియోధు లెందఱు బలి యైరో లెక్క లేదు. ఒక నిమిషములోఁ గహరగంఠీరుఁడు కూలిన వార్త యెల్లెడను వ్యాపించెను. ఇది వినియుఁ గ్రొత్తవీరుని యాధ్యత్యమునకును, దిల్లీశ్వరుని ధాకకు నోర్వఁ జాలకయు, దమ వారు స్వల్పముగను, బరు లధికముగను నుండుటం జూచియు నికఁ గార్యము లే దని జయచంద్రుని భటులు వెన్నిచ్చి పాఱఁదొడంగిరి. అయినను విడువక పృథివీరాజు నాతని భటులు గన్యాకుబ్జయోధులను దఱిమి తఱిమి కసిమసంగఁ జొచ్చిరి. అపుడు క్రొత్తయోధుఁడు దయార్ద్రహృదయుడై “రాజా ! నీకు విజయము లభించె; పాఱుఁబోతులఁ జెనకకు” మని యెలుగెత్తి పిలిచెను. అది విని యాతనిపైఁ గల సాద్యస్కం బగు గౌరవము వలన మాటువలుక నోడి సేనలను మఱలించుకొని పృథివీరా జాతనితోఁ గూడ శిబిరముఁ జేరెను.

శిబిరముఁ జేరిన పిదపఁ గూడఁ బృథివీరాజు క్రొత్తవీరుని గుఱుతింప లేకపోయెను. ముఖమునఁ బొంగి పొరలి పోవుచున్న లావణ్యమును, విశాలనయనములయం దుచ్చలితం బగుచున్న తారశ్యమును, గలిగిపలుకులయం దుత్తరంగిత మగుచున్న మాధుర్యమును జూచి యరసొక్కి పృథివీరాజు మున్నెప్పడో యొకప్పు డాతనితోఁ జాలఁదడవు మాట్లాడి యున్నట్లునుమానించుచు నడుగుట గౌరవము కా దనియుఁ గొంత తడవేదో ముచ్చటించుచుఁ గూర్పున్నఁ దెలియక పో దనియుఁ దలంచి యాతని నెదుటఁ గూర్చుండఁ

పెట్టుకొని యాతఁడు తనకుఁ గావించిన మహాపకారమునకుఁ గృతజ్ఞతఁ జూపఁ దొడఁగెను. క్రొత్తవీరుండు నింకను రాజుతన్ను గుఱుతింప లేనందులకు ముసిముసినగవులు నగుచు నల్లనల్లనఁ దగునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచుండెను. ఎంతకును రాజు కృతార్థుఁడు కాలేక “నా జ్ఞాపకశక్తి యిట్లు మందమై పోయిన దేల?” యని చాలఁ దొఱుపడ సాగెను. ఇంకఁ దన్నుఁ గుర్తించుట రాజువలనఁ గాదని తలఁచి వీరుఁ డా పటకుటీరమంతయు మెఱసిపోవునట్లు విద్యుత్కటాక్షముల నంతట నొక్కమాటు నెఱపి మోము వంచి యూరకుండెను. అంత దరహాసితవదనలై సంయుక్త చెలికత్తె లిరువురును మదనుని పూవుటమ్ములవలె క్షణములో వచ్చి వీరుని భుజములపైఁ జేతుల నానుకొని యిరుదెసల నిలుచుండిరి. అప్పుడు రాజహృదయ మొక్క మాటు కలఁగి పోయెను. వెంటనే యాతఁడు వీరుని చేయి పట్టుకొని ముఖము దెస గంభీరముగఁ జూచి “సంయుక్తా” యని పిలిచెను.

ఇంక వీరుఁ డటఁ గూరుచుండఁ జాలక తటాలున రాజు చేయి విడిపించుకొని యడుగులు తడఁబడ శరవేగమున మఱి యొక పటకుటీరముఁజూచికిరి బోయెను. చెలికత్తె లంత సిగ్గుందులకే యని రాజు దెసకుఁ జూచిరి. వెంటనే రాజు “సంయుక్తా” యని పిలుచుచు నామె యున్న పటకుటీరమునకుఁ బోయి యెంత వెనుకకుఁ బోఁ బోవుచున్నను వదలక యామె చేయిపట్టుకొని తీసికొని వచ్చి యంకతలమునఁ గూరుచుండఁపెట్టుకొని ప్రియమారఁ గౌగిలించుకొని మోము ముద్దాడి “దోవీ! నాఁడు మానము నిలిపితివి. నేఁడు ప్రాణము నిలిపితి” వని యనేకవిధములఁ గొనియాడఁ దొడఁగెను. వీరుఁడు సంయుక్త యని పాఠకుల కింకఁ దెలుప నక్కఱ లేదు.

రాజులు చేయుటవలన సంయుక్త కెక్కడ లేని సిగ్గును వచ్చెను. పాప మాముద్దరాలి నా లజ్జ యుక్కిరి బిక్కిరి గావించి వైచెను. అక్కతన నామెయేమియు మాట్లాడఁజాలక మోమువంచికొని రాజు దృఢాలింగనమునఁ గరఁగిపోవుచుఁ గూరుచుండి యుండెను.

చెఱునుండి తప్పించికొని పురుష వేషముతో నశ్వము నధిరో హించి నిశీధసమయమునఁ గావలివాండ్రను వంచించి వెదకికొనుచు వచ్చి రాయని గాంధర్వవిధిం బరిణయ మైనప్పుడను, మఱలఁ బురుష వేషము దాల్చి పృథివీరాయనిఁ గాపాడి వైరివీరులను వేటాడి నప్పుడును లేని యింతటి లజ్జ సంయుక్త కిప్పు డేల? అది యేమో స్త్రీలకే తెలియవలెను. సమయము వచ్చినపు డబల లెంతెంత పనుల నైనఁ గావించురు; గాని పిదపఁ బురుషులను జూడవలసి వచ్చినపు డెంతో సిగ్గుపడెదరు. ఇది లోకములో జరుగుచున్న యాచారము. దీనికి హేతు వేమో చెప్పఁజాలము. పురుషు లైనచో నుత్కృష్ట కార్యములను నిర్వహించివచ్చి తఱుచుగఁ బెద్దపెద్ద సభలలోఁ బ్రగల్భములు గొట్టెదరు. స్త్రీ లట్లేల. సిగ్గుపడెదరో? స్త్రీలకు సిగ్గు పడుటయే ప్రగల్భములు కొట్టుట వంటిదా?

ఈ యుద్ధమునఁ బృథివీరాజునకు సంపూర్ణముగ విజయము కలిగెను. అట జయచంద్రుఁడు దిల్లీశ్వరుని మీదికి మఱల సైన్యము నంపక యాతఁడు కోట ముట్టడించె నేనిఁ జూచుకొంద మని యూర కుండెను. కాని రాజు మాత్రము దుర్గమును ముట్టడింప లేదు. రాదగిన వస్తువు చేజిక్కి ననియుఁ గాదగిన పని యైపోయిన దనియుఁ దలంచి యూరకుండెనో, తన యెడలను రాజునెడలను జాల నగౌరవమును దిరస్కారమును జూపినను జయచంద్రుఁడు కన్న తండ్రి యగుటచేఁ బుత్రికాసహజం బగు ప్రేమంబునఁ గోటను

ముట్టడింప మాను మని సంయుక్త ప్రార్థించెనో, గాని కన్యాకుబ్జ దుర్గమును బట్టుటకుఁ బ్రయత్నింపక రాజు వైశ్యమును మఱలించు కొని సంయుక్తా సమేతుడై దిల్లీ చేరికొనియెను.

అన్ని యుద్ధములయందును బరాభవమే కలుగుచుండుట వలన జయచంద్రుని యనూయ పెరిగి పోజొచ్చెను. కన్న కూతురు కూడ శత్రువులలోఁ జేరుటవలన నాతని హృదయము దగ్ధమై పోయెను. అక్కతన నాతఁడు “దిల్లీ యజమీరు కన్యాకుబ్జములను బృథ్వీరా జైన నేలవలెను; నేనైన నేలవలెను; లేదేని మఱియొకఁడేని నేలవలెను. కాని నా కంఠములోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ బృథ్వీరాజునకు విశ్రాంతి యొదవ నీ” నని యాతఁడు చెప్పసాగెను. అట భోలాభీముఁడు గూడ నిట్టి యభిప్రాయము నే గలిగి యుండెను. మఱల నిరువురును గలసి యథాప్రకారముగ యుద్ధప్రయత్నములను జేయసాగిరి.

ఇంతవఱకును జరిగిన యుద్ధములలోఁ బృథ్వీరాయని సేనాధీశులలో ననేకులు మడిసిరి. అయిన నింకను జాలమంది వీరు లుండుట వలనను, సంయుక్తను దీసికొని వచ్చిన పిదప భోగపరాయణత బలిపి పోవుటవలనను రాజున కా విచారమే లేకపోయెను. కాని మిగిలిన వారిలో గొప్పవాఁడు కయమా వ్షను మంత్రి. ఆతఁడు “ఖటుపురములోని నిధానమును దీసెను. మరుస్థలములోని పిడిహారరాజుం జంపెను. గోరీనిఁ జేఱపట్టెను. బలవంతు లైన తురకరాజులను భారతీయరాజులను జయించెను. అందఱును జహువాక రాజునకు (పృథ్వీరాజునకు) భయపడు నట్లు చేసెను. ఆతఁడు పెద్దపులి వలె భయంకరుండై తన కీర్తిచే నన్ని దేశములను నింపెను” అట్లన్ని

విధములఁ దనకుఁ గుడిచేయియై యుండినను సొకమాటు తన భోగ కాంతను గామించె నని పృథివీరా జాతనిఁ జంపించెను.

మిగిలిన వారిలోఁ జాముండరాయఁ డను నాతఁడు గూడఁ జాల గొప్పవాఁడు. అవక్రపరాక్రమశాలి. విశేషించి రాజునకు స్థానకుఁడు. అన్ని విధముల నీతఁడును గయమాఘవలెనే రాజునకుఁ గుడిభుజమై యుండువాఁడు. అయిన నొకప్పు డీతఁడు రాజున కత్యంత ప్రీతిపాత్రమైన యొక యేనుంగును సంహరించినందునఁ గోపమువచ్చి రాజీతనినిఁ గైదులోఁ బెట్టించెను. అప్పు డీతఁ “డిక శస్త్రము పట్ట” నని శపథము దాల్చెను.

రాజున కంతకంతకు భోగపరాయణత మితిమీటి పోఁజొచ్చెను. అతఁడు రాజకార్యములను జూచుట పూర్తిగ మానివేసెను. వానిని గుఱించి యుద్యోగు లేమైనఁ జెప్పఁ బోయినయెడల వారిపైఁ గోపింపఁ దొడఁగెను. ఒకప్పు డేదో సందర్భమున హాహులీరాయఁ డను వీరాధివీరుఁ డగు చమూపతిని మిక్కిలి పరాభవించెను. దాని కాతఁడు చాలఁ గోపించి “రాజు పొగ రణఁచెదఁ గాక” యని ప్రతిస వూని గోరీ కొఱకు గజ్జీపట్టణమునకుఁ బోయెను.

అప్పటి కిటు భీమచంద్రుల ప్రయత్నములు గూడఁ బూర్తియయ్యెను. గుప్తచారులవలన వారికి దిల్లీయందలి కయమాఘ సంహారమును, జాముండరాయని కారాబంధనము, నాతని శస్త్రసన్యాసమును, హాహులీరాయని పరాభవము, నాతని గజ్జీపట్టణ ప్రయాణము నెప్పటి కప్పుడే తెలిసిపోయెను. ఆ కారణమువలన వారు మఱింత యుత్సాహ మంది యింక పొగు నేయరా దని గోరీని మఱి నాహ్వానించిరి.

అంతకు ముందే గోరీ తన గుప్తచారుల మూలమున భారత దేశమునందలి సమాచారము లన్నియుఁ దెలిసికొని దండయాత్రకొఱకు మఱలయత్నములు సేయుచుండెను. ఇంతలో భీమచంద్రుల రాయబారులును హాహులీరాయఁడు నాతనికిఁ బ్రత్యక్ష మైరి. అప్పటి యాతని యానందమునకుఁ బరిమితి లేదు. వెంటనే యాతఁ డనంత సేనాసాగరమును గూర్చుకొని కాజీలచే నిర్దేశింపఁబడిన సమయమున భారతసామ్రాజ్యమును జయించుటకు బయల్పెడలెను.

ఈ వార్త తత్క్షణమే పృథ్వీరాజునకుఁ దెలియ వచ్చెను. కేవలము గోరీ నైన్యమే యపారముగ నున్న దనియు, భీమజయచంద్రుల వాహిని నైతము సామంతుల వరూధినితోఁ గలిసి యగణ్యమై యున్న దనియుఁ గూడఁ దెలియ వచ్చెను. ఆ వెంటనే యాతఁ డీ యుభయ నైన్యంబులును గలిసినచో నజయ్యం బగు నని యూహించి సంగతి సందర్భము లన్నియుఁ దెలుపుచు వెంటనే సాధ్య మైనంత నైన్యమును గూర్చుకొని దేశము నుద్ధరించుటకు బ్రాణములపై నాశ గూడ విడిచి యెట్లున్న నట్లు రావలసిన దని బావమఱఁదియు మహావీరుఁడు నగు మేవాడురాజు సమరసింహునకును, మిత్రులకును వార్తల నంపెను.

పృథ్వీరాజు, పగతుర సమరసన్నాహములును, దమ యుద్ధ ప్రయత్నములును, బ్రజాభిప్రాయమును, దేశస్థితియుఁ జూచి యీ తడవ శ్రీమంతం బగు భారతదేశము నిష్కరీటకం బగుట యొండె భారతంత్ర్యం బను నంధకారబంధుర మగు కూపంబునఁ బడిపోవుట యొండె దప్ప దని నిశ్చయించుకొని తదనుగుణము లగు ప్రయత్నములను జేయ ప్రారంభించెను. సంతత యుద్ధపరిశ్రమ వలననో, భారతదేశమునకు దౌర్భాగ్యదశ యాసన్నం బగుటనో, మఱల యుద్ధము

సంభవించె నను నిర్వేదము వలననో, శత్రువాహిని యగణ్యమైయున్న దను జంకు వలననో, యుద్ధములలోఁ జనిపోయిన వారు గాక మిగిలిన తమనాయకులలోఁ గొందఁ జక్రమముగ శిక్షింపఁ బడిపోయిరి గదా యను విచారము వలననో, యింటిగుట్టంతయుఁ బాపాత్ముఁడు హాహు లీరాయఁడు శత్రువులకుం తెలిపివేయు నిక నేటి జయంబను సందే హము వలననో, యీ మహాసంగ్రామమువలన దేశమునందలి స్త్రీపు రుషు లాబాల గోపాలము నట్లుడికిపోవు నట్లుడికిపోదు రను సంతా పము వలననో, మఱి యే కారణము వలననో దిల్లీపై నికు లొకింత కళదక్కి యుండిరి. కాని యది దూరదర్శులకుఁ గాని తెలియరా నిదై యుండెను. దానినిఁ బరీక్షించి చూచిన వారు గూడ లేదు.

ఇంతలో రావలసిన వా రెల్లరును దమ తమ బిరుదములకుఁ దగినట్లు మహావైభవముతో వీరరసము మూర్తీభవించెనో యనునట్లు యోధవేషము లలపఱిచికొని పెండ్లికొడుకుల వోలెఁ దరలి వచ్చిరి. మొత్తము పృథివీరాజు పక్షమునఁ బోర నరుదెంచినవారు రథగజ తురగపదాతి నైశ్యములు గాక మహారథు లగు సేనాధీశులును, రాజులును, గలసి నూటయేఁబం ద్రుండిరి. అందఱులో సమరసిం హుఁడు, నాతని కుమారుఁడు కల్యాణరాయఁడును ముఖ్యులు. తా రందఱును గలసి దేశభక్తి ప్రేరితులై గంగోదకములు చేతఁబట్టి “శత్రువులను గలువ నైన గెలిచెదము, స్వధర్మము కొఱకు రణాం గణమున దేహముల నర్పింప నైన నర్పించెద” మని శపథములు సేసిరి. అప్పుడు భేరిమృదంగ తూర్వాది మంగళధ్వనులచే దిక్కుహరములు ముఖరితము లయ్యెను. బ్రాహ్మణుల వేదఘోషములచే నా మహా వీరుల శరీరములయందుఁ బ్రవహించు రక్తము పవిత్రం బయ్యెను. భద్రాజులు గావించిన పూర్వవీరయశోగానముచే నా రక్తము

కవోష్ఠమై వారి ముఖములయందు వీరతేజం బంకితమయ్యెను. ప్రబోధగీతములు పాడుచుఁ బుణ్యాంగన లాసంగిన మంగళహారతులచే నా తేజము విఘ్నలమేఘములపై నృత్యము గావించు క్రొక్కాఱు మెఱుంగువలె విరాజిల్లెను. పృథ్వీరాజు వచ్చి స్వధర్మమును గుఱించి గంభీరోపన్యాసము మొసంగి, స్వయముగఁ గంఠములయందుఁ బుష్పహారములు వేసినపుడు వారి శరీరములు పొంగిపోయెను. ఇచ్చ నీకుమారి సంయుక్త మున్నగు సంతోషపురస్త్రీ లెల్లరును వచ్చి “మిమ్ము విజయలక్ష్మి వరించుఁ గాత” మని పుష్పాంజలులు వెదచల్లినపు డైహికవిషయప్రపంచ మెల్ల నదృశ్యమై వారి మనోదర్శనములయందుఁ గేవల మసిధారాతీర్థమును విరాజమానము గావించు నా యాదిశక్తి వారికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను.

అంత నెల్లరకు నవశక్తి యొదవెను. నిశ్చలంబుగ నిలిచి గంభీరముగఁ జూచుచు నా యాదిశక్తి వారినిఁ జేయెత్తి యాహ్వానించెను. గంభీరము లగు భేరీభాంకరణములు వారి హృదయములకుఁ జలనము గలిగించెను. వెంటనే వారు తటాలున నశ్వములను, రథములను, గజముల నధిరోహించి సువ్యవస్థాపిరాజమానము లగు తత్తత్యైన్యభాగముల కధీశులై దిల్లీదుర్గాధిదేవత కభివందనములు గావించి, ప్రత్యాకార వినిర్ముక్తములును భుజనిక్షిప్తములు నగు నిశితకరవాలముల తీక్షణకాంతులు మిఱుమిట్లుగొలుప “జయహర! జయమహాదేవ” యని రణఘోషము గావించుచు స్థానేశ్వర మహాత్రైత్రమునకుఁ బ్రయాణమై పోయిరి. అట భీమ జయచంద్రులును, గోరీయు యుక్తసమయమునఁ జక్కని యేర్పాటులు గావించుకొని యచ్చటికిఁ జేరిరి.

వీరటఁ జేరక పూర్వమే మందఘోష వదనారవిందయై, కుంతతోమర భిండివాలాద్యాయుధములను ధరియించి, చిరుగజ్జియలు

మన మా యాదిశక్తినిఁ జూడ నభిలషింప వద్దు. యోధజీవన ముత్కృష్టమైనదే. కాని మన కది వలదు. మనము ఋషిసంతతివారము. శాంతజీవనము గూడ మోక్షప్రదమే. మన మా శాంతము నాశ్రయింతము. తపోవృత్తి నవలంబింతము. అప్పుడు మనకుఁ గూడఁ బరశక్తి ప్రత్యక్షమగును. కాని యోధులకుఁ బ్రత్యక్షమగు దానికిని దీనికిని భేదమున్నది. ఆమె యాయుధములు కుంతతోమరాదికములు. ఈమె యాయుధములు విజ్ఞానసీమములు. యోధజీవనము కంటె శాంతజీవనము తక్కువది యని మీరు భావింప వలదు. యోధునకు శాంతజీవన మలవడుట కష్టము. కాని శాంతునకు యోధజీవన మలవడుట కష్టము గాదు. అసంఖ్యవైరివీరులకు వీరస్వర్గము నొసంగిన యోధు లనేకులు వార్ధకమున శాంతజీవనము నవలంబించి దానియందే తమ దేహయాత్రను జాలించిరి. అంతయు కాని చాలఁ గాలము శాంతజీవనమునంగడపి తుదకు యోధులై తజ్జీవనమునందే జీవయాత్ర ముగించినవా రరిది. దీనివలన మీరు శాంతజీవనోత్కృష్టమును సులభముగ గ్రహింపవచ్చును.

కాని మన పూర్వు లెల్లరును యోధులే. వా రెల్లరును గత్తి కట్టి పోరాడిన వారే. వా రెల్లరును భారతీయుల బలపరాక్రమములను బ్రపంచమున కంతటికినిఁ జాటి చెప్పిన వారే. వారి కా యోధజీవనము రుచించినది. వారి యనుగ్రహమున కాశించి యాకాల మంతయు వీరకృత్యములయందే ప్రవర్తించినది. కాని మన మిప్పుడు శాంతజీవనము నవలంబింతము. ఇప్పు డీ బ్రటిషుప్రభుత్వమునఁ గాలము గూడ శాంతముగ నున్నది. లేకున్నను గాలము మానవాధీనము. అది మానవుని యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగును. అదియుఁ గాక మనము భారతీయులము. మనవలనఁ గాని దేదియు లేదు. మన మిప్పుడు శాంత

జీవనము నాశ్రయించి భారతీయుల శక్తి సర్వతోముఖ మని ప్రపంచమున కంతటికినిఁ జాటి చెప్పదము. ప్రపంచమునందలి యెల్లవారికిని శాంతావలంబనమునకు మనమే మార్గదర్శకుల మౌదము. శాంతజీవనమునందే మనము మోక్షము సంపాదించుము.

అట్లా పరశక్తి స్థానేశ్వరరణరంగమున సకలాయుధధారిణియై తాండవము ప్రారంభించిన వెంటనే బంగరు తట్టలనిండఁ సుగంధకుసుమములను నింపుకొని కరములయందుఁ బుష్పహారములు దాల్చి విమానాధిరూఢులై వచ్చి లాకసమునం దంతటను యక్షకిన్నరకింపురుష విద్యాధరాప్సరోగంధర్వకాంతలు నిండిపోయిరి. వా రెల్లరు నద్భుతవీరవిహారములు గావించిన వారిపైఁ బుష్పములను వర్షింతురు. అసిధారాతీర్థమునం దవగాహనము గావించిన వీరులను వరించి స్వర్గమునకుం గొంపోయి సకలోపచారములను గావించి యానందపెట్టెదరు. ఈ మహాయుద్ధమునం బోరుట కనేకయోధులు వచ్చియున్నారు. అక్కతన నిష్పాదు వారి ముఖతామరసములయందు మహానందలక్ష్మి తాండవ మాడుచున్నది. అట్టి యానందపరీతహృదయ లగు నా కాంతామణుల వలన నా యోధు లెంత సుఖింతురొ; గాని యా కాంతలు గూడ మనకుఁ గాన్పింపరు. వారి పుష్పప్రవక్షణము గూడఁ గాన్పింపదు.

ఆ యంతరిక్షమున నొకయెడ నవరత్నోజ్జ్వల మగు బంగరు సింహాసనం బమర్చుబడి యుండెను. దాని చుట్టును గొందఱు పరిచారికలు నిలిచి యుండిరి. దాని రత్న కాంతు లాకసమునం దంతటను దురంగలించుచు విద్యాధరాదికాంతల శుందరవేషములకు మెఱుంగు లిడుచుండెను. కొంతతడవునకు మనోహరకుసుమమాలిక

యొకటి చేయూని చేటీజనంబులు బరాబరులు నేయుచుండ మద
గజగమనయై చనుదెంచి విజయలక్ష్మి యా గద్దయ నధివసించెను.

పిదప నుభయ సేనానివేశములనుండియు బ్రహ్మాండము బ్రద్ద
లగు నట్లు భేరిధ్వానములును జెవులు గింగురువోవు నట్లు బాకాధ్వ
నులు నెగసెను. ఇంకను వివిధారావంబులు వెలువడెను. పిమ్మట
రణఘోషములు గావించుచుఁ జతురంగబలములు యుద్ధరంగమున
సాక్షాత్కరించెను. ఆ వీరుల యుద్యోగ మొరులను జంపుట
లేకున్నఁ జచ్చుట. అట్టి వారికి భేరి కాహళాదిమంగళధ్వను లెందుల
కని మీరు ప్రశ్నింతురా?

యుద్ధరంగము స్వయంవర సభ. యోధులు వరులు. విమానాధి
యాధిలై యాకాశమున గుంపులు గూడి యున్న గంధర్వాదికాం
తలు పెండ్లికూతుండ్రు. విజయలక్ష్మిగూడ వధువే. దివ్యసౌఖ్యముల
నపేక్షించు యోధులు పాంచభౌతిక దేహములను విడిచిపెట్టి యజ
రామర మగు దివ్యదేహము నాశ్రయింతురు. వెంటనే దివ్యకాంతలు
వారిని వరింతురు. విజయలక్ష్మి విజేతను వరించును. యోధులు
పెండ్లి కాకముందే వసంత మాడుకొందురు. ఆ వసంతోత్సవమును
గాంచి వధువు లెంతో యానందింతురు. లోకములో మంగళ వాద్య
ములు లేకుండ నెవరు నెండ్లి చేసికొందురు?

ఈ మంగళధ్వనుల కింక నొక యాంతరంగిక హేతువుగూడఁ
గలదు. భేరితూర్యాదిధ్వనులు హృదయపీఠముల నధివసించియుండు
శౌర్యమూర్తులను బ్రబోధించి యోధులను రణరంగమున కుఱికించును.
కాహళాదిగీతనిస్వనములు యోధుల శక్తిసామర్థ్యములను బొగడి
వారిని మఱింత విజృంభింపఁజేయును. ఈ రూపమున నీ ధ్వనులు

యోధులకుం గావించు సుపకారములకుఁ బరిమిలి లేదు. కాని యా ధ్వనుల యం దాయర్థము యోధులకే గాని మనకు స్ఫురింపదు. అవి నున హృదయములను బ్రద్దలు నేయును.

పిదప యుక్తసమయమున యుద్ధప్రారంభ మయ్యెను. ఇది చాలకాలము చాల ఘోరముగ జరిగెను. భారతదేశోపద్రవకరం బగు నీ యుద్ధమును మే మింతకంటె వర్ణింపఁ జాలము. ఇరు తెగల యందు ననేక యోధులు మడిసిరి. కాని పృథివీరాయని పక్షమునఁ బనిసేయవచ్చిన నూటయేబండ్రు యోధులు రూపుమాసి పోయిరి. సైన్య మంతయు నశించెను. ఒక రిద్దలు పాతీపోయి యుందురు వారు దిల్లీయందలి వారికి సమాచారములు దెలుపుటకుఁ బోయి యుందురని మన మూహింప వచ్చును. పృథివీరాజు తాతార్ఘానుఁ డను తురుష్కునిచేఁ జెఱవెట్టబడియెను.

తన కిట్టి యవస్థ తటస్థించినందులకుఁ బృథివీరాజు చాల సిగ్గు పడియెను. చాల వగచెను. కాని యంతకంటె నేమి సేయఁ గలఁడు? తన్ను విడిపించుటకుఁ గాని, తన పక్షమునఁ బోరుటకుఁ గాని తన వా రెవ్వరును లేరని తెలిసికొని యాతఁడు నిర్విణ్ణుడై పోయెను. ఒకింతతడవునకుఁ దెలివి తెచ్చుకొని “నేను గోరీ నేడుసారులు చెఱపట్టి దయఁదలఁచి విడిచి పెట్టితిని. ఆ యుపకారము తలంచుకొని యైనను నన్ను విడువు” మని రాజు తాతార్ఘానునిఁ బ్రార్థించెను. ఖానుఁ డందుల కంగీకరింప లేదు. “నేను గోరీ నేడుసారులు చెఱపట్టి విడిచితి నను మాట నీ యవివేకమును వెల్లడి సేయుచున్నది. నీ వప్పు డట్లు విడిచితివి కావుననే నీ కిట్టి గతి పట్టినది. నీ మార్గ్యమునకు నీవు ఫల మనుభవింపక తప్ప” దని ఖానుఁడు ఖండితముగఁ జెప్పెను. రాజు ఖానునకు ధనాశేఁ గూడఁ జూపెను; గాని ఖానుఁడు

“నీవు నా కెంత భన మిచ్చినను నీవు శిక్షింపబడుటవలన నాకుఁ గలుగు నంతటి యానందము, గౌరవమును, లాభమును గలుగఁబోవు. నీవు శిక్షింపబడుటయే నా కోరిక” యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చి భీమ జయచంద్రహాసాలీరాయలతో విజయానందము ననుభవించుచుఁ గూర్చుండియున్న గోరీయెదుటకు ఖానుడు రాయనిఁ దీసికొనివచ్చి నిలిపెను. అంత వా రందఱును గలిసి రాజునకుఁ గావించిన పరాభవమును, దిరస్కారమును, హేళనమును, మాతేఖిని వివరింపఁ జాలదు. పృథ్వీరా జేమియు మాట్లాడ లేదు. బలపరాక్రమములు మంటఁ గలిసిపోయినవి. ఐశ్వర్యము నీటఁ గలిసిపోయినది. మానాభిమానములు భగ్నములై పోయినవి. కాని రోషాగ్ని హృదయమును గాల్చి వేయు చున్నది. ముఖము కందిపోయెను. దేహము క్రొయ్యబాటి పోయెను. ఇంక నేమి నేయఁ గలఁడు? “నా కింత బలపరాక్రమము లాసంగుట పగవానిచే బంధింపఁ బడుటకేనా” యనియు, “నిదివఱ కనేక పర్యాయములు జయలాభము నొసంగుట యీ మహా సైన్యాదులను నోడించుట కేనా,” యనియు నాతఁడు భగవంతు నుద్దేశించి విచారింప సాగెను.

నిజముగ నిట్టి స్థితి ననుభవించుట మానికే జాలఁ గష్టము. ఇంతకంటె మరణము మేలు. ఇంతకంటె యమయాతన యుండఁబోదని చెప్పవచ్చును. ఉండిన నది యింత దుస్సహముగా నుండదు. యమునకుఁ గూడ నొకింత దయ గలుగునేమో. అయిన ననుభవింపక తప్పదు. దైవమును దూటిన నేమి లాభము? ఇది దైవికముగాదు. స్వయంకృతాపరాధము. పూర్వజన్మార్జితము గూడఁ గాదు... ఈజన్మమునఁ జేసికొనిన దానికే యిది సద్యఃఫలము.

అట్లు భీమజయచంద్రహాహులీరాయలు రాజును దమ కసితీ
ఱునట్లు నిందించి నిందించి విసిగిపోయి యూరకుండిరి. కాని గోరీ
కింకను వినుఁగు పుట్ట లేదు. అక్కను గూడఁ దీఱలేదు. ఏడుసార్లు
తాయనిచేఁ జెఱపట్టఁబడిన గోరీ కడుపుమంట నిందించుట వలనను,
బరాభవించుటవలనను, సంహరించుటవలనను గూడఁ దీఱునది గాను.
కావున నాతఁడు నిలిచియుండఁగనే, తత్తు ణమే రాజు కండ్లు పీకించి
పాదములకు దుర్భరము లగు లోహపుబేడీలను వేయించి కారాగా
రమునఁ ద్రోయించెను. అంతటితో నైన వానికి. సంత్సృష్టి కలిగి
నదో లేదో.

పిదప గోరీ తాతార్థానునిఁ బెద్దగా గౌరవించి యుత్కృష్ట
ము లగు బహుమతుల నొసంగెను. సైనికుల నెల్లరిని సంతోష
పెట్టెను. దిల్లీ సేనానివేశ మంతయు జాగ్రత్త పెట్టించెను. భీమజయ
చంద్రహాహులీరాయలను జాలఁ గొనియాడెను. ఆ వెంటనే మహాత్మై
భవముతో జయఘోషము మిన్న ముట్ట దిల్లీ నాక్రమించుటకు
బయలు వెడలెను.

ఈవార్త విని భారతీయులెల్లరు నాకసము విటిగి మీఁదఁబ
డిపోయినట్లును, బ్రపంచము తలక్రిందు లై పోయినట్లును దలంచి
గొల్లన గోల పెట్టిరి. ఇచ్చనీకుమారి, సంయుక్త మున్నగు రాజపు
త్రస్త్రీ లెల్లరును చాలవిచారించిరి. తుదకు దిల్లీదుర్గమునందలి రమణీ
మణు లెల్లరును నిక లాభములే దని తలంచి గుమిగూడి దుర్గాధి
పేవతను బూజించి, కోటయందంతటను జితులు పేర్పించుకొని భగ
వదమందు నగ్నిహోత్రములలో దుమికి శాశ్వతపదవికిఁ బోయిరి.
దుర్గరక్షణార్థము నియమింపఁ బడిన భటులు గోరీ నెదిరింపఁ బోయి
వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనిరి. దిల్లీ గోరీచే నాక్రమింపఁ బడెను.

ఈ సందర్భమునఁ దురుష్కవీరుల చేతులలోఁ బడి యనేకభారతీయులు హతులైపోయిరి.

గోరి కోట యంతయు బాగు చేయించెను. చితుల యానవాల్లేవియు లేకుండఁ జేయించెను. మఱల దుర్గము జనసంకులమయ్యెను. కాని దానికిఁ బూర్వశోభ రాలేదు. దిల్లీదుర్గాధిదేవతయొక్క యాపూర్వలావణ్య మంతయు మాసిపోయినది. పృథివీరా జెందు పసియించి రాజ్యపాలనము గావించెనో యందే, దేశమునందలి క్రూరులను శిక్షించుటకు దాను కట్టించిన కారాగారమునందే బంధింపఁబడి యెను. కుతుబుద్దీ నను సరదారుని దిల్లీరాజ్యపతినిధిగా నియమించి విజయవార్త నన్న గారికి స్వయముగా విన్నవించుటకు గోరి గజ్జీపట్టణమునకుఁ బోయెను.

కాని గోరి భారతదేశమునఁ గావింపవలసిన పను లింకను ముగియలేదు. గజ్జీపట్టణమున గ్యాసుద్దీను గోరియు, శహాబుద్దీనుగోరియు నేమి యాలోచనములు గావించికొనిరో వారికే యెఱుక. తరువాత వెంటనే గోరి దిల్లీకి వచ్చి మఱలఁ బ్రచండనైర్యమును గూర్చి హతాత్తుగఁ గన్యాకుబ్జనగరమును ముట్టడించెను.

కన్యాకుబ్జాధీశ్వరుం డెతఁడు? జయచంద్రుఁడు గాఁడా? అతఁడు గోరినిఁ బిలిచికొనివచ్చి పృథివీరాజును బట్టించి దిల్లీసింహాసనము నెక్కించినవాఁడే గదా? అట్టి జయచంద్రుని నగరమును గోరి ముట్టడించుట? ఈవార్త విని యెల్లరును విస్మితు లైరి. జయచంద్రుఁడు లెల్లవోయెను. ఔరా! గోరిసాహసము! ఇంత కృతఘ్నతయా?

పిదప జయచంద్రుడు గోరీరాకను గుఱించి యనేకవిధములఁ జర్చించుకొనియెను. తాను గోరీని భారతదేశమునుండి సాగనంపుటకు గుఱిలు పన్నుచుండున ట్లేవఁడో కిట్టనివాఁడు గోరీతోఁ దన మీఁదఁ దాసికలు చెప్పినట్లు, నా కారణమువలన గోరీ తనపై నెత్తి వచ్చినట్లు నాతఁడు భావించెను. కాని తుద కతని కట్టి దేమియు సంభవింపలే దనియు గోరీ తనరాజ్యమును గూడ హరించుటకు బుద్ధి పూర్వకముగ నే వచ్చె ననియుఁ దెలియవచ్చెను. వెంటనే యాతని మనస్సు భిన్నభిన్నములై పోయెను. భావయంత్రము చిక్కువడిపోయెను. అతని జ్ఞాన మంతయు మాయమైపోయి యా స్థానమున భయము పొడనూపెను. వెంటనే చూడలేక పాప మాతఁడు కనులు మూసికొనియెను; గాని కృపాణపాణియై, యారక్త నేత్రుఁడై, భయం కరవదనుఁడై గోరీ యా మూత్రవడిన కన్నులయందే సాక్షాత్కరించెను.

అప్పుడు జయచంద్రుని హృదయము మీఁది మాధ్యప్రతిసీర తొలంగిపోయెను. అతని కప్పుడు తాను గావించిన కృత్యములయందలి చౌష్ట్య మంతయుఁ గరతలానులక మయ్యెను. మఱియు దేశము నుద్ధరించుటకు స్థానేశ్వరయుద్ధమునఁ బృథివీరాయని పక్షమునఁ బోరి ప్రాణములను విడిచిన సమరసింహాదివీరశిఖామణులు, నగ్నిహోత్రములయందుఁ బడి ప్రాణముల నర్పించిన యిచ్చనీకుమారి, సంయుక్తమున్నగు వీరకాంతలును బావులుతీరి మందహాసముతో నిలిచి తన్ను గుఱించి యేమో చెప్పుకొనుచున్నట్లును, దిల్లీ సింహాసనము నలంకరించు పృథివీరాజు, విగతనయనుఁడై, బద్ధపాదుఁడై చింకిరిగుడ్డగట్టుకొని దిల్లీ కారాగారమునఁ బడి భోరన నేడ్చుచున్నట్లును, దనపై కుఱుకఁ బోవు గోరీవెనుక నిలిచి భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మి వెక్కి వెక్కి యేడ్చు

చున్నట్లును, గాన్పింప సాగెను. మఱియు నగరప్రవేశసమయమున గోరీభటులచే సంహరింపఁబడిన దిల్లీపౌరులును, నిప్పుడు గోరీ మఱలఁ దమమీఁదికి దండెత్తివచ్చుటవలన భయభ్రాంతులై యున్న కన్యా కుబ్జపౌరులును గలిసి తన్నతి నీచముగ నిందించుచున్నట్లును, దన యంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును దాను గావించిన యకృత్యములం దలంచి కొని తన్నుఁ దిట్టుచు ఘోరముగ విలపించుచున్నట్లును, భారత దేశ మందలి రమణీమణు లెల్లరు నకృత్యములను గావించిన తనపై నిప్పులు గ్రక్కుచు శాపోదకములను విడువఁబోవు చున్నట్లును, గూడ గోచరింపఁ జొచ్చెను.

వెంటనే యాతఁడు, తన జీవితము పాపభూయిష్టమై, నింద్యమై, నిరర్థకమై పోయిన దనియు, నీ ప్రపంచము నం దెందును దనయంతటి 'ద్రోహి' వంచకుఁడు, కుటిలుఁడు, జాతిభ్రష్టుఁడు, నపాంక్షేయుఁడు నగు పాపాత్ముడు లేఁ దనియు, దనకొఱ కింతకు మున్నే యముఁడు నరకమున స్థలనిర్దేశమును, శిక్షానిర్ణయమును గూడఁ గావించియుండు ననియు, యమకింకరులు తమతమ పరికరములతో బాధింపఁ దనకొఱకు వేచియుండు రనియు నూహించి కొని, యింక గోరీని జయించుట దుర్ఘట మనియు, దన కింక వివాశము తప్పదనియు నిశ్చయించుకొని దానిక నీ లోకమున బ్రతికి యుండుట లజ్జాకరం బనియు, నసంభవ మనియు గూడ నిర్ధారణము గావించికొని, గోరీపైఁ గత్తి గట్టుఁ దని సైనికుల కాజ్ఞాపింపలేక గంగలోఁ బడి ప్రాణములు విడిచెను.

ఈ వార్త విని యంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును బోహారు గావించి శాశ్వతానందనిలయమునకుఁ బోయిరి. యవనయోధుల కత్తి కెందు సేదురు లేకపోయెను. కన్యాకుబ్జము గోరీ స్వాధీన మైపోయెను.

వేంటనే యట నొక పాలకుని నియమించి గోరి దిల్లీ చేరికొనియెను. జయచంద్రుని వినాశవృత్తాంతము చదివిన వారి కాతనితోఁ గలిసి పని చేసిన భీమహాహులీరాయలయెడలఁ గూడ గోరి యెట్లు ప్రవర్తించునో యూహించుకొనుట కష్టము గాదు.

పృథివీరాయఁ డింకను దిల్లీ కారాగారమునందే నవయుచుండెను. గోరి కెప్పటికైన దయగలుగు నని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఆతఁడు రాజకీయ విషయములయం దెన్నఁడును గనికరము జూపి యెఱుంగఁడు. అయిన నీకఁ బృథివీరాజున కెప్పటికినిఁ గారాగారనివాసము తప్పనిదేనా? దిల్లీ చక్రవర్తియై యనంతవైభవము ననుభవించిన యాతఁడు బండిఖానా యందే జీవయాత్ర ముగింపవలయునా?

స్థానేశ్వర యుద్ధసందర్భమున దిల్లీ దుర్గమునందలి దేవీమందిరమునఁ గూర్చుండి “పృథ్వీరాజరాసా” యను మహాగ్రంథమును రచియించిన మహాకవియుఁ, బృథివీరాయని బాల్యమిత్రుఁడును, విశేషించి యాతని యాస్థానకవియు నగు చాందభట్టను భట్టాజు, రాజు తురుష్కులచేఁ జెఱపట్టఁబడి నప్పటినుండియు నిట్లే యోచించుకొనుచుండెను. ఆ కారణమువలన, నిండోలగంబునఁ దన కత్యంత గౌరవము గావించిన యా ప్రాణస్నేహితున కెట్లులైన మోక్షము గలిగింపకున్నచోఁ దన యంతటి కృతఘ్నుఁ డీ లోకమున వేటొకఁడుండఁ బోఁ దనియుఁ, దాను బ్రతికి యుండియుఁ జచ్చిన వారిలో లెక్కయే యనియు భావించి పృథ్వీరాయ మోక్షోపాయముల నాలోచింప సాగెను.

ఈ సందర్భమున నాతని కనేకవిధము లైన యోచనలు గలిగెను ; గాని పునర్విచారణలయందు మాత్ర మన్నియుఁ

బ్రతిహతము లై పోయెను. “ఇంక బృథ్వీరాజు జీవించి యుండుట లగ్గా? యిహలోకమును విడిచిపోవుట లగ్గా?” యని యాతని కీ ప్రశ్న తీరకముందే మఱియొక ప్రశ్న తోచెను. ఈ రెండు ప్రశ్నలను గుఱించి యోచించుటలో “గోరీనిఁ జంపుట గూడ నె” ట్లని యాతనికి వేఱొక ప్రశ్న తోచెను.

అతిజటిలము లగు నితిహాసములను విలాసముగఁ గల్పింపగల మహాకవి కుపాయములు తోచుటలోఁ గొంత యుండఁ బోదు. కాని కావ్యముల యందలి పాత్రములన్నియుఁ దనయిచ్చవచ్చి నట్లే ప్రవర్తింప వలసిన వగుటచే నెట్టిచిక్కుల నైనను గవి చక్కని యుపాయములను బన్ని విడదీయఁ గలఁడు. మఱియు, గుటల నుండి తప్పింనుకొనుట కుపాయములను బన్నువాడే కుట్రలను గూడఁ గల్పించువాఁడగుటంజేసి కవి తాను విడదీయఁ జాలని కుట్రలను గల్పింపనే కల్పింపఁడు. కావ్యములయందలి కుట్రలను బట్టి వానిని విడదీయుటకుఁ బన్నిన యుపాయములు సాధారణము లైన, సుతక్ష్పములుగనే తోచును. అయినను గావ్యములయందేగాని కార్యములయందట్టియాటలు సాగి రావు. కుట్రలు పన్నువాడు ప్రతీకారోపాయముల నూహించు తన కంటె వేఱగుటచే నిట్టి సందర్భములందు సాధారణముగఁ గుట్రల యాంతరంగికస్థితి నెఱుంగుటయే కష్టము. కుట్రలను బన్నువాడు విజాతీయుఁడగు నెడల వాని రహస్యములను దెలిసికొనుట మఱింత కష్టము. మొదటఁ గుట్రల యాంతరంగికస్థితినిఁ దెలిసికొనుట యెంత కష్టమో పిదప వానికిఁ బ్రతీకారములను బన్నుటయు నంత కష్టమే. కావునఁ జాంద భట్టునకుఁ దొల్లఁ దురుష్కుల తత్వమును దెలిసికొనుట యావశ్యక మయ్యెను. అగుటంజేసి, యాతఁడు పృథ్వీరాయ మోక్షణోపాయమును

దరువాత నాలోచించుకొనవచ్చు నని తలంచి మున్నున్న భగీ
రథప్రయత్నములు గావించి, గోరీ యనుగ్రహమును సంపాదించి
మెల్లమెల్లగఁ దదాస్థానమునకు రాకపోకలు గావింప మొదలు
పెట్టెను. ఈ సందర్భమున నాతఁడు పృథివీదాయని బాల్యస్నేహి
తుఁడగుటఁ బ్రకటన గానీయలేదు. అట్లయిన నాతనికి గోరీచెంతఁ
బ్రవేశమే గలుగదు.

గోరీ మహాకవినిఁ బోషింపఁ దగిన యంతటి రసికుఁడు
గాఁడు. ఆతఁడు కేవలయుద్ధప్రియుఁడు. వీరచరిత్రములను, యుద్ధ
వార్తలను వినునంత ప్రీతితో నాతఁడు శృంగారరసభూయిష్టములైన
గ్రంథముల నైన వినఁడు. ఆక్కతనఁ జాందభట్టునకు సర్వతోముఖ
మగు తన కవితాశక్తి నంతను జూపుట కవకాశము చిక్కినది గాదు.
అతనికి గోరీచెంత నెంతసేపును వీరబీభత్సభయానకరసముల నే వర్ణిం
పవలసి వచ్చెను. ఇతరరసములను వర్ణించుటలోఁ గూడఁ జాల నై
పుణ్యముండేనను, నా కాలమునందు రాజపుత్రుల నాశ్రయించియుం
డు భద్రాజులకు ముఖ్యముగా నా రసములను వర్ణించుటయే విధియై
యుండెడిది. చాందభట్టునకుఁ గూడఁ దద్రసములను వర్ణించుటయం
దసామాన్యమగు నైపుణ్యముండుటవలన నాతఁడు త్వరలో గోరీ
యనుగ్రహమును బడయఁగలిగెను. మహాకవి కసాధ్యములేదు.
ఆతఁడు మాధుని శుష్కవృద్ధయమును గూడ సరసము గావింపఁ
గలఁడు.

కొలఁది దినములలో గోరీ చాందభట్టు కవిత్యమునందలి సార
స్యమును గ్రహించుటలోఁ జాల నిపుణుఁ డని పేరుగాంచెను. ఒ
క్కొక్కప్పుడు భట్టు రచించి తెచ్చిన పద్యములను విని గోరీ

వివశుండగుట గూడ సంభవించుచువచ్చెను. గోరీవలన భట్టు కనకాంబరవస్తువాహనాదికము లగు పసదనము లనేకములు సంపాదించెను. గోరీ యాస్థానమునందలి వా రెల్లరును భట్టు నేలికతోఁ దుల్యముగఁ జూడసాగిరి. భట్టున కొక్క యంత్యపురము దక్కఁ దుర్గములొనింకెందును బోరాని స్థలము లే దయ్యెను.

ఇట్టి స్థితి సంభవించునప్పటికి భట్టునకుఁ దురుష్కుల తత్త్వ మంతయుఁ దెలిసిపోయెను. తన చింతితకార్యము సాధించుకొనుట కప్రతిహత మగు నుపాయము తోఁచెను. అప్పుడు భట్టునకుఁ గలిగిన యానందమునకుఁ బారము లేదు. అతఁడు తన జీవితములొనింతవఱకు నంతటి యానందము ననుభవించి యెఱుంగఁడు. కారాగారమునుండి పృథ్వీరాయనికి మోక్షము గలిగినట్లును, గోరీ హతుఁడైనట్లును, దన జన్మ సార్థకమైనట్లును దలంచి యాతఁడు పొంగి పోయెను. ఈ సందర్భమున నాతఁ డొకనాఁడు పేరొలగంబువ గోరీప్రతాపమును వర్ణించి వర్ణించి వాని నానందసాగరమున ముంచి వైచి “మీచేఁ జెఱుపట్టఁబడిన వారి నొకమాటు చూడఁ గోరిక గల” దని చెప్పి నిరభ్యంతర మగు గోరీ యనుజ్ఞ నందెను.

మఱునాఁడు బయలుదేటి భట్టు నాలుగైదు చెఱలను బరీక్షించెను. అందలి వారు కొందఱు బ్రాహ్మణులు; మఱి కొందఱు వీరులు. వా రింతవఱకును బద్ధులైన పిదప భారతీయుని ముఖమైనఁ జూచి యెఱుంగరు. అగుటంజేసి వారు భట్టు నారసి యెంతో సంతసించిరి. వారి వారి యవస్థ లేమేమో చెప్పికొనిరి. కొంతతడవేడ్చిరి. ఇక మాకు మోక్షము లేదా యని భట్టు నడిగిరి. భట్టు వారికిఁ దగునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి పృథ్వీరాజున్న చెఱచెంత కరిగెను.

ఆ బందిగమును సమీపించినపుడు భట్టునకుఁ గలిగిన మనః క్షేక మింతింత యని చెప్పఁ జాలము. కాళ్లు కంపింప సాగెను. కంతమున గద్గదికయుఁ గన్నులయందు బాష్పోద్గమంబును గూడఁ గలిగెను. “కొలుపుకూటమున సేంహాసనమునఁ గూరుచుండి ధర్మ సురక్షణము గావించుచుండఁ జూచిన కనులతోడనే నేఁడు రాజు తగినయనుండై బందిఖాసాలో నవయుచుండుటఁ జూడవలసివచ్చెఁ గదా” యని యాతఁడు చాల విచారపడియెను. నిజముగ న్నేహము కొఱకుఁ బ్రాణములను ద్యజింపఁ దలచువారి కింతకంటె విచార హేతు వుండదు గదా?

ఆ వడఁకుచున్న కాళ్లతోడనే భట్టు చెఱులోనికిఁ బోయెను. లోనికిఁ బోవునపుడు భట్టు హృదయము దడదడఁ గొట్టుకొనెను. నడువలేక నడువలేక యెట్లో లోనికిఁగి భట్టొక మూల మూర్తిభవించిన విచారదేవతయో యనఁ గూర్చుండియున్న పృథివీ గాయనిం లాచెను. వెంటనే యాతని మనస్సు చెక్క లైపోయెను. భట్టు చైతన్యము లేక యొక నిమిష మట్లే నిలిచిపోయెను.

పాప మప్పటికి రాజు తనకు సంభవించిన నికృష్టదశం దలంచికొని వగచుచుండెను. కనులనుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించు చుండెను. తిన్నగ నాహారస్పృహలు లేకపోవుటవలనను, సమధికం బగు మనఃక్షేకమువలనను, నాతఁడు చాలఁ జిక్కిపోయి యుండెను. శిరస్సు ముండితం బగుటను, జూచుటకుఁ గన్నులు లేకుండుటను, తాటగండఫలకములు ధూరిపరీతంబు లగుటను, ముఖము రావూ గ్రస్త పూర్ణచంద్రమండలమువోలెఁ గళావిహీనమై యుండెను. తరకాలమునుండి స్నానము లేకుండుటంజేసి చిక్కి శల్యావశిష్టమై

భాగము

పృథివీరాజు

యున్న దేహము మసిలోని బంగర శలాకవలె నుండెను. వ్యవసాయఫలక మెంత బీటలు వాటిపోయినదో, భావయంత్ర మెంత చిక్కులుపడియున్నదో, యాతనికే యెఱుక. చూచుటకుఁ గన్నులు లేకపోవుటను, గాళ్లకు లోనాపుబేడీలు వేయఁబడియుండుటను నెంత బాధగా నున్నదో యాతనికే తెలియును. అట్టి స్థితిలో నున్న పృథివీరాజు భట్టు లోనికివచ్చినపు డొకింత యలికిడియగుటచే మొగము పైకెత్తి యెవరు వా రని పలుకరించెను.

ఆ ప్రశ్న కేసుని ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను? ఉత్కటవిచార మువలన భట్టునకుఁ గొంతవఱకు నేమియుఁ దోచినది గాదు. తుద కాతఁడు రుద్ధమైపోయిన కంఠము నెట్లో యొకింత తెఱచిచేసికొని “సార్వభౌమా” యని పిలిచెను. వెంటనే రాజు వచ్చి నుకవీ ! యని భట్టుపైఁబడి విలపింపసాగెను. అది చూచి భట్టుకింత తెప్పిరిలి “యీశ్వరుఁడు రాజు నింకను సర్వశూన్యునిఁ గావింపలే” దని చాల సంతసించెను. అరహస్య మేమో?

కొన్ని నిమిషములు గడచిపోయిన తరువాత రాజు “మిత్రమా! నీ వింకను జీవించి యుంటివా?” యని ప్రశ్నించెను. “నీ బంధమోక్షము కొఱకు. ఇప్పుడు గోరీయాస్థాన కవినై యాతని మన్ననలం బడయుచున్నాఁడ” నని భట్టు రాజునకు సంగ్రహముగఁ దన యభిప్రాయము నెఱింగించెను. రాజుదేమి విశేషార్థమును గ్రహించెనో గాని యెంతో యానందించెను. అతఁడు మైత్రియందలి ఘనత నిప్పుడు గ్రహించిన ధైర్యుడును గ్రహించియుండలేదు. ఇట్టి యవసరములయందే స్నేహగౌరవముప్రకాశమగును. ఇతరులతో నకృత్రిమ స్నేహము గావించిన వారే స్నేహగౌరవమును దెలిసికొనఁగలరు.

తాను సార్వభౌముఁ డైనను గొంచె మైన గర్వము లేక పృథివీ రాజు భట్టుతో నభేదముగఁ బ్రవర్తించెను; గావుననే భట్టు నేఁ డిట్టి ప్రయత్నము నేయుట తటస్థించెను. ఇది యంతయు నూహించి కొని యింతవఱకు “దేవుఁడు లేఁడు. ధర్మమునకు బలము లే” దని మగచు పృథివీగా జిప్పుడు దేవుని యస్త్రీత్వమునందును, ధర్మప్రభావమునందును, విశేషించి తనబంధమోక్షమునందును విశ్వాసము దాల్చెను. పిదపఁ గొంతతడవు వా రేమేమో నూట్లాడుకొనిరి. భట్టు వెడలిపోయెను.

నాఁటి సాయంత్రము భట్టు యథాపూర్వముగ దర్బారున కరిగెను. ఆ నిండోలగంబున భట్టు బందీసందర్శనప్రసంగము వచ్చెను. వెంటనే భట్టు లేచి తన యనర్గళకవితాధారం బ్రవహింపఁ జేసి నెద్ద యుపన్యాసము చేసిచేసి పిదపఁ “బృథివీరాజు కనులకుఁ గంతలు కట్టుకొని ధ్వనిజాడం బట్టి లక్ష్మ్యభేదనము గావించుచుండు వాఁడట! అట్టి యోధాగ్రేసరునిఁ గూడ విలాసమాత్రమున బద్ధునిఁ గావించిన నీ ప్రతాప మమానుషం”బని గోరీనిఁ బొగడి పొగడి విడిచెను. అంత గోరీ యబ్బుగంపడి “గ్రుడ్డివాఁడై యున్న యాతఁ డిప్పుడు గూడ నట్టి శరసంధానచాతుర్యమును జూపఁగలడా?” యని ప్రశ్నించెను. భట్టు చూడవచ్చు ననియెను.

అది విని సభికు లెల్లరును జమత్కృతు లైరి. మఱియు నెల్లరు నా వినోదమును జూడ వేడుకపడి సుల్తానువంకఁ జూచిరి. సుల్తాను వారి యింగితముల నెఱింగి తామ గూడ నా వింతఁ జూడ వేడుకపడుచున్న వాఁడే గావునఁ బృథివీరాయనిఁ దీసికొని రమ్మని యొకసరదారున కాజ్ఞ యిచ్చెను.

ఆతఁడు వెంటనే చెఱసాలలోనికి బోయి “పృథ్వీరాజా?” యని పిలిచెను. రాజు చెఱసాలకు వచ్చిన తరువాత నా పేరుతోఁ గాని యంత గౌరవముగఁ గాని యేరు నాతనికి బిలువ లేదు. వారాతనిం జాల నీచసంబోధనములు గావించెడి వారు. అక్కతన రాజు నేటి మార్పునకు వింతపడి నిముసములోఁ గారణ మూహించుకొని “బెబ్బలి కింత సౌమ్యత యెప్పుడు వచ్చిన” దని మాటు పలికెను. అందలి యర్థ మత్తురుష్కున కవగతము కాలేదు. ఆతఁడొకింత తడ వూరకుండి మఱలఁ బృథ్వీరాజా! యని పిలిచెను.

“వీఁడు పట్టి మొ”దని భావించి తనలోఁ దాను నవ్వుకొని రా జెందుల కని యడిగెను. సరదారుఁడు సుల్తాను నభిప్రాయము నెఱింగించెను. అది విని రాజు “బికారివేసముతో నున్న యోధుఁడు శరసంధానము పేయఁ కలఁడా?” యని ప్రశ్నించెను. అత్తురుష్కుఁ “డన్నా రాజున కెంత యభిమాన!” మని వింతపడి యే మనెద వని యెను. ‘లాగు, కాసెకోక, అంగరకా, పాగా, మొలలోఁ గైజారు’ నున్న గాని నేను శరము ఒట్టఁ జాల నని సుల్తానుతోఁ జెప్పు మని రాజు వాని నంపివై చెను. సుల్తా నందుల కంగీకరించి వాని నంపి వై చెను. రాజు వానిని ఖరించి బయలుదేఱెను. సరదారుడు రాజును దారితప్పిపోకుండఁ దన చేతిగఱ్ఱను బట్టుకొని రమ్మనియెను; గాని రా జందులకు నవ్వి “కఱ్ఱతోఁ బనిలేదు. నీవు మాట్లాడుచు నడువుము. నేను ని న్ననుసరించి వచ్చెద” ననియెను. సరదారుఁ డట్లే చేసెను. రాజు దర్బారులోనికి వచ్చెను.

రాజు నారసి సభ్యు లెల్లరు నాతఁ డేమి మాట్లాడునో యని నిశ్చయముగ నుండిరి. అట్టి స్థితిలో గూడ రాజు నెమ్మొగమునఁ

దాండవము నేయు శౌర్యగాంభీర్యముల నారసి గోరీ యులికిపడెను. అప్పుడు గోరీకిఁ దా నేడు తడవ లాతనిచేతఁ జిక్కి భగీరథప్రయత్నముల వలనను, రాయని యఖండకృపవలనను విడువఁబడిన వృత్తాంతము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. వెంటనే యాతని హృదయ మొకింత చలించెను; గాని దైర్యము తెచ్చుకొని “రాజా! నీ శరసంధాననై పుణ్యము జూడఁ గోరుచున్నా” మని పలికెను. రాజు “చూడ వచ్చు” నని యూరకుం డెను.

అప్పుడు తాతార్థానుఁడు తిరస్కారనూచకముగ మందహాసము గావించి “రాజా! యోధవేష మలవతిచికొంటివి. కవచము మాత్రము లోపమై యున్నది. అది యక్కఱ లేదా?” యని ప్రశ్నించెను. రాయఁడు ఖానుని దిక్కుమొగంబై గంభీరముగ నిలువఁబడి తాతార్థానుఁడా? యని సంబోధించి “నీవు గూడ శరసంధానచాతుర్యము జూప నెంచెదవా యేమి? అట్లయిన నీవు వేగముగఁ గవచము ధరించి రమ్మ. నా కక్కఱ లే”దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అందులకు మాటు పల్క లేక ఖానుఁడు తలవంచికొని యూరకుం డెను. సభ్యులు రాయని శూరత్వమును మెచ్చుకొనిరి. సుల్తాను శిరవిఠోదప్రదర్శనమునకు రాయనిం ద్వరపెట్టెను.

ఒకింత దవ్వున నొక బెత్తముతో నచ్చటి స్తంభమునిఁదఁ గొట్టి ధ్వనిసేయుట కొక సరదారుఁడు నియమితుఁ డయ్యెను. సభయందలి యెల్లర దృష్టులును స్తంభమునకును రాజునకును నడుమఁ బర్వ లిడసాగెను. అంత వేటొక సరదారుఁడు విల్లునమ్ములను గొనివచ్చి రాజున కిచ్చెను. కాని రాజు వానినిఁ జేతఁబట్టి చూచి “యీ ధను ర్భాణములు నావి గావు. వీనితో నే నేమియుఁ జేయఁ

జాల" నని క్రిందఁ బడవై చెను. రాయని గ్రహణశక్తి యా సభయం దంతటను రహస్యముగఁ గొనియాడఁ బడెను. రాయని ధనుర్బాణములను దెచ్చి యిచ్చుటకు సుల్తాను నాజ్ఞ యయ్యెను. వెంటనే యా యానతి పాలింపఁబడెను.

రాజు తన ధనుర్బాణములను జేగొని మనస్సునందే వానిని మ్రొక్కి యభినందించి యశ్రమంబున విల్లెక్కువెట్టి నారి టంగు టంగున మ్రోయించి విడిచెను. ఆ యద్భుతధ్వనిచే నచ్చటి సరదారుల హృదయములు వీరరసపూరితము లయ్యెను. ఈ స్థితి గోరీకిఁ గూడఁ గలిగెను. చాందభట్టు గూడఁ దన్మయుఁ డయ్యెను. వెంటనే యాతడు కవితావాహిని యడ్డకట్టు దెగఁగొట్టి గోరీనిఁ గొని యాడుచు, రాయనిం బ్రబోధించుచు నాతని దరిఁ జేరెను.

భట్టు కవిత్యమువలన రాయని శౌర్యమును, గోరీశౌర్యమును, సభ్యుల శౌర్యమును గూడ మఱింత యుద్దేకించెను. రాయఁడు మఱి నారి మ్రోయించెను. ఆ గుణధ్వని "యిట శూరు లైన వారెవరో లెండు. అనంత మగు కీర్తికిఁ గాని, యక్షయం బగు వీరస్వర్గసౌఖ్యమునకుఁ గాని ప్రాణముల నైన విడువఁ దలంచెడి వారెవరో రం" డని పిలుచుచున్నట్లుండెను. ఉండుట యేమి? ఆ గుణధ్వని కర్ణ మదియే. దానివలన నెల్లరును మఱింత వీరరసోద్రిక్తులైరి. ఇది యంతయుఁ జూచి "మీ మనస్సుల నన్యత్ర నుఱల్పకుండు. మీ చూడ్కులు లక్ష్మ్యమునందే ప్రతిష్ఠింపు" డని భట్టు సభికుల నెల్లరను బ్రబోధించి ధ్వనిచేయు మని సరదారునకుఁ గన్ను గీఁచెను. వెంటనే నిశ్శబ్ద మైన యాసభలో టకటకధ్వని వ్యాపించి, సభ్యుల నాందోళ పఱిచెను. రాయఁడు ధ్వని నాలకించుచు

నుత్సుకుడై నుట్టే నిలుచుండెను. అదిచూచి సుల్తాను “జాల మేల? కొట్టు” మని కేక వేసెను. సభ్యులెల్లరును లత్యమునందే దృష్టి నిలిపి యుండిరి. భట్టు చాలఁ గనుగలిగి యుండెను. తుణములో నాటకటకధ్వని రినివ్వు నును ధ్వనితో మిళితమై వెంటనే “హా హా! చచ్చితి” నను నా క్రందనధ్వనిలో నీన మైపోయెను. ఆ వెంటనే హరహరా, యను మఱియొక గంభీరధ్వని యా సభామండప స్తంభములను గూడ గడగడ లాడించెను. “మహాజేవా!” యను మఱియొకధ్వని యా గభీరారావమునకుఁ బ్రాణమువోసెను. ఆ వెంటనే మఱి సభలో గాంభీర్య మొక్క తుణకాలము విరాజమానమయ్యెను. లత్యమునందే ప్రతిష్ఠింపఁ బడి యున్న సభ్యుల దృష్టు లాలస్యమున కోర్వఁజాలక తటాలున నొకమాటు రాజుదెసకు మఱి రెను. కాని యేమి ప్రయోజనము? అంతయు విపరీతముగఁ బరిణమించి పోయెను. ప్రపంచ మంతయుఁ దలక్రిందులైన ట్లయి పోయెను. రాయని శిరాఘాతమువలన గోరీ సమసెను. రాయఁడును, భట్టు నొకరినొకరు పొడుచుకొని స్వర్గమునకుఁ బోయిరి.

ఆశ్చర్యచకితము లగు సభ్యుల దృష్టులు తొలుత రాయని యొక్కయు, భట్టుయొక్కయుఁ గళేబరముల నుండి ప్రవహించు రక్తప్రవాహపు సుడిగుండములలోఁ బడి మునిగిపోయి యెట్టకేలకుఁ దేలి తెప్పిరిలి వెంటనే గోరీకళేబరమునుండి ప్రవహించు రక్తవాహినిలోఁ బడిపోయెను. వెంటనే సభయం దంతట నొక్క పెద్ద కొలాహలము ప్రారంభ మయ్యెను. అందఱును బిచ్చియెత్తి నట్లు పరువు రెత్తసాగిరి. కొందఱు గోరీ నాడినిఁ బరీక్షింపఁ దొడఁగిరి. మఱికొందఱు రాయభట్టుల కళేబరములను ద్రొక్కి వానిపై నుమియ సాగిరి. కొందఱు వైద్యులు వైద్యు లని కేకలు పెట్టిరి. అట్లు కొన్ని

నిముసములు గడచిపోయిన పిదప నికర బ్రయత్నము లనావశ్యకము లనియు, భట్టును, రాయఁడును గూడ గతించి రనియు నందఱకును దెలిసి పోయెను. అందఱును గడగడ లాడిపోయిరి. ఆకంప మొకింత యడఁగిన తరువాత నికర జేయునది లేక గోరీ క శేబరమును మహా వై భవముతోఁ బూడ్చివేసిరి. రాయనియొక్కయు భట్టుయొక్కయుఁ గ శేబరములను యమునలోఁ బారవేయించిరి; గాని యా భారతీయుల నా యమునానవీమతల్లి పూతులం గావించు నని సంతాప దగ్ధహృదయు లగు నత్తురుష్కు లప్పుడు గ్రహింపలేకపోయిరి.

ఇంతటితోఁ బృథివీరాయని చరిత్రము ముగిసినది.

ఈ చరిత్రమునందలి ముఖ్యపాత్రములలో గోరీ యొకఁడు. పృథివీరాయఁ డొకఁడు. జయచంద్రుఁ డొకఁడు. చరిత్రమునం దీ యుద్ధసందర్భమున రాయని మామ యగు జైతపరమారుని ప్రశంస యేమియు లేదు. ఇ య్యవసరమున భోలాభీముని విషయమునఁ గూడఁ జరిత్ర మాదాసీన్యము వహించినది. మఱియొక వీరుఁడు సమ రసింహుఁడు. ఇక మిగిలిన యాతఁడు హాహులీరాయఁడు. ఈతనిఁ గూడ మన మీ చరిత్రమునందలి ప్రధానపాత్రగా స్వీకరింపవచ్చును.

ఈతనిని రా జవమానపఱచిన మాట యథార్థము. ఈతనియెడ నపరాధ మేమియు లేకపోవుటయు స్త్రీలంపటుఁడై రాజీతని నక్ర మముగ శిక్షించుటయుఁ గూడ యథార్థములే. అకను శిక్ష విధించి నపు డెట్టివానికిఁ గోపము రాకమానదు. అట్టివో శూరుఁ డై సేనానియైన వాని కాగ్రహము వచ్చుట తప్పు గాదు. శూరునకు మానహానికంటె మరణముమేలు. త న్న తినీచముగ నవమానపఱుచుట

వలన నీతఁడు రాజునకుఁ బ్రత్యుపకారము గావించు నని శపథము దాల్చుట మే మాత్మేపింపఁ జాలము; గాని యీతఁడు తనశపథమును దీర్చికొనుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నము మంచిదా చెడ్డదా యని ప్రశ్న.

ఇది యంత కఠిన మైన ప్రశ్న గాదు. హాహులీగాయఁడు తన శపథమును దీర్చుకొనుటకై చేసిన ప్రయత్నమువలనఁ బృథివీరాయ నికే గాని మఱి యేరికిని బాధ కలుగఁగూడదు. న్యాయ మిట్లుండ నీతఁడు చింతతకార్య నిర్వహణమునఁ దోడ్పడుటకై గోరీని సాయము గోరెను. గోరీ యాగమనమువలనఁ గలిగిన ఫలము భారతసామ్రాజ్య విధ్వంసము. పృథ్వీరాయపదభ్రంశ మనుట సాహసము. అగుట నీతని శపథము నెఱవేఱ లేదు. ఈతనికిఁ దన కవమానము జరిగిన దని తెలియును; గాని దాని యాంతర్యము తెలిసినది గాదు. అగుటవలననే యేమిచేసినఁ బృథివీరాయనికిఁ బరాభవ మగునో యీతఁడు గ్రహింప లేక పోయినాఁడు. మొత్తము మీఁద నీతఁడు శూరుఁడే గాని జ్ఞాన లవదుర్విదగుఁడు.

శహాబుద్దీనుగోరీ యభిప్రాయములును, బ్రయత్నములును జేష్టలును, ధర్మబద్ధములా, ధర్మబాహ్యములా యను సమస్య రాజ్య తంత్రమున రవంతైన జ్ఞానము లేనివారికిఁ దీరునది గాదు. మే మాతనిని గుఱించిన విమర్శతోఁ బుటలను నింపివేయఁ దలంచికొన లేదు. ఎన్ని విధముల నెన్ని యిక్కట్టులు వచ్చినను గోరీ వెనుదీయని యోధశిఖామణి. కావుననే యీతఁడు విజయలక్ష్మినిఁ జేపట్టఁ గలిగెను. ఇంతియ చాలును.

జయచంద్రుని చరిత్రము ప్రారంభమునుండి సమాప్తివఱకు నెగుడుదిగుడులు లేక యొక్కతీటున నున్నది. అతని హృదయ

క్షేత్రమున ననూయాబీజమును జల్లినవాఁ డనంగపాటుఁడు. అయినను క్షేత్రము మంచిది గాకపోవుటచే నా యనూయాంకురములు వెట్టి తలలు వైచినవి. మధ్యమధ్యఁ దటస్థించిన సంభవముల ననుసరించి యా యనూయాంకురము లా వెట్టితలలతోడనే యెంతవఱకుఁ బెరుగఁగలవో యంతవఱకును బెట్టిగిపోయినవి. వెట్టితలలు వైచినవృక్షము లెట్టి ఫలముల నిచ్చునో వెట్టితలలువైచిన యా యనూయాంకురములు గూడ నట్టి ఫలములనే యిచ్చెను. జయచంద్రుఁడు గంగలోఁ బడి ప్రాణములను విడిచెను. చరిత్రకారులును, జనులునుగూడ జయచంద్రుని, దేశభూతుకుఁ డనియు, నధమాధముఁ డనియు నిందించుచున్నారు.

పృథివీరాయని చరిత్రమున ననేకవిధము లైన రంగములు ప్రసక్తము లైనవి. అక్కతన నాతని చరిత్ర నామాలాగ్రముగ ననేకు లవగాహనము చేసికొనలేకపోవుచున్నారు. దాని యందలి మర్మార్థమును దెలిసికొన వలసిన భారమును మేము పాఠకమహాశయులకే విడిచిపెట్టుచున్నారము. ప్రజల సుఖమునకును, దేశస్వాస్థ్యమునకును రాజేయాధారభూతుఁడైయుండుటవలనఁ జేజిక్కిన వైరిని విడిచిపెట్టు గాజులను రాజ్యతంత్రము గర్హించుచున్నది. గోరీని విడిచిపెట్టకపోయినచోఁ గొంప ములిగిపోవు సందర్భము లేవియుఁ దటస్థించి యుండనట్లు చరిత్ర వివరించుచున్నది. విడిచిన కొలందిని మీఁదికి వచ్చువానిని విడుచుట యవివేకిలక్షణ మనా విషయము మూఢులకుఁ గూడఁ దెలియనిది గాదు.

పృథివీరాజు, తనభోగకాంతను మోపించిన కయమామమంత్రిని సంహరించుట, తనకు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్ర మగు నేనుఁగును

జంపిన చాముండరాయనికిఁ గారాగారశిక్ష విధించుట మున్నగు విషయములను విమర్శించుటకు మేము రాజ్యతంత్రజ్ఞులను బ్రార్థించుచున్నారము. రాయఁడు, తాను దాతార్థానునిచేఁ బట్టుబడి యీ యొక్కమాఱు విడువు మని ప్రార్థించుటచే గోరి నేడుతడవలు విడుచుటవలన నే కీర్తి గలుగు నని తలంచెనో యా కీర్తివలనఁ గూడ వంచితుం డయ్యెను. తుద కెట్లయిన నేమి? భారతసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమై పోయెను. చరిత్రకారులును, బ్రజలును గూడఁ బృథివీ రాయఁడు దేశభక్తుడనియు, భాగతమాతృసత్పత్రుఁ డనియు స్తోత్రము చేయలేక విసిగి పోవుచున్నారు.

ఈ సందర్భమున మనము చాందభట్టును విస్మరించితి మేనిఁ జాల నింద్యుల మయ్యెదము.

చాందభట్టు మహాకవి. ఈతఁడు “పృథివీరాజరాషా” యను పేరునఁ బృథివీరాజు చరిత్రమును రచియించెను. అది హిందీలో నొక యంతర్భాగం బగు చారణీభాషలో వ్రాయఁబడిన లక్షగ్రంథము. కావున నీతఁడు గౌరవసాత్రుఁ డనుటకు సందేహములేదు; గాని మే మీతిని కొసంగిన గౌరవ మంతయు నందులకే యని తలంపవలదు. బాల్యమునుండియుఁ దన్న భేదప్రతిపత్తితోఁ జూచిన గాయని యెడల నతఁడు కనఁబఱచిన కృతజ్ఞత సంస్తవనీయము. గాజు బందిగంబున నున్నంతకాలము నీతఁ డనుభవించిన విచారపుఁ బరిమితి, పిదప మిత్రుని బంధమోక్షకార్యము గావించిన ప్రయత్నములను బట్టి మనము తెలిసికొనవచ్చును. ఈతఁడు రాజు బంధమోక్షముకొఱకే గోరీవైఁ గవిత్యము చెప్పెను గాని ధనసంపాదనము కొఱకు గాదు. మిత్రునకు బంధమోక్షము గావించి యాతని వైరి నాతనిచేతనే చంపించి యాతనితోఁగూడ నిహలోకమును బాసిపోయిన యీ

మహాకవినిగుఱించి నునుష్యమాత్రుఁ డెవ్వఁడును వ్యతిరేకాభిప్రాయమును గలిగి యుండఁ జాలఁడు.

అయిన నతఁడు రాయని కొఱకుఁ బ్రాణములను గూడ విడుచుటకుఁ దగిన కారణము లేమి యున్నవో మన మొకింత పరిశీలింతుము. రాయఁ డీతని కవిత్యమును మెచ్చుకొని ధనకనకవస్తువాహనము లవ్వారిగ నొసంగెను. ఇంత మాత్రముననే భట్టు రాయని కొఱకు ప్రాణములను బాసెనా? ఇది సరియైన కారణము కాదు. ధనమువలననే లోకప్రవృత్తి యంతయు జరుగుచున్న దని మేము చెప్పఁజాలము. “ ధనమూలమిదంజగ ” త్తను లోకోక్తిని మే మెఱుంగక పోలేదు; గాని యీ లోకోక్తి కంతటను సిద్ధి లేదు. ఇత నిందలి రహస్య మేమనగా?

రాయఁడు, భట్టునకు మనసిచ్చి మనసు పుచ్చుకొనియెను. ఈ రూపమున వారి యంతరంగముల కైక్యము సంఘటిల్లినది. కావుననే రాయఁడు కారాగారమున నున్నపుడు భట్టు నానాబాధల ననుభవించుటయు, నాతని బంధమోక్షము కొఱకు ప్రయత్నించుటయు, నాశనితో నీ లోకమును విడుచుటయు సంభవించినది.

కవి యైనంతమాత్రమున భట్రాజుతో స్నేహము గావించినందులకు రాయఁడు స్తుతిపాత్రుఁడే; గాని రాజు తన యెడలఁ జూపిన గౌరవమును గ్రహింపఁ గలిగినందులకు మనము భట్టు నెంతయు మెచ్చుకొనవలసియున్నది. భట్టు హృదయము గూడ వికాలమే గావున నట్టిది సంభవించెను. హృదయవైకల్యమే మానవుల కాన్నిత్యము సంఘటించునది.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

—

వ్రథమభాగము

భీమసింహుడు

లక్ష్మణసింహుడు చిత్తూరు దుర్గమునందలి మేవాడు సింహాసనము నలంకరించి ధరాపాలనము గావించుచుండెను. యుద్ధాదికము లగు నుత్పాతము లేవియు లేమింజేసియు, సహజముగ రాజు ప్రజాసౌఖ్యము నభిలషించువాడగుటను దేశము శాంతిభూయిష్టంబై యుండెను. ప్రజ లెల్లరు రాజభక్తి తత్పరులై, యఖండ సౌఖ్యములతోఁ దులతూగుచుండిరి.

సృష్టిగహస్య మేమో గాని, శాంతి కెందును సుస్థితి గలుగుట చూడము. అలజడు లన్నియుఁ బోయి శాంతి నెలకొనిన దని వినిన మఱునాఁడే, యెచ్చటనో, యేవిధముననో, మఱల నశాంతి ప్రబలిన దను వార్తయే వినవచ్చుచున్నది. మొత్తము మీఁద విమర్శతోఁ జూచినచోఁ బ్రపంచ మంతయుఁ గల్లోలసంకుల మగు మహాదధి ననుకరించి యున్న దనుట యథార్థము. మహాన్నత మగు నొక్క యల వచ్చి యల్లకల్లోలము గావించిపోయిన పిదప,

మఱల వేటొక యల వచ్చునంతలో నట సముద్రము శాంతమై యున్నట్లు కాన్పించును. భౌతిక ప్రపంచప్రవృత్తి గూడ నిట్టిదియే. ఒకానొకప్పు డే దేశమునందైనఁ గొన్నిదినములు శాంతి నెలకొని నచో నా శాంతి యాగామి యగు ప్రబలాశాంతిని నూచించును. ప్రకృతము పేవాదురాజ్యమునందలి శాంతి గూడ నిట్టిదే యైనది.

భీమసింహుడు రాజాలక్ష్యుణసింహునకుఁ బిసరండ్రుఁడై. ఆ తఁడు భీముని వలె మహాపరాక్రమశాలి. వివేకమహితుఁడు. సుగుణములకుఁ బుట్టినిల్లు. ఆతఁడు ఖడ్గవ్యాపారమున స్వసేనాధిపతి యుం, గార్యాలోచనమున మహామాత్యుఁడును, బాంధవమునఁ దండ్రు యంతటివాఁడునై, త్రికరణశుద్ధిగ రాజా యభ్యుదయమునే గోరుచు నాతనికిఁ గుడిభుజమై యుండెను.

ఆతఁడు సింహాల ద్వీపపురాజగు హమీరసింహుని కూతురు పద్మినీదేవి యను నామెను ఒరిణయ మయ్యెను. ఆమె ప్రపంచ మునం దెందు నంతటి చక్కనిచుక్క లేదని పేరు గాంచెను. మఱి యు, నామె చక్కఁదనమునకుఁ దగునట్లు సుగుణవతియై, యన్ని విధముల భర్త కనురూపయై యాతని పదదాసియై మెలంగుచుండెను. ఇంక భీమసింహుడు స్వర్గసౌఖ్యము ననుభవించుచున్నాఁడనుటలో వింత యేమి యున్నది? ఇహలోకమున భార్యకంటె సుఖదాయక మగు వస్తువు మఱియొకటి యేమున్నది?

“భార్యరూపవతీశత్రు.” వని యొక గ్రామిణికి గలదు. ప్రాపంచికవృత్తమును విమర్శించి చూచినచో నిది యథార్థ మని చెప్పుటకు సందేహ మక్కఱలేదు. రూపవతులకొఱ కనేకయుద్ధములు

ప్రవర్తిల్లినవి. అనేకవంశము లంతరించిపోయినవి. అనేకరాజ్యము లడుగంటినవి. రూపవతి యగుట వలననే దేవయజ్ఞసంభవ యగు జానకి రావణాపహృత యైనదని యొక చాటూక్తి గలదు. ఎచ్చట నైన నే కారణమువలన వైన నీ గ్రామిణీకి కెప్పుడైన వ్యతిరేకము జరుగుట సంభవించినను మొత్తము మీఁద దీనినిఁ ద్రోసివేయుటకు వలనుపడదు. పురాణములయందే గాక భారతదేశేతిహాసమునఁ గూడ దీని కనేకోదాహరణములు కాన్పించుచున్నవి.

మేవాడురాజ్యమును రాణా లక్ష్మణసింహుఁడు పరిపాలించు కాలమున నల్లాయుద్ధీనుఁ డను తురుష్కుఁడు దిల్లీ సింహాసనము నధిష్ఠించి యుండెను. అల్లాయుద్ధీనుఁడు ఖిల్జీ వంశజుఁడు. ఫిరోజును నాతఁడు బానిసవంశమునందలి కడపటివాఁ డగు కైకుబా దను సుల్తానుని జంపి బలాలుద్ధీనుఁడను పేరుతో దిల్లీశ్వరుఁ డయ్యెను. అల్లాయుద్ధీనుఁడు జలాలుద్ధీనుని తమ్ముని కుమారుఁడు. అల్లాయుద్ధీనుఁడు సాహసభైర్యములయం దసమానుం డగుటచేఁ బెదతండ్రి నూతనినిఁ జాలఁ బ్రేమతోఁ జూచుచు పెద్ద పెద్ద కార్యములయందు నియోగించుచుండెను. ఇట్లు చాలఁగాలము కడచిన పిదప నల్లాయుద్ధీనుఁడు పెదతండ్రిని జంపి దిల్లీశ్వరుఁ డయ్యెను.

పిదప నల్లాయుద్ధీనుఁడు పద్మిని యంతటి సుందరి యీప్రపంచమున లేదని వినియెను. ప్రకృతిధర్మ మేమో గాని “సుందరి, సుందరుఁడు” నను మాటలు చెందును వినిపించిన వెంటనే స్త్రీపురుషుల హృదయముల కొకవిధ మగు చలనము గలుగుట చూచుచున్నారము. హృదయ మన్యత్ర పనిసేయునపు డీచలనము పాల పొంగు వలె నంతలో కాంతించిపోయినను, హృదయము సుస్థిరమై

యున్న పుడు మాత్ర మంతకంతకు వృద్ధియై, దుర్భరమై కామాంకురముల నుత్పాదించుచున్నది. ఆపిమ్మట జరుగునదియు, జరుగుచున్నదియు విస్పష్టమే. అనేకపురుషులు సుందరు లని వినినంతనే యాస్త్రీలకొఱకు కత్తులు దూసి వేలకొలది జనులను సంహరించిరి. అనేకస్త్రీలు నట్లే దేవేంద్రవైభవములను గూడఁ బరిత్యజించి యెవరేమనుకొనెదలెో యను సందియమును విడిచిపెట్టి సుందరపురుషులకొఱ కిలువిడిచి నిర్జనప్రదేశములకైనఁ బోయి యున్నారు. అయినను మే మా విషయమున నేమియుఁ జెప్పుట లేదు. ఇంక మా సందియమేమనఁగా? స్త్రీపురుషుల హృదయములకు వికారములను గలిగించునా శక్తి సౌందర్యమునందే యున్నదా? సౌందర్య శబ్దమునందుఁ గూడ నున్నదా?

పద్మినీదేవి త్రిలోకసుందరి యను మాట యల్లాయుద్ధీనుని హృదయమున కొకమాటు చలనమును మాత్రము గలిగించి యూరకుండ లేదు. వెంటనే దానివలనఁ గాదగిన పని యేమో యైపోయెను. అతని హృదయమునఁ గామాంకురములు మొలక లెత్తెను. ఆ కామము నశించిపోవుటకుఁ దగిన యవకాశము లేమియుఁ దటస్థించినవి గావు. క్రమక్రమముగ నా కామము మోహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకుఁ బద్మినీమోహనరూప మాతని హృదయక్షేత్రమునఁ దాండవము ప్రారంభించెను. అతఁ డెప్పుడును బద్మినిని బ్రత్యక్షముగఁ గాని, పటమునఁ గాని చూచి యుండ లేదు. అయిన నేమి? భగవంతునిచే నొసంగఁబడిన భావనాబలము నిరంకుశమై యుండ నాతనికిఁ బద్మినీమోహనరూపసందర్శమున కభ్యంతర మేమి? అదియైన తరువాత నికఁ గావలసిన దేమున్నది? రాజ్యపాలనమున

నశ్రద్ధ వైడమెను. నిద్రాహారములయం దాసక్తి పోయెను. ఇంకఁ బద్మినీదేవి తన యంతఃపురమునకు వచ్చినఁ గాని బ్రతుకఁజాల నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

అద్భుతమేమి చిత్రమో గాని భారతదేశేతిహాసమున వర్ణింపఁబడిన తురుష్కరాజులలో నేమి సరదారులలో నేమి యనేకులు భారతీయ స్త్రీలకు మానభంగము గావింపఁ దలఁచికొనిన వారే కాన్పించుచున్నారు. అనేకు లాప్రయత్నమున లబ్ధవిజయు లైనారు. అనేకులు విఫలప్రయత్నులైనారు. అనేకులు ప్రాణములు గూడఁ దొరంగినారు. కొందఱు కొన్ని సంసారములను గూలఁద్రోసివారు. మఱికొందఱు కొన్ని రాజ్యములను బిగ్గంపొడు చేసినారు. అనేకులు భారతరమణీమణులచేతులలోనే మడిసినారు. దీనివలనఁ దురుష్కులందఱు నట్టి కాముకులే యనియు, దురుష్కజాతి కంతకు నని సహజగుణ మనియు మేము చెప్పట లేదు. భారతదేశమునఁ బరిపాలనము గావించిన యే తురుష్కుని చరిత్రమును వ్రాయఁబూనినను సాధారణముగ భారతస్త్రీవారణమును గూర్చిన వారి ప్రయత్నములను వర్ణించుట యనివార్య మగుచున్నపు డీవిషయమును బ్రత్యేకముగ వివరించి చెప్పటకుఁ బక్షపాతము గాని యనూయ గాని కారణము గా దని సహృదయులకుఁ దెలియనిదిగాదు.

పద్మినీదేవి యెట్లు చేజిక్కును? ఆమె యవివాహిత గాదు. మగనాలు. పయింబయిగ నన్ని విషయములయందును దురుష్కుల నీసడించు వంశమునకు భూషణము. సహజముగ మేవాడుసంస్థానాధీశ్వరులు మానధను లని పేరువడసిరి. అందును భీమసింహుఁ డ్రగే సరుఁడు; భీమపరాక్రముఁడు. ఈ కోరిక యెట్లు సాధ్యపడును?

నెద్దజాగీ రొకటి యిచ్చినచో వారు స్వయముగఁ బద్మినీదేవినిఁ దన యంతఃపురమునకుఁ దీసికొనివచ్చి విడిచిపోయెద రని యల్లాయుద్ధీనుడు తలంచెను. కాని చెంత నున్న వా రీయోచన కొనసాగఁజాల దని విన్నవించిరి. దీనిపై నాతఁడు యుద్ధమైనఁ జేసి తీసికొని వచ్చెద ననియెను. అందులకు వా రెల్లరును సమ్మతించిరి. మేవాడు సంస్థానమువారు నీ ప్రతాపానలము నెదుట శలభమాత్రు లని వా గాతనినిఁ బొగడిరి. పద్మినీదేవికొఱకు విడిది మున్నగు నేర్పాటు లన్నియుఁ జేసియే యుద్ధమునకు బయలు వెడల వచ్చునని సలహా చెప్పిరి. తుద కల్లాయుద్ధీనుఁ డఖండనైర్యమును వెంట నిడుకొని వచ్చి చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడించెను.

హఠాత్సంభవం బైన యీ విపత్తు నారసి రాజపుత్రులు చాలఁ గలవకపడిరి. పెదతండ్రినిఁ జంపి రాజ్య మపహరించిన యల్లాయుద్ధీనుని క్రూరస్వభావమును వారు విని యున్నారు గావున నాతఁడు రాజ్యహంక్షియై వచ్చె నని భావించిరి. అల్లాయుద్ధీనుఁడు పద్మినీదేవికొఱ కాసించి వచ్చె నను సంగతి యా క్షత్రియవీరుల కేమి యెఱుక ? కాని వారి కీశ్వరునితో యుద్ధము పొసఁగినను భయము లేదు. ఉత్తరభరతవర్షమునందలి క్షత్రియకుటుంబములయం దెల్ల శౌర్య సాహసాదికముల విషయమున మేవాడు రాజకుటుంబమే యగ్రస్థానము వహించుచున్నది. వైరివీరులను ఖడ్గములకు బలి యిచ్చుట యొందెఁ దాము బలియగుట యొందెఁ దక్క వారికి మఱియొక నిశ్చయము లేదు. అట్లగుటచే వారికి సంగర మనిన సంబరము. నైర్యము కొలఁదిగ నున్న సంకోచింపరు. గొప్పగ నున్న సంతోషింపరు. యుద్ధప్రసంగము వచ్చినచో వెంటనే నడుముకట్టి

యొకనాండీ కత్తి దూసి రణరంగమున కులుకుట తక్కు వారు మఱి యొకటి నేయరు. మీ రిది రాజనీతిజ్ఞుల లక్షణము గా దందురా? వారు, పరులను వచ్చి యుద్ధమునకుఁ బిలిచినపుడు పోరకుండుట శూత్రయలక్షణము గా దందురు. ఈ రెండు వాదములయందలి సమీచీనతను గుఱించి మేము తరువాతఁ జెప్పెదము. కథ నడపుటయే యిపుడు మా విధి. అల్లాయుద్దీనుఁ డట్లు కోటను ముట్టడించిన వెంటనే వారు దుర్గద్వారములను మూయించి యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి.

రాణా కురుష్కుని యాగమనకారణమును గుఱించి యాలోచింప సాగెను. అప్పు డాతనితో భీమసింహుఁడు గూడ నా యోచనమునఁ బ్రవృత్తుడై యుండెను. ఒక దానిపై వేటొకటి చొప్పున వారి కనేకయోచనలు తోచెను. తుదకు వా రీ యోచనాపరంపరచే విసిగిపోయి “యికఁ గారణములతోఁ బనిలేదు. యుద్ధము తప్ప” దని నిశ్చయము గావించుకొని నైస్యపరీక్షకు బయల్పడలిరి.

ఇంతలోఁ దురుష్కుని వద్దనుండి కోటలోని కొక వార్త వచ్చెను. ఆ వార్త వినుటకు వారు చాలఁ దొందరపడిరి. అల్లాయుద్దీనుఁ డిట్లు కలు రంపెను. “మేము మీ కోటను బ్రద్దలుగొట్టి మీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనవలె నని గాని, మీచేఁ గప్పము పుచ్చు కోవలె నని గాని వచ్చి యుండలేదు. మీరు, మీకును, మీ కోటకును, మీ రాజ్యమునకును, సుస్థితినిఁ గోరెద రేనిఁ ద్రిలోకసుందరి యగు పద్మినీదేవిని మాకిచ్చివేయుఁడు. లేకున్న బలిమినిఁ దీసికొని పోయెదము”

ఆ క్షత్రియవీరు లావార్త నాలించి ప్రళయకాలరుద్రుల వలె
మండిపడిరి. ఇంతకంటె వారి యాగ్రహమును మేము వర్జింపఁ
జాలము. భారతీయులకుఁ దమ స్త్రీలమానమును గాపాడుకొనుట
కంటె వేటొక యుత్పన్నకార్యము లేదు. ఇతరజాతుల వారికిఁ
గూడ నిట్టి పట్టుదల యుండిన నుండవచ్చును. కాని యొక్క స్త్రీ
మానమును గాపాడుటకు భారతీయులు జాపునంతటి యాత్మిత్వా
గము నెవ్వరును జూపఁజాలరు. పరస్పరభిన్నాచారము లగు రెండు
జాతుల మైత్రిని మే మంగీకరింతుము గాని సమ్మేళనము నంగీకరింపఁ
జాలము. భిన్నజాతిసమ్మేళనము వలనఁ గలుగు లాభము లాభాన
ములు. గంగాగోదావరీకృష్ణవేణ్యాదినదుల పావిత్ర్యమును, గోబ్రా
హ్మణనుహాత్మ్యము నంగీకరించువా రెవరును భిన్నజాతిసమ్మేళనమున
కంగీకరింపజాలరు.

తమ జాతియే సర్వోత్కృష్ట మని భారతీయుల యభిప్రాయము. ఋగ్వజుర్వేదాదికము లగు భారతీయుల మూలస్థముల
ఘనతను స్వయముగ నెఱింగిన విజాతీయపండితులు గూడ భాగత
జాతి యుత్కర్షణము నంగీకరించి యున్నారు. తమ తమ జాతుల
యెడల నిట్టి యభిప్రాయ మెల్లరకు నుండవచ్చును. అట్లయిన జా
సాంకర్యమున కవకాశమే యుండదు. ప్రపంచమునందలి జాతుల
కన్నిటికి వైకృత్యము గావలె నని గోరువారి కీ వాద మవిచారమాలక
ముగఁ గాన్పింపవచ్చును; గాని సర్వజాతులకు వైకృత్య మెన్నటికిని
సంఘటిల్ల దనియు, నొకవేళ సంఘటిల్లినచో నది రాజకీయవిషయ
ములఁ గాని సాంఘికవిషయములఁ గా దనియు నెఱుంగుట వారికి
శ్రేయము. ప్రకృతమునఁ గాకపోయినఁ బూర్వకాలమున వైన

నున్నతి వహించియున్న జాతిలోఁ బుట్టినవాఁడు, తన పూర్వు లజ్ఞాను లని గాని, తన వేద మజ్ఞానవిలసిత మని గాని చెప్పుటకుఁ గాదు; తలంచుటకుఁగూడ నంగీకరింపఁజాలఁడు.

ఉత్తరభారతదేశమునందలి క్షుత్రియసంస్థానములలో నెల్ల ముఖ్యముగ మేవాడు సంస్థానమువారు తొలుదొల్ల నుండియు నీ భావమునే ప్రకటించిరి. ఆ ట్లాగ్రహమహోగ్రులై యున్న రాణా యును భీమసింహుఁడును గూడ నతిరథసంబున బురుజుల మీఁది కరిగి తురుష్కశిబిరములను ధ్వంసముసేయుఁడని ఫిరగీల నైనెనికుల కాజ్ఞ యిచ్చిరి. హతాత్ప్రయుక్తమై, తననైనికులలో నశేకులకు వీరస్వర్గము నొసంగిన భీకరాయసగోళవితతియే యల్లాయుద్ధీనునకుఁ బ్రత్యుత్తరం బయ్యెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి సంగతిపందగ్భములు గ్రహించికొని యల్లాయుద్ధీనుఁ డత్ముగుఁడై కోటను ధ్వంసముసేయ నైనెనికుల కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. ఈ యుద్ధము చాల దినములు జరిగెను. రాజపుత్రు లెవ్వఁగు జిత్తురు వారికి సాయము రాకుండ మార్గము లన్నియు నరికట్టి తా నవసర మైనపు డెల్ల దిల్లీనుండి క్రొత్తనైన్యమును రప్పించుకొనుచు నల్లాయుద్ధీనుఁడు పద్మినీదేవి పొందొనఁగూడినచోఁ గలుగు నానందము మాపించుకొనుచుఁ బోరు సాగించుచుండెను.

కాని యెన్నివిధములఁ బ్రయత్నించినను రాజపుత్రులు స్వాధీన మగుదు రని తలంచుట కాధారములు కాన్పింపవయ్యెను. దినములు కడచిన కొలఁదిని దురుష్కనైన్యములు తరిగిపోసాగెను; గాని రాజపుత్రులు మాత్రము చెక్కుచెదరక యట్లేయున్న ట్లుండిరి.

దుర్గ మెత్తయిన కొండమీద నుండుటచే దురుష్కల ఫిరంగీల బారులు చాలవఱకు నిష్ఫలము లైపోవుచుండెను. రాజపుత్రులు ప్రయోగించు ప్రతికటఘ్నియు వందల కొలది తురుష్కలను రూపుమాపుచుండెను. అట్లగుటంజేసి తుట్టతుద కల్లాయుద్ధీనుఁ డొక జయమునెడల నాశ వదలుకొనకలసినదే యని నిశ్చయించు కొనియెను.

కాని పద్మిని మీది యాశ మాత్ర మాతని కింకను బెరిగిపోవు చునే యుండెను. ఆ యాశవలన క్షీణించిపోయిన పౌరుష మపు డపుడు మఱల నుద్దీప్తంబు కాసాగెను. ఈ యాశయు నా పౌరు షంబును గలిసి శిబిరమునఁ గూరుచుండి దిల్లీకిఁ బోవలయు నని యూహించుకొనుచుండు నల్లాయుద్ధీనుని మఱల మఱల యుద్ధభూమి కుఱికించుచుండెను. ఎంతచేసినను ఫలము లేదయ్యెను. తుదకుఁ బద్మినిదేవిమీది యాశ పూర్వపక్ష మైపోయెను. పౌరుషము మొదలే నశించిపోయెను. ఇక నేమియుఁ జేయఁజాల నని తలంచి లజ్జ నంతకు ముందే త్యజించి యల్లాయుద్ధీనుఁడు, “పద్మిని నొకమాటు మాపినఁ జాలును. నేను ముట్టడి మాని దిల్లీకిం బోయెద” నని రాజ పుత్రులకుఁ దెలిసెను.

రాజపుత్రులు గూడఁ గొంతయలసిపోయిరి. రాణాయును భీమసింహుఁడును, దక్కుంగల కులవృద్ధులు నీ విషయమును గఱచించి చాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించిరి. ఎవ్వఁ డే స్త్రీనిఁ గామించి తీసి కొనిపోవుటకు వచ్చెనో యా విజాతీయున కా స్త్రీనిఁ జూపునెడల మానమునకును శౌర్యమునకునుఁ గలంకము వచ్చునా రాదా యని మొదటి ప్రశ్న. దానికి వా రెట్లో సమాధానము నూహించుకొనిన

వెంటనే “యింతటితోఁ దురుష్కుఁడు ముట్టడిమాని పోవునా పోఁదా? యని మఱియొక ప్రశ్న తారసిల్లెను. దానికిఁ గూడ నొకవిధముగ సమాధానము నూహించుకొనిరి. కాని యెల్లరును గలిసి కట్టకడపల “నీ యవసరమున భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మీయవలసియుండు” నని చెప్పిరి. రాజాయు నా యభిప్రాయమునే నూచించెను.

భీముఁడు వారి మాటలవరుసను బట్టి తురుష్కుని కోరికను దీర్చుటయే వారి యభిప్రాయ మైనట్లు గ్రహించెను. పిదప నాతని మనస్సు పరిపరివిధములఁ బోయెను. కులమువా రంగీకరించినంతమాత్రమున మానభంగమున కొప్పకొనవలసినదేనా యని యొకమాటును, నిది మానభంగ మగునా కాదా యని మఱియొకమాటును, యుద్ధము సేయలేక విసివిపోయి యిట్లు కోరిన తురుష్కుఁడు దీని కంగీకరింపకున్న నేమి నేయఁగలఁడని యింకొకమాటు నాతఁ డిట్లనేకవిధములఁ దనలోఁ దాను చర్చించుకొనియెను. కాని యెటు సెప్పటకు నాతనికి సాహసము గలిగినది గాదు. మఱుల మఱుల యోచించుకొనియెను. పద్మిని యేమి చేసిన నేమనునో యని గూడ సందియము తోఁచెను. ఈ తీవ్రచర్చలో నాతనికి మఱియొక సందియము గలిగెను. కులపుఁబెద్దల సంగతి యట్లుండుఁ గాక. ఏమి చేసినను బద్మిని యింకఁ దనకుఁ దక్కునా తక్కుదా? ఈసందేహము తోఁచినపు డాతని హృదయము కలఁగిపోయెను. ఇంక హృదయ మాలోచనకుఁ జో టిచ్చినది గాదు. అక్కతన నాతఁడు సాహసించి “యిట్టి సందిగ్ధస్థితిలోఁ గర్తవ్యనిర్ధారణము కులస్వాములే చేయవలయు” నని చెప్పెను. ఇది విని వా రెల్లరును “భీముని విగి సడలి

పోయినదని తలంచిరి. ఒక్క భీముని బిగియే గాదు. రాజపుత్రుల యందఱబిగియు సడలినదని మేము తలంచుచున్నారము.

పిదప భార మంతయుఁ దమవైబడుటచేఁ గులస్వాములును లక్ష్మణసింహుఁడును మఱల మఱలఁ జాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించి తుదకుఁ బద్మినీప్రతిబింబమును జూపుట కంగీకరించిరి. భీముఁ డందు లకుఁ దన యభ్యంతర మేమియు లే దనియెను. అప్పుడు రాజా “నీకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ బద్మినీదేవి దర్శన మగుట కలలోని వార్త. కలయు నెడల నిలుపుటద్దములోని యామె ప్రతిబింబమును నీవు చూడవచ్చు” నని తురుష్కునకుఁ దెలియఁబఱచెను.

“కాముకస్య కుతో లజ్జా” యని యొక లోకోక్తి గలదు. దీని యాధార్థ్యమును గుఱించి సందేహింపవలసిన యావశ్యకము గాన్పిం పదు. ఒక్కొక్కపుడు కాముకులు తమతమ మనోహారిణుల యెడలఁ గావించు 'చేష్ట లాశ్చర్యజనకములు. దర్శనమాత్రమునఁ గొంద తానందింతురు. వచశ్రవణమాత్రంబుననే మఱిగొంద టుబ్బిపోయె దరు. తమ ప్రియురాల్రును గుఱించి పరు లెవరైనఁ జెప్పుకొనుట విని పైతము ధన్యుల మని తలంచు మహాత్ము లున్నారు. తలుపు చాటున నుండియైన, నిముస మైన నామె ముఖమండలము గాన్పిం చినఁ జాలు నని విసుగులేకుండఁ దఱచుగ నా వీధినిఁ దిరుగువారు మందలకొలఁదిగ నున్నారు. ఆమె ధరించి పాఱవైచిన కుసుమమాలి కలను, గేవలకుసుమములను గూడ నత్యానందముతోఁ దీసి యత్యా దరముతో నాఘ్రాణించి జాగ్రత్త సేయువారు గూడ నున్నారు. ఇంక నామె చెప్పినపనులు చేయుటయందుమాత్రమే దినములు, మాసములు, సంవత్సరములు గూడఁ గడపివైచిన వారి విషయమును,

భావనాబలంబుననే యామె కోర్కెల నూహించుకొని వెంటనే తీర్చువారి సంగతిని, నే హేతువువలన నైన నామె గ్రామాంతరము వెళ్లినచో నేదో యొక వంకపెట్టుకొని తాము గూడ నా గ్రామమున కరుగువారిని గుఱించియుఁ జెప్పవలసిన పని యేమున్నది? అంత మాత్రమున నేమి ఫల మని మీరు మమ్ము బ్రష్టింప వలదు. అది కాముకైక వేద్యము. మే మెట్లు చెప్పగలము?

కాముకవృత్తం బిట్టిదగుట నల్లాయుద్దీనుఁ డందులకే సంతోషముతో నంగీకరించెను. అతడు, యుద్ధము మాని సైనికుల నందఱను శిబిరములలో విశ్రమింప నాజ్ఞాపించెను. కోటలోఁ బద్మినీసందర్శనమునకు వలయు నేర్పాటు లన్నియు నిమిసములో ముగిసెను. నిలువుటద్దమునఁ దురుష్కునకుఁ దన ప్రతి బింబమును జూపుటకుఁ బద్మినీ మనస్ఫూర్తిగ నంగీకరించెనో, పురుషుల బలాత్కారము వలన సమ్మతించెనో చెప్పఁజాలము. ఎట్లయిన నేమి?

ఇంతలో రావచ్చు నని కోటలోనుండి వర్తమానము వచ్చెను. అది విని పరమానందభరితుడై చక్కఁగ నలంకరించుకొని యున్న యల్లాయుద్దీనుఁడు వెంటనే బయలుదేటి యెంటరిగఁ గొండ యెక్కి దుర్గములోఁ బ్రవేశించెను. సంతి కుదిరినది గావున రాజపుత్రులు కొందఱ తాతని నుచితమర్యాదలతో నెదుర్కొని రంగస్థలమునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. అట నొకదానిలోని ప్రతిబింబ మొకదానిలోఁ బ్రతిబింబించునట్లు నిలువుటద్దములు వరుసగ నమర్పఁబడి యుండెను. తరువాతఁ గొన్ని నిమిసములకుఁ బద్మినీ మోహనరూప మా దర్పణములయందుఁ బ్రతిబింబిత మయ్యెను. తురుష్కుఁ డది చూచి ముగ్ధుడై కొంతవఱకుఁ బ్రతిమాకృతినిఁ దాల్చెను. పిమ్మటఁ

దెలివైంది, యామె తన మోహనరూపమును గాంచినచో నిప్పుడు గాకున్న మఱియొకపుడైన వెనుదగిలి రాక మాన దని భావించి, తన ప్రతిబింబ మామెకుఁ గాన్నించున ట్లదమున కెదురుగ నిలిచి యామె సౌందర్యమును మఱల నొకమాటు చూచి వికసిత వదనుడై మఱల యథాస్థానమునకు వచ్చి కూర్చుండెను.

పద్మినీరూపసందర్శన మింతటితో ముగిసెను. అల్లాయుద్దీను నకును రాజపుత్రులకును స్నేహ మొనఁగూడెను. ఎప్పటికి నీ స్నేహ మిట్టేయుండవలయు నని వారు కూడఁబలికికొనిరి. ఎల్లరిచెంతను నెలవు గైకొని యల్లాయుద్దీనుఁడు తన శిబిరమునకు బయలుదేఱెను. రాణా మున్నగువా రెల్లరు నచ్చటనే యుండిపోయిరి. పెద్దల యనుజ్ఞ చొప్పున భీమసింహుఁడు తురుష్కుని సాగనంపుటకు బయలుదేఱెను. వా రిరువురును మందహాసవదనులై యేమేమో మాట్లాడుకొనుచుఁ బ్రాకారము లన్నియు దాటి మెట్లమీఁదనుండి కొండ దిగసాగిరి. ఛీ! తన భార్యను దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన వానిని సగౌరవముగ సాగనంపుటా?

ఆ మాటయు నా మాటయు ముచ్చటించుకొనుచు, నడుమ నల్లాయుద్దీనుఁడు “మీ రొకసారి మా దిల్లీనగరమునకుఁ జనుదెంచి మమ్ము గౌరవింపఁ గోరుచున్నార” మని భీమసింహునితో ననియెను. “తీరికయైనప్పు డట్లే చేయవచ్చు”నని తురుష్కునకు భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. వా రిట్లు మాట్లాడుకొనుచుఁ గొండమీఁదఁ జాల దూర మరిగిరి. భీమసింహుఁ డొక్క వెనుకకుఁ బోవలె నని తలఁచి యల్లాయుద్దీనుని యసంపూర్ణవాక్యమును దానే ముగించి “యీరక నెలవు గైకొనియెద” ననియెను. “చిత్త” మని చెప్పి

చిర్నగవుతోఁ దురుష్కుఁడు మార్గమున కిరుకెలంకులనున్న సాంద్ర
లతాగుల్మములదెస దృష్టి సారించి కొంచెము దగ్గుట నభిసయించెను.
కనుమూసి తెఱచునంతలో నాపాదలచాటునుండి కొందఱుతురుష్క
భటు లరుదెంచి భీమసింహునిఁ గదలకుండఁ బట్టుకొని కాలుసేతు
లకు సంకెలలు తగిలించి కైదు చేసిరి. భీమసింహుఁ డది చూచి
నిర్విణ్ణుడైపోయెను. ఔరా! ఎంత వింత !

అల్లాయుద్దీనుఁడు ద్రుతగమనంబున తూణములో శిబిరమును
జేరికొని భీమసింహునిఁ బ్రత్యేకశిబిరమున బంధించి “యికఁ బద్మిని
యెట్లు చేజిక్కుదో చూచెద”నని యనుకొని తన తెలివితేటల కొక
మాటు గర్వించి, యుద్ధము నేయుటకు నైనికులను సర్వసిద్ధముగా
నుండ నియమించి “పద్మిని నిచ్చినఁ గాని భీమసింహుని విడువ”
మని రాజపుత్రులకు వర్తమానము చేసెను. అట్లు చేయకపోయినచో
మఱల యుద్ధము ప్రారంభించుటయే గాక, “భీమసింహుని సంహరిం
చివై చెద” మని గూడ నా వార్తలో నూచించెను.

కోటబురుజులమీఁదఁ గాపున్న భటులమూలమున భీమసిం
హుని బంధనవృత్తాంతమును విని తెల్లవోయియున్న రాణాయుఁ
గులస్వాములు నల్లాయుద్దీనుని సందేశమును విని కొయ్యబాతి
పోయిరి. అంతఃపుర మంతయు గగ్గోలువడసా గెను. తక్కిన వారెల్ల
రును గళవళపడఁజొచ్చిరి. రాణా చాల విచారించెను. పిదప నెల్ల
రును గూడి భీమసింహుని విడపించుట యెట్లని యాలోచింపఁ
దొడఁగిరి. వారి కనేకోపాయములు తోఁచెను. కాని యన్నియుఁ
బ్రతిహతములై పోయెను.

రాజా యగుట లక్ష్మణసింహునిపై నిప్పుడు చాల భాగము పడినది. అట్లా యుద్ధీనున కిప్పు డాతఁడే సమాధానము చెప్పవలసి యున్నది. మొదటి నుండియు నక్కతిమప్రేమతోఁ గేవలము తన యభ్యుదయముకొఱకు జీవితము ధారవోయుచున్న భీమసింహుని విడిచి నెట్టుట న్యాయమా? ఆతనికొఱ కాతని యాటనప్రాణ మగు పద్మినీదేవిని విడుచుట ధర్మమా? మేవాడు రాజ్యమునకుఁ బ్రతిష్ఠ వచ్చినను, నప్రతిష్ఠ వచ్చినను, విజయము సేకూఠినను, వినాశము సంప్రాప్తించినను నేటి యీ సమస్య వలననే తెల్ల మగును. ఇప్పుడు మేవాడు రాజ్యముతోఁ గూడ వా రిరువురను రక్షించితీర వలెను. ఏమి దారి?

అంతఃపురమునఁ బద్మిని నైత మిట్లే తనకును, దనభర్తకును, మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికి నెట్టి యపాయము నొడవకుండ నీ యాపద నుండి దాటుట యెట్లుని యాలోచించుచుండెను. పాప మీ సందర్భమున నామెకుఁ గూడ ననేకాలోచన లుప్పలిల్లి వెంటనే యన్నియుఁ బూర్వపక్షములై పోయెను. మఱల దీర్ఘాలోచనము ప్రారంభించెను. ఇంతలో “దర్శనమునకు నిరీక్షించి యున్నాఁడ” నని లక్ష్మణసింహుఁడు పరిచారికాముఖమున నామెకు సమాచార నుంపెను. అప్పటి కామె యోచన పూర్తి యయ్యెను. “ఇంక నిప్పుడు దర్శనమునకు రానక్కఱ లేదు. “మీకుఁ బద్మినీదేవి నిచ్చి వై చెదము. మీరు ముట్టడి మానివేయవలయును. మఱియుఁ బద్మినీదేవి చాల గౌరవము గల దగుటవలన నామెను సాగవంపుటకై యేడువందల మేనాలలో క్షత్రియస్త్రీలు వచ్చెదరు. కావున నా పల్లకు లెల్ల విడియుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు గావింపవలెను. వారి

రాణివాసమున కేమియు భంగము గలుగఁ గూడదు. మీ వా రెవ్వరు నా డేరాచెంగట నుండ రాదు. అట్లయినఁ బద్మిని మీకుఁ దక్కునని తురుష్కునకు సందేశ మంపవచ్చు” నని యామె కుమారునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

అదివినిన వెంటనే లక్ష్మణసింహుఁడు రిచ్చవడెను ; గాని తోడనే యందలి మర్కారము నెఱింగి పినతల్లి వివేక గౌరవమునకుఁ జాల సంతసించి కార్యసిద్ధి యైనట్లే భావించెను. ఆ వెంటనే యీ వార్త నల్లాయుదీనునకుఁ దెలియఁజేసి ప్రత్యుత్తరము కొఱకుఁ బ్రతిక్షింపసాగెను.

అప్పు డల్లాయుదీనునకుఁ గలిగిన యానందమునకు మితి లేదు. తాను వినినంతకంటె నెక్కుడు సౌందర్యవతియై యున్న పద్మిని తన్నుగ్రహించు నని తెలియవచ్చుటచే నత్తురుష్కుఁ డింకఁ దన యంతటి యదృష్టవంతుఁడు భూలోకమున మఱియొకఁ డుండఁబోఁడనియు, నిలువుటద్దమున నామె కెదురుగ నిలిచి తాను గావించిన ప్రేమసూచకం బగు కనుసన్న పూర్తిగఁ బనిచేసె ననియు, నామె యా యద్దమున స్వీయప్రతిబింబమునకు సదసఁ బ్రతిబింబిణింబైన తన ప్రతిబింబము నారసి నిలువెల్లఁ గరఁగిపోయి యుండు ననియు, నప్పుడే యామె యెప్పు డీ రసిక కేళిరునితోఁ గలిసి సుఖించుట సంభవించు నని యనుకొని యుండు ననియు, నట్లగుట నీ సమయమునఁ దాను భీమసింహునిఁ జెఱఁబట్టుట పద్మినికినిఁ దనకును గూడ మంచిదే యైన దనియు భావించి యాతఁ డుప్పొంగిపోసాగెను. ఈ యానందాతిరేకమువలన భావరహితములై పోయిన యాతని చూడ్కు లప్పుడు విద్యుల్లతల వలె మెఱసిపో జొచ్చెను.

ఇట్లుక నిమిషము గడచిపోయిన తరువాతఁ బద్మినిని సాగ వంపుట కేడువందల పల్లకీలలో తుత్రియ స్త్రీలు వచ్చెద రనియు, వారికిఁ దగు విడిది యే గ్పాటు చేయవలయు ననియు రాజపుత్రులు పంపిన సందేశము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. వెంటనే యాతఁ డొక పెద్దడేరా నిర్మింపించి పద్మిని రాకకై చిత్తూరు దుర్గసింహద్వారము దెసకుఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డాతఁడు “రాజపుత్రు శేషా మహాసరాక్రమశాలు లను నమ్మక ముతో నింకఁ బోరుటవలన లాభము లేదని తలంచి పద్మిని నొకమాటు చూపినఁ జాలు నని తాననుట చాలఁ బొరపాటుపని యనియు, నింకను రెండు దినము లట్లే పోరాడినయెడలఁ దన కీ కలంకము రాకుండ నుండునదియే యనియు ననుకొని “యింక గతించిన దానిని గుఱించి విచారించుట వలనఁ బ్రయోజనము” లేదని మనస్సునకు సమాధానము చెప్పుకొనెను.

ఇంతలో దుర్గద్వారము తెలువఁబడియెను. ఆయుధపాణు లగు కొందఱు కాల్బంటులు ముందు వచ్చిరి. వారి వెనుకఁ బట్టుతెర లతో మూయఁబడిన నాలుగువందల పల్లకులు వచ్చెను. పిదప నిశితాయుధములను ధరించిన సుందరీమణులచేఁ బరివేష్టించఁడి, ముత్యాల జాలరులతో నలంకరింపఁబడిన పట్టుబురకాచే నాచ్ఛాదిత మగు దంతపుఁబల్లకీయు, దాని వెనుక మఱి మూడువందల పల్లకులును, వాని వెనుక నాయుధపాణు లగు కాల్బంటులును వచ్చిరి. ఒక్కొక్క పల్లకీకిఁ బదార్థులు బోయి లేర్పఱుపఁబడి యుండిరి. ముందు వెను కల నున్న కాల్బంటుల సంఖ్య యొక సహస్రమునకు మించి యుండును. అది యంతయుఁ జూచి యల్లాయుధీమండు “పద్మిని చాల మానవతి. నాకుఁ దగిన రాణి” యనుకొని, తుత్రియ స్త్రీలకు విడిదిగా నేర్పఱుపఁబడిన డేరాచెంగటఁ బురుషు లెక్కువను లేకుండు

నటు చూడ నొక సరదారున కాజ్ఞయిచ్చెను. ఆ సరదారుడు యజమానుని కంటెను మొగమోటలేనివాఁడు. పెద్దమనుష్యుఁ డగు నాసరదారుఁ డాదేశకుఁ బురుషు లెవ్వరును జూడనే కూడ దని శాసించెను. క్షణములో నేడువందల పల్లకులును వచ్చి యా గుఱాఁడును ప్రవేశించెను. కాల్యంటులు గుఱారము చుట్టును బారులు తీటి నిలిచిరి.

ఇది యంతయుఁ జూచి భావనాస్రపంచమున విహరించుచున్న యల్లాయుద్ధీనుని యెదుట గంభీరగమనముతో వచ్చి యొక రాజపుత్ర యోధుఁడు నిలువబడియెను. ఆతనిచేత నొక నిశితభల్లమును నవలగ్నబంధమున దీర్ఘ కరనాల మొకటియు నుండెను. ఆతని కోరమీసముల మీఁదను, గంభీరదృష్టుల యందును వీరరసము పొంగి పొరలి పోవుచుండెను. అల్లాయుద్ధీనుఁడు హతాత్తుగ నాతనిం జూచి యులికి పడి యంతలో దైగ్యము తెచ్చికొని “యెవ” రని ప్రశ్నించెను. అందుల కాతఁడు “నేను రాజపుత్రుఁడను. పద్మినీదేవి పెంట వచ్చితిని. ఆమెను నీ యధీనము సేయక మున్న నీతో నొకటి చెప్పవలసి యున్నది.” అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని సుల్తాను నిర్భయము డయ్యెను. ఆతని చిత్తచాంచల్యముపశమిల్లెను. అప్పు డదియేమో చెప్ప వచ్చు నని మెల్లఁగఁ బలుక రాజపుత్రుఁ డిట్లనియెను. “త్రిలోకసుందరి యగు శ్రీమతి పద్మినీదేవి యిపుడు నీ వశము గానున్నది. ఈ రూపమునఁ జాలఁగాలము నుండి కలసి మెలసి యున్న పద్మినీభీమసింహులకు వియోగము కలుగుచున్నది. నీ యంతఃపురముఁ జేరుటవలనఁ బద్మినీదేవికి సుఖమేగలుగ వచ్చును. కాని భీమసింహున కింక నీ యైహిక జీవితము కుంభిపాక నరకము కాకమానదు. కావున నామె నీ యంతఃపురము చొచ్చుటకుఁ

బూర్వము మరదృష్టవంతుఁడగు భీమసింహున కామెతోఁ గొన్ని నిమిషములు మాత్రము మాట్లాడుట కవకాశ మియవలెను. ఇది కానున్న నీ దేవి యగు పద్మిని యభిలాష”

“పద్మినిదేవి యభిలాషయా? అట్లయిన నభ్యంతర మేల? అట్లే చేయవచ్చును. పద్మిని యాజ్ఞ కెందు నెమరులే”దని చెప్పుచు వెంటనే యల్లాయుద్దీనుఁడు భీమసింహుని రప్పించెను. రాజపుత్ర యోధుఁడు భీమసింహునిఁ దనతోఁ గూడ గమ్మని పిలిచెను. భీమ సింహున కది యేమియు నర్థముకాలేదు. అతని మొగమునఁ గ్రోధ రసము ప్రత్యక్షమయ్యెను; గాని యోధుఁడు కనుసన్న సేయుట వలన వెంటనే భీమసింహుఁడాతనితో బయలుదేఱెను. త్సణములో వారు పద్మినివిడిదిలోఁ బ్రవేశించిరి. మఱల యోధుఁడు వచ్చి యథా పూర్వముగ నల్లాయుద్దీనుని చెంగట నిలువఁబడియెను.

కాల మెంతసేపు నిలిచి యుండును? నిముసముల మీద నిముసములు వచ్చి పడిపోవుచుండెను. గడియ దాఁటెను. ఇంక నొక యరగడియ గూడ దాఁటిపోయెను. “ఇంక నెంతకడవు మాట్లాడ వలయు” నని సుల్తాను వేగిరం పడసాగెను. ఇంతలో దేగానుండి కొన్ని పల్లకీలు కొండదెసకు బయలుదేఱెను. అది యేమని యా త్రముతో నల్లాయుద్దీనుఁడు ప్రశ్నించెను. “పద్మినిని సాగనంపవచ్చిన త్సత్రియస్త్రీలు తిరిగి దుగ్గమునకుఁ బోవుచున్నా” రని రాజపుత్రుఁ డనెను. “వలనుపడదు. పద్మిని మా యంతఃపురమునకు వచ్చునంత దనుక నేరును గదలఁ గూడ” దని సుల్తా నఱచెను. రాజపుత్రుఁడు దాని కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మియక యున్నట్లే యుండి వాతా త్తుగఁ బద్మిని విడిది దెస కొకసారి దృష్టి సారించి, బ్రహ్మాండము

బ్రద్ద లగునట్లు “హరహారా!” యని యాటచి, సుల్తానుదేవ కుటికి బల్లెము విసరెను; గాని యాతనిచెంత నున్న తురుష్కసరదారులలోఁ గొందఱు రాజపుత్రుని వంకఁ దడేకద్బష్టితోఁ జూచుచుండుటవలన నాతఁడు విఫలమనోరథుఁడయ్యెను. అతని యేటు తప్పి పోయెను; కాని దానిచే నొక తురుష్కసరదారుఁడు మాత్రము నేలఁగూతెను. వెంటనే తక్కిన వాగు రాజపుత్రునిపైఁ బడి చిత్రవధ గావించిరి. అలోపున మఱికొందఱు తురుష్కసరదారులు కూలిరి. ఇంతలో డేరాచుట్టును నిలిచియున్న రాజపుత్రులు ముందున కుటికిరి. సుల్తాను పలాయనము చిత్తగించెను. రాజపుత్రులు నిరంకుశులైరి. క్షణములో డేరాలోనుండి నాలుగైదువేల రాజపుత్రులు వచ్చి మొదటి వారికి సాయపడిరి. తురుష్కలు నమ్మినట్లు పల్లకీలలో క్షత్రయస్త్రీలు రాలేదు. ప్రతి పల్లకియందును, గత్తి, కటారి, తుపాకి, బల్లెము, డాలు మున్నగు యుద్ధోపకరణములుండెను. బోయా లెల్లరును రాజపుత్రయోధులు. పద్మినితో మాట్లాడుటకు డేరాలోని కరిగిన భీమసింహుఁడు, పద్మినిని సాగనంపి క్షత్రయస్త్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నారని పల్లకులయందొక దానిలోఁ గూరుచుండి యప్రతిహత మగు నుపాయమును బన్ని తన మానప్రాణములు కోటలో నంతఃపురమున నుండియే కాపాడిన రవణీనణి యగు పద్మినీదేవితో మాట్లాడుటకుఁ బోయెను. “నిన్న దీసికొనిపోవుటకు వచ్చి చాలలేక, నిలువుటద్దమున ని ప్రతిబింబమును జూచి సాగనంపఁబోయినవుడు నన్నుఁ గైదుచేసిన తురుష్కుని బాటనుండి నీ యనుగ్రహమువలననే తప్పించుకొని వచ్చితి నని భీమసింహుఁడు, పద్మినికిఁ గృతిజ్ఞతఁ జూపుటకుఁ గాఁబోలుఁ

గానున్న సంగ్రాహము మాట తలంపక రహస్యముగఁ బల్లకీలోఁ గూరుచుండి తప్పించుకొని పోవుట ! అదిరా ! పౌరుషము !

రాజపుత్రయోధుల కలకలం బాలకించియును, బలాయనము గావించిన యల్లాయుద్ధీనునిచేఁ బ్రబోధితులై యును దురుష్కపైని పులు తొలుత రిచ్చవడిరి గాని వెంటనే ధైర్యము తెచ్చికొని దీన్ దీ నను రణధ్వనులు మిన్నుముట్టి శరవేగముగ వచ్చి క్షుత్రియనైన్య మును దాకిరి. ఇంతలో దుర్గములోనుండి మఱికొందఱు క్షుత్రి యులు వచ్చి తమ వారితోఁ గలిసికొనిరి.

ఈ సంకులసమర మతిభయంకరముగఁ బ్రవర్తితైదు. ఇరుతెగ లవారును జాలఁ బట్టుదలతోఁ బోరిరి. రక్తపుఁగాల్వ లఖ డముగఁ బ్రవహించెను. ఇది యాకస్మికముగఁ దారసిల్లుటంజేసియు,నంతవఱకు రాజపుత్రులవలెఁ గాక తురుష్కు లింక యుద్ధముచేయవలసిన యగ త్యము లేదని యుపేక్షించి యుండుటవలనను రాజపుత్రుల చేయి మీఁ దయ్యెను. తురుష్కువాహిని క్షుత్రియప్రతాపమున కోర్వఁ జాలక యింకిపోయెను. హతశేషులు పాటిపోయిరి. అల్లాయుద్ధీనుఁ డంతకుముందే యపజయము తప్ప దని నిశ్చయించుకొని తిరిగి చూడ కుండఁ దిల్లీకిఁ బాటిపోయెను. భాగ్యవశమున విజయలక్ష్మి రాజపుత్రు లనే వరించెను. కాని యీ సంకులసమరమున వారిలోని విఖ్యాత యోధు లనేకులు నుడిసిపోయిరి.

పద్మినీదేవి సౌందర్యమును వినినపుడే యంకురించి, దక్షిణమున నామె నిజరూపమును గనులారఁ గాంచినపిదపఁ బ్రవృద్ధమై నవనవ లాడఁ దొడంగిన యల్లాయుద్ధీనుని మోహలత దుస్సహపరాధవర్షుం యూమారుతహాలిచేఁ బడిపోయి మలినం బయిపోయినను, మృగుడఁ

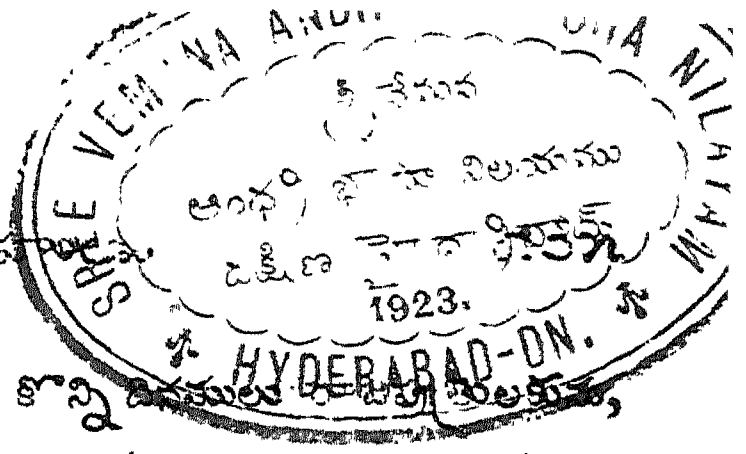
దలయై త్రి విజృంభింప సాగెను. ఆతని హృదయము మఱలఁ జెదరి పోయెను. కంఠములలోఁ బ్రాణము లుండఁగా నెన్నటికైన నయము ననో, భయముననో పద్మినీదేవినిఁ గూడితీరవలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. నిరాయాసముగఁ దన్ను వంచింది పాఱఁద్రొలిన చిత్తూరురాజపుత్రులను దగునట్లు శిక్షింపకున్నయెడలఁ వారేగాక తక్కిన ఖారతీయరాజు లెల్లరును జులకన సేయుదు రనియు, నట్లయినఁ దన దిల్లీరాజ్య మొక్కటే గాక, భరతవర్షమున మహమ్మదీయులు సైతము నిలుచుట యసంభవ మనియు నా హేతువుల వలన మఱలఁ జిత్తూరువారికి గర్వభంగము సేయవలయు ననియుఁ గూడ నిశ్చయించుకొనియెను. ఈ నిశ్చయమువలన నాతని క్రోధాగ్ని మఱల నిముసములలో నెగసెను. వెంటనే చిత్తూరుమీఁదఁ జైత్రప్రస్థానమును బ్రకటించెను.

రాజపుత్రులు మహాసంగ్రామమున నల్లాయుద్ధిను నిదివఱి కొక మాతోడించినవా రగుటంజేసి వాని రాక కడలలేదు. తురుష్కుఁడు, ధైర్యముతోఁ బోరాడిన భయపడఁగూడ దనియు, దీనముగఁ బ్రార్థించిన దయదలఁపరా దనియు నిశ్చయించుకొని వారు యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి.

మఱల యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. పరాభవదుఃఖమువలన మహమ్మదీయులును, విజయగర్వమువలన రాజపుత్రులు, మొదలు మఱచి పోరసాగిరి. భేరీ కాహళాదిగంభీరధ్వనులవలనను, వీరుల సింహనాదములవలనను, గజఘీంకారములవలనను, హయహేమలవలనను, సగ్నాయుధముల భయంకరధాంధ్రానినాదములవలనను, గతోరకముల క్రిచ్ఛ మను ధ్వనులవలనను, బడిపోయిన వీరభటుల మూఱులవలనను బ్రహ్మాండము ప్రతిధ్వనింపసాగెను. ఇట్టి

భాగము

భీమసింహులు

యొద్దము చాలఘోరముగ జరిగెను. కొన్ని దినములు మహమ్మదీయులకును, గొన్ని దినములు మహమ్మదీయులకును బక్షపాతము నూపెను. తుదకు రాజపుత్రుల కపాయశంక వైడమెను. ఇంక జయము గలుగుట సర్వాబద్ధ మనివారు నిశ్చయించుకొనిరి.

అయినను సంగ్రామరంగమునుండి వెనుదిరిగిపోవుటకు వారంగీకరింపలేదు. “పాటిపోవుట మన కులధర్మమునకు విరుద్ధము. శత్రులం జంపుదము. లేకున్న జత్త” మని వారు నిశ్చయించుకొనిరి; ఈ నిశ్చయమువలన వారి శౌర్యాగ్ని మఱింత దుస్సహ మయ్యెను. గాని మహమ్మదీయు లందులకుఁ జలింప లేదు. “విజృంభింపుడు. మనకు జయము గలుగుట యథార్థము. చిత్తూరుదుర్గముపైఁ జంద్రధ్వజమును నిలుపుట కల్లా యజ్ఞ యైనది. చిత్తూరుదుర్గములో నచ్చరలను దలఁదన్నఁగల స్త్రీలు వేలకొలదిగ నున్నారు. విజృంభింపుడు నను నల్లాయుద్ధీనుని ప్రోత్సహమువలన వారి శౌర్యము సుత్సహ శక్తియు నిబ్బడి కాసాగెను.

చిత్తూరుదుర్గమునందలి మహారథికులలోఁ జాలనుండి గతిం చిరి. లక్ష్మణసింహుని పండ్లెండుగురు పుత్రులలోఁ బదునొకఁకు వీరస్వర్గము నలంకరించిరి. అంత రాణా తన ద్వితీయపుత్రుఁ డగు నజయసింహునిఁ జేరఁబిలిచి “వంశ మంతరించిపోకుండ నీవు పోయి యారావలీపర్వతములలో వసియింపుము. అటనుండి నీవు చిత్తూరు దుర్గముకొఱకుఁ బ్రయత్నింపుము. నీ జీవితకాల మంతయు నాప్రయత్నమునందే గడుపుము. మేవాడు రాజ్యము నీకు స్వాధీన మైనను గాకున్నను దాని స్వాధ్యయమున, నీ యన్న కొమరుఁడును, న్యాయము నునుసరించి నా తరువాత నీ రాజ్యమున కధీశ్వరుఁడు నగు హమీదున

కిచ్చివేయు" నని యాజ్ఞాపించి వీలయినంత ధన మొసంగి పంపి వేసెను. పిదప శ్రీలకు జహరవ్రతమున కాజ్ఞయిచ్చి పురుషుల నిరక యుద్ధరంగమునుండి తిరిగి రాఁగూడ దని గూడ శాసించెను.

క్షణములోఁ గోటయం దంతటను జితులు పేర్పబడియెను. రాజపత్నులు, రాజకన్యలు, రాజస్నుషలు, సగదారుల భార్యలు, నైనికుల యిల్లాండ్రు మున్నగు గోటయందలి శ్రీలెల్లరు నన్ని కార్య ప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తులైరి. గోటయందలి పురుషు లాబాలగోపాలమును బచ్చని వస్త్రములు గట్టుకొని యొడలినిండ రక్తగంధ ములందికొని, రక్తకుసుమమాలాలంకృతులై, ఖడ్గపాణులై యుద్ధరంగ మున కుఱికిరి.

రాజపుత్రుల వాఁటి సమరవేషములం గాంచి యవను లాశ్చర్యపడిరి; గాని వెంటనే యవి యన్నియు చాంభిక వేషము లని తలంచిరి. ఒక్క మా ఋభయపక్షములవారును దుపాను సమయమునందలి మహాసాగరము వోలె నటునిటు నూఁగిపోయిరి. అదియే యుద్ధమున కంతివప్రయత్న మయ్యెను. యవనభటతరంగములలోఁ బడి రాజపుత్రు లదృశ్యులై పోయిరి. వారి విజయధ్వజము కూలిపోయెను. తురుష్కులు విజయప్రసన్నులై పేర్చియార్చుచుఁ గోటదెసకుఁ బరువు లెత్తిరి.

తమవారి జయాపజయములను దెలిసికొనుటకు బురుజులపై నెక్కి చూచుచున్న క్షత్రియశ్రీలు వెంటనే చితులచెంతఁ గనిపెట్టుకొని యున్న రమణీమణులతో నిరక ద్వరపడవలె నని చెప్పివేసిరి. అంత నేతిగుడ్డలతో నిండియున్న చితు లన్నిటికిని నిష్ప ముట్టింపఁబడియెను. క్షణములో నన్ని హోత్రుఁడు నిజరూపమును దాల్చెను.

పద్మినీ ప్రముఖులగు శ్రీ లెల్లరును సంతోషముతో నన్నిహాత్రమున
లీనమైపోయిరి.

తురుస్కులు కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. భూమాగ్రము లగు
చితుల యగ్నిజ్వాలలు వారికి స్వాగత మొసంగెను. అశ్వాసోహ
ణము గావించి యత్యుత్సాహముతో నచ్చటికిఁ జేరి దంజలలో వచ్చి
చేరిన అల్లాయుద్దీనుఁ డెచ్చట జరిగిపోయిన వ్యాపార మంతయుఁ
జూచి, హతాశుఁడై, నిలువున నీరై, మొదలు నఱకిన చెట్టువలెఁ
గ్రిందఁ గూలఁ బడెను. కొంతతడ వాతఁడు మూర్ఛపోయెను. తెలివి
వచ్చిన తరువాత నాతఁడు పద్మినీకొఱ కెంతో వశమెను. పద్మిని
చిచ్చునో నుటికి తన హృదయమునఁ జిచ్చువెట్టె నని తనాతహా
పడెను. తుద కల్లాయుద్దీనుఁడు మాలవదేవుఁ డను నొక రాజపుత్రునిఁ
జిత్తురుదుర్గమునకుఁ బాలకునిగా నేర్పఱిచి దిల్లీకిఁ బోయెను.

ఇంతటితో నీ యాఖ్యానము ముగిసినది.

భీమసింహుఁడు, లక్ష్మణసింహుఁడు మున్నగు వారు దేహబ
లమునుఁ గొంతవఱకు నునోబలమును గూడఁ గలవా రని యొప్పుకొ
నక తప్పదు. వారికిఁ గొఱవడినది బుద్ధిబలము. శెట్టియభిమానము
దానిని దగ్గఱకే చేరినిచ్చినది గాదు. అది లేనందులకుఁ గలుగు ఫల
మును వారు పూర్తి ననుభవించిరి.

అల్లాయుద్దీనునకుఁ బద్మినీదేవి ప్రతిబింబమును నిలుపుటద్ద
మునఁ జూపినపుడు మానమో యని కొట్టుకొను వీరిమానమును, పద్మినీ
దేవిని సాగనంపి త్సత్రియ శ్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నా
రనిన పల్లకులలో నొకదానిలోఁ గూర్చుండి భీమసింహుఁడు కోట

లోనికిఁ బోయి ప్రాణము దక్కించుకొనినపుడు పౌరుషమో యని ప్రాకులాడు వీరి పౌరుషమును, బద్ధిసీదేవియు, నామెను సాగనంపుట కేడువందల పల్లకీలలో త్పత్రియస్త్రీలును వచ్చుచున్నారని ప్రకటించి, దొంగవేషములతో వీరభటుల సంపినపుడు ధర్మమో యని దొర్లాడు వీరి ధర్మమును, సమూలముగ నాశమైపోయినవి. పద్ధిసీదేవినిఁ దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన యల్లాయుద్ధీనుని నామె భర్త యగు భీమసింహునిచేతనే సాగనంపించినపుడు వారి సిగ్గులేని తనమును, జయ మింకఁ గలలోని ముచ్చట యని తోచినపుడు స్త్రీలకు జహరవ్రతమున కాజ్ఞ యిచ్చి తా మందఱును యుద్ధములోఁ జచ్చినపుడు వీరి చేతగానితనమును, “బద్ధిని నొకమాటు చూపినను జాలు నని తురుష్కుఁడు కొర దీర్ఘాలోచనము చేసిచేసి తుదకు వల్లె యని యంగీకరించినపుడు వీరి పిఱికి తనమునుఁ బూర్తిగఁ బట్ట బయలైనవి. వంశము నిలుచుటకై యొక్క యజయసింహుని మాత్రమే కోటదాఁటించి పంపివేసి యందఱును గుమిగూడి చచ్చుట వలనఁ బగసాధించుటలో వీరికిఁ గల పట్టుదల గూడఁ దేటతెల్ల మైనది. ఇంక నొంటరిగఁ గోటలోనికి వచ్చిన యల్లాయుద్ధీనునిఁ బూలలోఁ బెట్టినట్లు చాల గౌరవముతోఁ బంపివైచిన వీరి రాజనీతి భారంధర్యమును వేఱుగఁ గొనిచూడ నక్కఱ లేదు. అట్టి వీరినిఁ జరిత్రకారులు కొంద “ఐత్యుచ్చనీతితత్వమును బాటించిన వా”రని పొగడిపొగడి విడిచిపెట్టినారు. ఏమి నీతియో?

ఇంక మే మిపుడు చెప్పబోవునది యే మనఁగా? భీమసింహులు వెట్టిసూరులును, వెట్టిపరాక్రమవంతులును గాని నిర్మల

శూరులును, నిర్దుష్టపరాక్రమవంతులు గారు; కావుననే వారి కట్టి
గతి ప్రాప్తించినది. హ్రస్వదృష్టికి వారి సంఘమరణము వీరమరణ
ముగనే తోఁపవచ్చును; గాని రాజనీతిజ్ఞుల కంత యుత్కృష్టమరణ
ముగాఁ గాన్పింపదు.

క్రీరస్తు

వీర పూజ

—

ప్రథమ భాగము

హమీరసింహుడు

ఓండ్రి యగు లక్ష్మణసింహుని యానతి చొప్పున నజయ
సింహుఁ డాగావలీ పర్వతమునందలి కేల్వా డను స్థలము
నకుఁ బోయి యచ్చట నివసించి యుండెను. అతని కుమారు లిరు
వురు, నన్న యగు నూరుసింహుని కొడుకు హమీరుఁడును గూడ
నాతని యొద్దనే యుండిరి. అల్లాయుద్దీనుఁడు చిత్తూరుపై నెత్తివచ్చి
భగభగమండు చితులతో నిండి భయానకమై యున్న కోటను స్వా
ధీనము చేసికొనిన యపుడు హమీరుఁడు తన తాతగారి యింటఁ
బెరుగుచుండెను. అక్కతన నాతని కా యుద్ధమునఁ బ్రసక్తి గలిగి
నది గాదు.

నూనూఁగు మీసములతోడను, సుదృఢబాహుదండములతో
డను, వికాలఫాలతలములతోడను, గభీరనయనయుగ్మములతోడను,
విజయలక్ష్మీ సింహాపీఠము లన చొప్పు వక్షస్థలములతోడను వీరర
సాపరావతారములతో యనఁ దేజరిల్లు తన కుమారులను, హమీరునిఁ

జూచి యజయసింహుడు వేడి నిట్టూర్పులు విడువని తుణములేదు. విశాలసామ్రాజ్యపాలనాసమర్థుడుగు వివేకమును, యోధసహస్రముల ననలీలజయింపగల బాహుబలమును, వెదురుధాన్యము మున్నగు తుద్రాహారపదార్థములను సేకరించుకొనుటకును, వ్యాఘ్రాదిహింసప్రపశువుల బాటిఁ బడకుండఁ దమ్ము దాము కాపాడుకొనుటకునే భగవంతుడు వీరికిఁ బ్రసాదించెఁ గాబోలు నని వగవని దినము లేదు.

ఈ విచారమువలనఁ బూర్వస్మృతియు, దానివలన నుత్కట విషాదము, నితరేతర ప్రవర్తకములై యాతని కుక్కిరిబిక్కిరి గలిగించుచుండెను. ఈ దుర్భరస్థితివలన నుత్సాహశక్తియు, మంత్రశక్తియు నశించిపోయెను. ఇంక నే మున్నది? ప్రకాశవంతమై మహోన్నతము కాండగిన యా తుత్రియవీరుని జీవితము గాఢాంధకారబంధురమై యధఃపతితం బై పోయెను. కష్టము వెంట సుఖమును, సుఖము వెంట గష్టమును గలుగుట ప్రకృతిధర్మము. కష్టము వచ్చినప్పుడు క్రుంగిపోవుటయు, సుఖము వచ్చినపుడు పొంగిపోవుటయు వీరధర్మముగాదు; గాని యేలకో యీతని జీవిత మట్టి దై పోయినది.

ఆతని కుమారులకును, హమీరునకును మాత్ర మిట్టి గతి సంభవింపలేదు. నూనూఁగు మీసములకు నైల్య మొదవిన కొలందిని, జూడ్కులయందును హృదయముల యందును గాంభీర్యము పొడ నూపిన కొలందిని, ననవరతశింజినీసమాకర్షణమువలన సుకుమార బాహుదండములు కిణాంకితము లై నకొలందిని, వారికి నవశక్తియు, నవ్యభావములును బ్రభవించి దినదినప్రవర్ధమానములు కాఁజొచ్చెను. క్రమక్రమముగ వారికి శత్రుసంహారేచ్ఛయు, రాజ్యతృప్తయూఁగూడఁ గలిగెను. ఆ చిత్తూరే రాజధానిగఁ జేసికొని యా మేవాదు రాజ్యమునే

బరిపాలింపవలయు నను దృఢదీక్ష గూడఁ గలిగెను. అంతటితో వారిజీవితనాటకమునఁ బ్రథమాంకము ముగిసి ద్వితీయాంకము ప్రారంభ మయ్యెను.

అప్పటినుండియు వా రజయసింహుని, మేవాడు రాజ్యమును గుఱించియుఁ జిత్తూరుదుర్గమునుగుఱించియు, యుద్ధనిధానముల గుఱించియు, దమ పూర్వుల శక్తిసామర్థ్యములను గుఱించియు, శత్రువుల బలాబలములనుగుఱించియు, వారి రాజనీతిపద్ధతులను గుఱించియుఁ దీవ్రముగఁ బ్రశ్నించుచుఁ దమలోఁ దాము చర్చించుకొనఁ బ్రారంభించిరి. దానిచే నజయసింహుని జీవితమున నంతలో నూతనమగు మార్పు గలిగెను. దుగ్భరవిషాదమువలన మాడిపోయి రూపు మాయుట కున్ముఖములై యున్న రాజ్యప్రత్యాశాలతలు మఱలఁ బల్లవితములు కాఁజొచ్చెను. శేజోవిహీన మైన యాతని ముఖమున నవలావణ్య మంకిత మయ్యెను. తండ్రి నారసి కుమారులును గుమారులను జూచి తండ్రియు మఱింత ధైర్యవంతు లగుచుండిరి. ఇది యంతయుఁ జూచుచున్న యజయసింహుని రాణి మఱలఁ దొంటి యొన్న శ్యము వచ్చితీటు నను నన్మృకముతోఁ దన ముఖమండలమునఁ దాండవము సలుపుటకు దరహాసలక్ష్మి నాహ్వానము సేయ సాగెను. అదిచూచి యజయసింహుఁడు మేవాడురాజ్యలక్ష్మి తనపై నపాంగ నిరీక్షణములం బలుపుచున్న దని యానందింపజొచ్చెను.

తినుటకుఁ దిండియుఁ గట్టుటకు గుడ్డయు, నిలుచుటకు నీడయు లేని వానికి రాజ్యకాంక్ష గలిగినది. కత్తి చేబట్టి పోరాడుట కొక్క భటుడైన లేనివానికిఁ బ్రబలుం డగు వైరితోఁ బోర నిచ్చ గలిగినది. మీలో నేరికైన నిది పరిహాసపాత్రముగఁ దోచుచున్నదియా?

మేము దీనిని గుఱించి యేమియుఁ జెప్పఁ జాలము. తన వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కింక నజయసింహున కాంతరంగికము లగు నాథా రము లేమి యున్నవో, యాతని భావయంత్ర మెట్లు పనిచేయు చున్నదో, తెలియదు. ఆతని యూహ లెట్లు పరిణమింపఁగలవో, ప్రయత్నము లెట్లు ఫలింపఁగలవో యూహించుట కైతిగాదు. అయిన నతఁడు రాజ్యత్యక్త యధిక మైనకొలందిని రాజ్యసంసాదన మును గుఱించి యనేకోపాయములను బన్న సాగెను. ఆతని పుత్రులు గూడ నా పనిమీఁదనే యుండిరి.

కాల మిట్లాలోచనలతోఁ గడచిపోవుచుండ నాతని కొక భిల్లునితో విరోధము సంభవించెను. అది మాటలతోఁ దీరినది గాదు. కత్తులు కలుపవలసివచ్చెను. ఆటవికుం డ గుటంజేసి భిల్లుఁ డందులకు జంక లేదు. క్షుత్రియునకు మాత్రము జంకెక్కడ? వెంటనే ద్వంద్వ యుద్ధము పొసఁగెను. హమీరుని ఖడ్గాఘాతమువలన భిల్లుని శిరము బంతివలె నెగిరిపోయెను. తోడనే హమీరుఁ డా శిరస్సును గొని వచ్చి పినతండ్రి పదనికటమున నుంచెను.

అది చూచి యజయసింహుఁడు, హమీరుని శౌర్యప్రతాపము లను, దనయందలి భక్తినిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఈ సందర్భమున నజయసింహునకు వీరస్వర్గప్రయాణోన్ముఖుండై జనకుఁ డగు లక్ష్మణ సింహుఁడు చెప్పిన మాటలు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అప్పు డాతని హృదయ కుహరమున “హమీరుఁడే మేవాదురాజ్యేశ్వరుఁ” డను మాట గంభీ రముగఁ బ్రతిధ్వనించెను. వెంటనే యా హృదయము చేయివెట్టి కలఁచినట్లు కలంగిపోయెను. వివిధము లగు ననేక భావము లుదయించి యాకల్లోలమున నొకదానిపై నొకటి పడి చిందఱవందఱయై

యడుగంట మునిగిపోయెను. అంత నజయసింహుఁ డాభిల్లుని తిరస్సు నుండి స్రవించు రక్తముతో హమీరునకు బొట్టువెట్టి “నీ జనకుఁడు నా కగ్రజుఁ దగుటంజేసియు, విశేషించి నా తండ్రి విధించుటం జేసియు, నీ సంతోష సమయమున నీకు మేవాడుగాజ్యాధిపత్యము నొసంగుచున్నాఁడను. అశ్రుచుంబుగ నీ వా రాజ్యమును జయించి కొని పెద్దకాలము కువలయాహ్లాదకరంబుగఁ బరిసాలింతువుగాత”మని యాశీర్వదించెను. అతని కుమారు లిరువురును గూడ నందుల కంగీకరించిరి. ఇది జరిగిన కొలఁదిదినముల కజయసింహుని రెండవకుమారుఁడు పూర్వాకగతుం డయ్యెను. జ్యేష్ఠపుత్రుం డగు సజ్జన సింహుఁ డెప్పుడైన మేవాడురాజ్యాధిపత్యముపొందె హమీరునితోఁబోరాడు నేమో యని తలంచి యాతఁడు “నీవు మేవాడురాజ్యమును విడిచి యెందేనిఁ బో”మన్నని పెద్దకొడుకున కాజ్ఞాపించెను. స్థానకనాముఁ డగు సజ్జనసింహుఁడు పితృవచనమును వేదవాక్యముగా భావించి వంశభూషణుండ వగు మని హమీరుని దీవించి, తలిదండ్రుల కెఱిగి దక్షిణమునందలి మహారాష్ట్రదేశమునకు సంతోషముతో వెడలి పోయెను.

హమీరున కిట్లు మేవాడు రాజ్యాధిపత్యము చేకూరెను. కాని దానివలన నేమి ప్రయోజనము? పాలించుటకు రాజ్య మెక్కడ? తురుష్కుల యధీనమునం దున్న మేవాడు రాజ్యమున కజయసింహుఁడు హమీరునిఁ బ్రభువుగాఁ జేయుట యేమి సందర్భముగ నున్నది? ఇది యన్నియుఁ జూచిన మా పాఠకమహాశయుఁడు వింత పడక మారదు; కాని హమీరుఁ డెంతో యానందించెను. తనయెడలఁ జూపిన నెనరున కాతఁడు పినతండ్రి కన్నో ధన్యవాదములను

సమర్పించెను. పెంటనే యాతఁడు మేవాడు రాజ్యసంపాదనమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను బ్రారంభించెను.

లోకములో రాజ్యసంపాదన మైన తరువాత నాధిపత్యము సిద్ధించుచున్నది; గాని యాధిపత్యము సిద్ధించినతరువాత రాజ్యలాభము గలుగుచున్నట్లు వినము. ఈ వృత్తాంత మంతయు లోకాచారము నకు విపరీతముగ నున్నది. తండ్రి యభిప్రాయము నజయసింహుఁ డెంతవఱ కర్థము చేసికొనెనో, యట్లు చేయుటలో నాతని యభిప్రాయ మేమో, హమీరుఁడు రాజకుమారుఁడ నగు నేను రాజ నెట్లు కాకపోదు నని తలంచెనో, మఱేమో చెప్పజాలము. మేవాడు రాజ్యేశ్వరుఁ డన్న హమీరుని బిరుదము సార్థకమైనదో, నామ మాత్రమైనదో చరిత్రలవలన మనము తెలిసికొందము.

ఇది జరిగిన కొలదిదినముల కజయసింహుఁ డిహలోకమును విడిచిపోయెను. కన్న కొడుకుల కంటఁ దన్నెక్కుడు ప్రేమతోఁ జూచిన యజయసింహుని మరణమునకు హమీరసింహుఁ డెంతో విచారించెను; గాని విచారించి యేమి నేయఁగలఁడు? హమీరు నీ కష్టసమయములో “నయ్యో! నీ కిట్టి చిక్కు తటస్థించినదా?” యని యూరడించుట కెవ్వఁడును లేడు. “ఏమైనను నీకు భయము లేదు. నీవు తుత్రియవీరుఁడ” వని ధైర్యము చెప్పవా రంతకుమున్నే లేరు. పాపము మేవాడు రాజ్యాధీశ్వరుఁ డగు హమీరుఁ డిట్లు దిక్కులేక యారావలీపర్వతారణ్య వాటికలయందు సంచరింపవలసిన వాడై పోయెను.

లోకములో మానవుల కింతకంటె శోచనీయ మగు నవస్థ జేటొకటి లేదు. తినుటకుఁ దిండి లేకపోయినను “నా” యన్నవాఁ

దొక్కఁడుండినచో హృదయ వేదన కొకింత యుపశాంతి కలుగ వచ్చును. అట్టి వారు లేకున్న వానికంటె దైవోపహాసుఁడు వేటొక్కఁడుండఁబోఁడు. ఇప్పుడు హమీరుఁ డట్టివాఁ డైపోయెను. అయిన నాతఁ డిందుల కేమియు సంచలించలేదు. అతని హృదయ మీ విషయమునే గమనింపలేదు. అప్పు డాతనిమనస్సు వేలు విషయమున లేనమై యుండెను.

ఆ విషయ మేది? శత్రుసంహారము. మఱియు, రాజ్యసంపాదనము. వీని విషయమై యాతఁడు తీవ్రాలోచనము ప్రారంభించెను. రాజ్యసంపాదనమున కీ నిక్కులేనివాని కే రాజైన సాయము సేయ వచ్చునా? అని వట్టి భ్రాంతి. అసంభవము. అట్లుగుట నాతఁడు పర రాజుల నాశ్రయింపవలె నను నూహ ప్రేడమిన వెంటనే దానిని హృదయక్షేత్రమునుండి తొలగించివైచెను. “స్వయముగనే స్రయత్నింపవలెను. ఇతరులకు ఫలానుభోగము లేని కార్య మితరులతో డ్పాటువలన నెఱవేఱఁ జాల”దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్లు నిర్ధారణము గావించుకొని వెంటనే యాతఁడు విల్లు నమ్ములు ధరించి యోధజీవనము గావించు నాటవికులను నైనికులుగాఁ జేర్చుకొనసాగెను. అచ్చటి భిల్లు తెల్లరు నా వీరాగ్రేసరుని నాయకత్వము నంగీకరించిరి. క్రమముగఁ గొలదినినములలో నైదువేల భిల్లు లాతని నీడఁ జేరిరి. ఇంక శత్రుసంహారమునకుఁ బ్రారంభము సేయ వచ్చునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

ఈనిశ్చయము ననుసరించి పనిఁ బ్రారంభింపఁబోవు నపు డాతనికి మఱల నీ విషయమున నపజయశేంక ప్రేడమెను. ధనలోపము వలన నానాబాధలు ననుభవించు నిక్కాలమునఁ దుపాకి ఫిరంగి

మున్నగు దీక్షాయుధములు లేని కేవలధానుష్కులగు నీ యొదువేల భిల్లుల సాయంబువలన బలాధికుడై యున్న శత్రువు లొంగుట కల లోని వార్త యని యాతనికిఁ దోచెను. అక్కతన నాతఁడు దిల్లీగా జ్యమునఁ బ్రవేశించి యసంఖ్యధనము సంపాదించెను. అతఁ డా ధన మంతయు నారావలీపగ్యతారణ్యవాటికలయందలి కేల్వా డను స్థలమునకుఁ జేర్చి, యంతకంతకుఁ బాఁజు వృద్ధిచేసికొని క్రవక్రమ ముగఁ బట్టణములను దుర్గములను గూడ ముట్టడించుచుఁ దుదకుఁ జిత్తూరుదుర్గము దక్కఁ దక్కిన మేవాడుగాజ్య మంతయు వశపఱుచుకొనియెను.

అతఁ డా స్థితికి వచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱములు, నేనుఁగులు, రిథములు, తుసాకులు, ఫిరంగీలు మున్నగు రణపరికరములను గల బ్రహ్మాండవై న్యము సమకూఱెను. రాజపుష్కస్థానమునందలి భారతీయరాజన్య లందఱతోడను బరిచయమును, గొలఁదిగనో గొప్పగనో స్నేహము నొనఁగూడెను. మంత్రి ప్రధాని సచివుఁడు నమాత్యుఁడు మున్నగు ప్రకృతినర్థము గూడ నేర్పడెను. ఇట్లు దిక్కులేని హమీరుఁడు రాజయ్యెను. దీని కంతకును గారణ మాత్మగౌరవపౌరుషములూ, యజయసింహుఁ డాతనికిఁ బట్టాభిషేకము గావించినప్పటి ముహూర్తపుఁ బ్రభావమో మేము చెప్పఁ జాలము.

అల్లాయుద్దీనుఁడు చిత్తూరుదుర్గమున మాలవదేవుఁ డను రాజ పుత్రునిఁ బ్రతినిధిగా నేర్పఱుచుట మా పాఠకులకు విదితము. ఇప్పుడు గూడ నాతఁ డే చిత్తూరుదుర్గమున కీశ్వరుడై యుండెను; గాని నిల్లీశ్వరుఁడు మాత్రము మాఱిగోయెను. హమీరుఁడు మేవాడు రాజైన యీ సమయమున మహమ్మద్ ఖిల్జీయను వాఁడు దిల్లీశ్వరుడై

యుండెను. మేవాడురాజ్యము నంతను స్వాధీనముచేసికొనుచున్న హమీరుని మాలవదేవుడు చాలదడవ లెదిరించెను; గాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. తుద కెట్లో మాలవదేవుడు తన కొమార్తెను హమీరున కిచ్చి పెండ్లిచేయుట తటస్థించెను.

తన యజమానుని రాజ్యమును గొల్లగొట్టి హరించుచుండన విరోధియైన హమీరునకు మాలవదేవుడు తన కొమార్తె నిచ్చుట కెట్లంగీకరించెనో, తురుష్కులకు వాసులైన వారి నేవగించుకొను హమీరుడు, తురుష్కుని నేకకుడును, దన వైశ్యక మగు సింహాసనము నధిష్టించి తన్ను నేకపర్యాయము లెదిరించినవాడు నగు మాలవదేవుని కన్యను వివాహ మగుట కెట్లంగీకరించెనో తెలిసికొనుటకుఁ జాత్రితికము లగు నాధారము లేమియు లేవు. ఈ వివాహ వార్త దిల్లీశ్వరునకుఁ దెలిసెనో లేనో, తెలిసిన నాతఁడు దీని కట్లు సమ్మతించెనో గూడఁ దెలిసికొనఁజాలము.

ఈ వివాహ సంవర్ణమున నిక నొక విశేషముగూడఁ గలదు. హమీరునకుఁ పెండ్లిచేయుటకైన కన్య బాలవిధవ. కాని యీవిషయమును గప్పిపుచ్చి మాలవదేవుఁ డీ పెండ్లి గావించెను. దీనివలన మాలవదేవునకు హమీరుని బరాభవింప నుద్దేశ మున్నట్లు తోచుచున్నది. దిల్లీశ్వరుఁ డీ వివాహమున కేమియు నాత్మేపణములు చెప్పకపోవుటకుఁ గూడ నిదియే హేతువై యుండవచ్చును. ఏది యెట్లయిన నీ రహస్యము మాత్రము దాఁగినది గాదు. హమీరున కంతయుఁ దెలిసి పోయెను. కాని యాతఁ డందుల కేమియు ననలేదు. మానుగారి నేమియు దూషింపలేదు. భాగ్య నించుకయుఁ దూలనాడలేదు. ఏమి మోదను గోపము నూపలేదు. భార్య నాతఁ డెంతో ప్రేమించెను.

ఆ దంపతులు సీతారాములవలె నితరేత రానురక్తులై మెలంగసాగిరి. హమీరుని మిత్రులగు రాజపుత్రులు గూడ నీ వివాహమును గుఱించి యాక్షేపణలు సేసినట్లు కాన్పింపదు.

హమీరుడు, బాలవిధవ యని తెలిసియుఁ దన కూతు నధికానురాగముతోఁ జూచుచుండఁటవలననో, హమీరుని బరాభవింపవలయు నను భ్రష్టసాయమే లేకపోవుటవలననో, హమీరుడు మహాపురుషుఁ డని తెలిసికొనుటవలననో, మాలవదేవుడు హమీరుని జాల గౌరవముతోఁ జూడసాగెను. తనకుఁ బిల్లనిచ్చిన మామ గారగుటం బూజ్యుఁ డనియే తలంచెనో, తన వైకృత మగు సింహాసనము నెక్కియుండె నను కోపమునే విడనాడెనో, చిత్తూరుదుర్గము నెడల నాశయే వదలుకొనెనో గాని హమీరుడు గూడ మాలవదేవు నెడలఁ జాల గౌరవముఁ జూపసాగెను.

కాల మిట్లు కడచిపోవుచుండఁగా మాలవదేవుఁ డొక సమయమున దారపుత్రులతోఁ బెద్ద సైన్యమును గూర్చుకొని దిల్లీశ్వరుని యాజ్ఞాచొప్పున నెచ్చటతో యుద్ధము నేయఁబోవుట తటస్థించెను. అప్పుడు చిత్తూరుదుర్గము మీఁదఁ ద్రక్షణార్థము కొలదిపైనికులతో హమీరుడు నాతని భార్యయు నుండి రని చరిత్రలు చెప్పుచున్నవి. ఈ సమాచార మెంతో వింతగా నున్నది. దీనికిఁ జరిత్రకారుల కెట్టి యాధారము లున్నవో తెలియదు. అట్టి యెడల హమీరుడు చాల యుక్తిపరుడు గావున భార్యకు నామెతఁడైన బ్రబలవిరోధమును గలిగించి పైనికులను లోపుచేసికొని స్వస్థలము నంసలి తన సైన్యమును గొంత రప్పించికొని చిత్తూరుదుర్గము నాక్రమించితి నని మిత్రుల కెల్లరకును తెలియఁజేసెను.

చిత్తూరు తురుష్కుని యధీనమున నుండుటవలన రాజపుత్రులకుఁ జాల నిబ్బందిగా నుండెను. వా రందఱును రాజపుష్కానమునఁ దురుష్కుఁడు ప్రవేశించె వీనినిఁ దఱుము టెట్లని యోచించుచుండిరి. అట్టివా రగుటంజేసి హమీరుని సందేశమునకు వా రెంతో యానందించిరి. ఇంకఁ దురుష్కుని పీచ మడంచుట విలాసమాత్ర మని భావించి వారందఱును “వలసినప్పుడు మా మా నైన్యములతో నీకు సాయము రా సిద్ధముగ నున్నా” మని హమీరునకుఁ బ్రత్యుత్తరము లంపిరి. అది చూచి యాతఁడు పదివేల యేనుఁగుల బలము వచ్చినట్లు సంభోషించెను.

ఇంతలో మాలవదేవుఁడు తా నరిగిన పని ముగించుకొని వెనుకకు మఱలి చిత్తూరుదుర్గమును సమీపించెను; గాని హమీరుని వీరభటులవలన నిరోధింపఁబడెను. అని చూచి మాలవదేవుఁడు నిర్విణ్ణుడై యంతలో నంతయుఁ దెలిసికొని, మఱియొక యుద్ధసందర్భమున హతశేషు లగు తన స్వల్పసైనికులతోఁ జిత్తూరు నైన్యమును దాఁకెను. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఆ స్వల్పసైన్యము గూడ రూపుమాసెను. మాలవదేవుఁ డెఱచేతఁ బ్రాణములు సెట్టుకొని దిల్లీకిఁ బోయెను.

అట దిల్లీశ్వరునితో నాతఁ డేమిచెప్పెనో తన కేమియు నపాయము రాకుండునట్లు చేసికొనియెను. వెంటనే మహమ్మదుఖిల్జీ యనంతసైన్యోపేతుఁడై చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడింప బయల్పెడలెను. ఈ సంగతి దెలిసికొని హమీరుని స్నేహితు లందఱును దమతరు నైన్యములతో వచ్చి చిత్తూరు చేరికొనిరి.

యుక్తసమయమున నిరుతేగలవారికినిఁ జంబళానదీతీరమున సింగోలీ యను జనపదము దగ్గఱ సంకులసమగము ప్రారంభ

మయ్యెను. “మేము తురకబిడ్డలము. మ మొగులు చేనకఁ గలరా” యని దిల్లీ సైనికులును, “షీము త్సత్రియవీరులము. ప్రపంచమున మా కెదురు గలదా? యని చిత్తూరు యోధులును జాలఁ బట్టుదలతోఁ బోరిరి. తుదకు మహమూద్ఖిల్జీ త్సత్రియులచేఁ జెఱపెట్టబడెను. మాతశేషు లగు తురుష్కులు పాటిపోయిరి.

చేఁజిక్కిన ఖిల్జీని వెంటఁబెట్టుకొని మిత్రులం గూడి హమీరుడు జయజయధ్వనులతోఁ జిత్తూరుదుర్గము బ్రవేశించెను. పౌరు లెల్లరును యోధులకు స్వాగత మొసంగిరి. రాజంతఃపురమున కరిగి నపుడు రాణి స్వయముగ మంగళహారతి నొసంగి యాతనిని ధన్యనిఁ జేసెను.

పిదపఁ జిత్తూరుదుర్గమునఁ దమ పూర్వు లెల్లరును సభదీర్చిన భవనమునందే కొలువుదీరి మిత్రుల నెల్లరను గౌరవించి సైనికుల కర్హ బహుమానముల నొసంగి హమీరుడు దేవేంద్రునివలె విరాజిల్లెను. రాజపుత్రస్థానమునందలి శ్రీపురుషు లాఖాలగోపాలమును హమీరుని దీవించిరి.

ఈ యుద్ధమున మాలవదేవుఁ డేమైనదియుఁ దెలియదు. కాని యాతని నెద్దకొడుకు రణవీరుడు సంగ్రామరంగమునుండి తిన్నగ వీరస్వర్గమునకుం బోయెను. చెండవ కొడుకు వనవీరుడు హమీరు నిచే బద్ధుం డయ్యెను. హమీరుడు వానినిఁ గొలువుకూటమునకు రప్పించి బంధుత్వముక్తునిఁ గావించి “నీకును నాకును గల బంధుత్వముసంగతి యట్లుండ, మన మిరువురము నొక జాతికి, నొక మతమునకు జెంది యున్నాము. నీవు నీ స్వజాతియెడల గౌరవము గలిగి ప్రవర్తింపు” మని బుద్ధి చెప్పి యొక జాగీ రొసంగి పంపి వేసెను.

మూడు నెలలు కడచిన తరువాత హమీదుడు ఖిలీని గుఱించి విచారణ ప్రారంభించెను. ఈ మూడుమాసములు కత్తురు ఘ్నాడు చిత్తూరుదుర్గమునందే బద్ధుడై యుండెను. తుదకు ఖిలీ హమీదున “కజమీరు, రణదంభోరు, నాగోరు, సుయీసోపూరు” నను ప్రాంతములును నేబదిలక్షల రూపాయలును, నూ టేనుగులును సమర్పించి “యిక ముందెన్నడును నేను మేవాడురాజ్యము మీదికిఁ గాని, యితర రాజపుత్రుల రాజ్యములమీదికిఁ గాని దండెత్తి రాఁగలవాడను గాను. ఇతరు లెవరైన దండెత్తివచ్చినయెడల నేను మీకు సాహాయ్యము సేయఁగల వాడ”నని చెప్పి యొప్పించుకొని బంధవిముక్తుడై దిల్లీ చేరికొనియెను.

రాజపుత్రస్థానమునందలి వా రెల్లరును హమీరసింహుని దివ్య పురుషునిగా భావించి గౌరవింపసాగిరి. మఱియు “నబూ, బుందీ, గ్వాలేరు, చండేరీ, రాయసహను, సిక్రీ, కార్వే, జయపురము, జోద పురము సంస్థానాధీశ్వరులు సంతోషముతో నాతనికి సానుంతులై కొలువసాగిరి. ఈ రూపమున రాజపుత్రస్థానమున నైకమత్యము మఱలఁ దలయెత్తసాగెను.

మహమ్మదీయు లీ దేశమునకు వచ్చుటకుఁ బూర్వము మేవాడు రాజ్యము చాల వైశాల్యము కలదియై యుండెను; గాని యది పిదపఁ గాఁత్రమమునను, నంతకుఁ బూర్వపు గాజుల రాజకీయ విషయములయందలి యాదాసీన్యము వలనను, జాలవఱకుఁ దగ్గిపోయెను. హమీదుడు సమధిక మగు పట్టుదలతోఁ బ్రయత్నించి మేవాడు రాజ్యమునకుఁ బూర్వవైశాల్యము గలిగించెను. అపారధన రాసులను సంపాదించి దివ్యచండిరము లనేకములు గట్టించి, యంత

వఱకుఁ దన ప్రజలు తురుష్కులచే ననుభవించిన బాధలు వఱచి పోవుటకును, దారిద్ర్యసాగరమునుండి యుత్తీర్ణు లగుటకును దగు సౌకర్యములు చేకూర్చి బళిరా యనునట్లు దైద్యకాలము ప్రజాపాల నము గావించి, విపులైశ్వర్యమును విశాలగాజ్యమును దనయుఁ డగు ష్టేత్రసింహునకుఁ బట్టముగట్టి యాచుహారాజు భౌతిక శరీరమును విడిచి స్వర్గమునకుఁ బోయెను.

ఈ హామీరసింహుని జీవితమును శ్రద్ధతోఁ బఠించిన వారి కీతని యభివృద్ధి యంతయు నిరవధిక మగు పురుషకారము వలననే గలిగిన దని తెలిసికొనియే యుందురు. ఖిల్దీమొదలను, మఱియొకటి రెండువిషయములయందు నీతఁడు తన పూర్వుల నీతిచే యవలంబించెను ; గాని మొత్తము మీఁద నీతఁడు రాజకీయములయందుఁ జాల మెలఁకువతోడనే ప్రవర్తించెనని చెప్పవచ్చును. ఇంక నీతని జీవిత మునందలి విశేష మేమన?

తనకుఁ బెండ్లిసేయఁబడిన కన్య బాలవిధవ యని తెలిసికొని యు నీతఁ డామె సౌందర్యమును జూచియు, సద్గుణములను జూచియు నామెను జాల ననురాగముతోఁ జూచెను. వివాహకాలమున మాలవ దేవుఁడు తన కూతురు బాలవితంతువని తెలియనీయక రహస్యముగ నుంచుటవలన నా కాలమున వితంతువివాహచార మున్న దని సందేహించుట కవకాశము గాన్పించుటలేదు. అయినను హామీరుఁ డిది యసాచార మని జంకలేదు. రాజపుత్రు లెవ్వరును దాని కేమియు వాఙ్మేపములు చేసినట్లు తోఁపదు. పయింబయిగ వారెల్లరు నాత నినిఁ జాల గౌరవించిరి. సాంఘికనియమములకు వ్యతిరేకము నడచిన హామీరునిఁ గేవల రాజకీయ సంబంధముల వలన వాడు గౌరవించి

రని చెప్పుటకు వలనుపడదు. రాజు లెల్లరు నాతని వివాహము నా
 జేపింపక పోవుట యా కాలమున వితంతువివాహాచార మాచరణ
 ములో నున్న దని వాదించు వారి కొకింత యాధారముగా నుండ
 వచ్చును ; గాని యంతమాత్రమున నా కాలపు సాంఘిక వియమము
 లను నిర్ధారింప నైతి గాదు.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

॥ ॥ ॥ ॥

ప్రథమ భాగము

సంగరాణా

రాయమల్లుఁ డనన్య సామాన్యపరాక్రమశాలి. ప్రజాహిత
చింతితుఁడు. మహేంద్రవైభవము ననుభవించిన రసిక శేఖ
రుఁడు. ఈతఁడు తన ప్రతాపమున కుదాహరణముగ బహిల్లో లనుదిల్లీ
ఫాదుషా నొక మాటును, మాళవదేశపు సులతా నగు ఘియాసుద్దీన్ ఖిల్జీ
యను వాని నింకొక సారియు జర్జరితాంగులంజేసి పాఱున్దొలెను. తమ
యెడ నధికానురాగమును జూపుచుండటవలనఁ బ్రజ లీతనిని దేవుఁ
డని పూజించుచుండిరి. రాజపుత్రస్థానమునం దంతటను రాయమల్లుఁ
డనఁ జాల గౌరవము గలిగి యుండెను.

కాని పాప మీశని చరమదశ దైవదుర్విపాకమువలనఁ గష్ట
భూయిష్టం బై పోయెను. ఈతనికి మువ్వగు పుత్రులు గలిగిరి. జయ
మల్లుఁ డగ్రజుఁడు. పృథివీరాయఁడు ద్వితీయుఁడు. సంగుఁడు కడ
గొట్టు పట్టి. వీరు మూవురును వివేకమహితులే. కాని విధిప్రాతికూల్య
మువలన వారొకరితో నొకరు కలహించుకొనఁ బ్రారంభించిరి.

ఈ కలహమును నివారింప రాయమల్లుడు చాల బ్రయత్నించెను. అయినను బ్రయోజనము లేక పోయెను. తుద కాతడు విసిగి వేసారి ముగ్గురు కొడుకుల నిలువెడలఁ గొట్టెను.

అంతటితో నాతని కష్టముల కంతము గలుగలేదు. ప్రపంచ మంతను జయింపఁగల మూవురు పుత్రులను గలిగి యుండియు నపు త్రకుని మాదిరి నుండవలసివచ్చెఁ గదా యను నూతనవిచార మను భవించుచుండఁ బరోక్షమున జయమల్లపృథివీరాయ వీరువురు నిహలోకమును విడిచిపోయిరి. పిడుగువంటి యీ వార్త విని రాయ మల్లుడు గూడఁ బరమపదించెను.

పోదరులు చనిపోవుటవలన విగతారియై యున్న సంగుడు పితృచరణానంతరము రాజా యయ్యెను. తండ్రివలెనే యీతడు గూడ మహాశూరుడు; చతురుడు. బాలు డయ్యను బ్రజాపాలన మునుఁ జక్కఁగఁ బ్రారంభించెను. ఇతని యేల్బడిసైతము సౌఖ్యభూ యిష్టం బగు నని ప్రజ లానందింపసాగిరి. తోటి రాజు లెల్లరు నీత నితోఁ గోరి మైత్రి చేయసాగిరి. అశక్రపరాక్రమవంతుఁ డగుట కలన నీతనికి యుద్ధ మనిన నెంతో సంతోషము. అశ్వా రోహణమునందును, ఖడ్గప్రహారమునందును, శరసమ్మోక్షణమునం దును, భల్లప్రఘాతమునందును గడుఁ గుశలుడు. అగుట నీతఁ డెని మిదివేల గుఱ్ఱపురౌతులును, నేడుగురు గొప్పరాజులును, దొమ్మిండు రావు లను యోధాగ్రేసరులును, మాటనలుగురు తాకురు, రావ త్తను సరదారులును, నైదువందల యోధుఁగులును, నసంఖ్యేయ పదాతివర్గంబునుగల మహాసైన్యమును గూర్చుకొని పరభయంకరుడై యుండెను.

ఇదియంతయుఁ జూచి దిల్లీశ్వరుఁడును, మాళవదేశపునుల్లాను, నీతని యెడ నాదాసీన్యము వహించి యుండగా దని తలంచి యిరువురు నిరుదెసలనుండియు మిక్కిమాటుగ నీతనిపై దండెత్తి వచ్చిరి. అదిచూచి సంగుఁ డేమియు జంక లేదు. అఖండధైర్యముతోడను, ననంత శౌర్యముతోడను సాహసించి వారి నిరువురినిఁ దాకి యొడించి పాఱఁద్రోలెను. పరాభవభిన్నులై కొంచెము సేదదేర్చికొని వారిరువురు మఱల దండెత్తివచ్చిరి. సంగుఁడు మఱలఁ దటేమెను. మొత్తము మీఁద వ్యాఘ్రే విడువక యీతనిని సాధించితీజవలె నని పట్టుపట్టి పదునెనిమిదిసార్లు దండెత్తి వచ్చిరి. కాని పదునెనిమిది మాఱులు నోడిపోయిరి. అంతియ గాదు. ఒకప్పుడు సంగుఁడు దిల్లీశ్వరుని పుత్రునిఁ జెఱపట్టి చిత్తూరు తీసికొనివచ్చి విడిచిపెట్టెను.

ఈ రూపమున సంగుని ప్రతాపము చాల విరాజిల్లెను. కీర్తిలతలు దళదిశలం బ్రాఁకెను. భారతీయు లగు రాజు లెల్లరు నాతని యెడల భయభక్తులు చూపసాగిరి. సంగుని యాజ్ఞ కెందు నన్యంతరము లేదయ్యెను. మేవాడురాజ్యము చాల విస్తృతం బయ్యెను. కొలఁదిదినములలో మఱల భారత సామ్రాజ్యము తలయెత్తు నూచనలు పొడనూ వెను.

ఈ సమయమున దిల్లీశ్వరుఁ డగు నిశాహీములోదీ పరాక్రమహీనుం డగుటవలన నాతని సరదారు లెల్లరు నసంతృప్తులైరి. ప్రజలు తిరుగఁ బడ నారంభించిరి. ఈ రూపమున మఱల భారత భూమిలోఁ గల్లోలము ప్రారంభ మయ్యెను. లాహోరునందలి సుబేదారుఁ డగు దౌలత్ఖానుఁడు స్వతంత్రుఁడు కానుహించి దిల్లీశ్వరునితోఁ బోరాడి పరాభూతుఁడై, తన యభీష్టము నెఱవేఱనందున

నెట్లయిన దిల్లీశ్వరుని నాశన మందింపవలయు నని ప్రతిజ్ఞ పూని కాబూలు దేశమునకుఁ బోయి తయమూరు వంశజుఁ డగు బాబరును వానిని భారతదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

వెంటనే బాబరు నిబాహీమును దర్బార్దత్తులై పానిపత్తును చోటఁ దలపడిరి. లోదీపతానుఁడును, బాబరు మోగలుజాతివాఁడు నైనను నీ యుద్ధము చాల భయంకరముగ జరిగెను. కాని లోదీ బాబరువలెఁ బరాక్రమశాలియు వివేకవంతుఁడును గాకపోవుటవలన బాబరునకే జయము చేకూఁతెను. లోదీ నిహతుం డయ్యెను. దిల్లీసామ్రాజ్యము మోగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ విజయము వలన బాబరు రాజ్యతృప్తి మఱింత వృద్ధి యయ్యెను. భారతదేశమున కంతకును జక్రవర్తి కావలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. చక్రవర్తి కావలె నను నాశ యాతనికిఁ జిన్నప్పటి నుండియుఁ గలదు గాని వైతృక రాజ్యమును జ్ఞాతు లందఱును హరించి యీతని నిలువెడలఁ గొట్టిరి. అక్కతన వాతఁడు స్వదేశమును విడిచి యష్టనిస్థానమునకు వచ్చి సైన్యమును గూర్చుకొని కాబూలురాజ్యమును జయించి, మధ్యాసియావంధలి వైతృక రాజ్యము నెడల నిరాశగావించుకొని భారతదేశమువై నుఱి కెను. దిల్లీ రాజ్యము స్వాధీన మైన వెంటనే దానికంటెఁ బ్రతాపవంతమైన మేవాదు రాజ్యమును గెలుచుకొనవలయు నని యాగ్రామీదుఁగా బయలుదేఱి మున్ముందు సంగరాణామీఁదికిఁ బదునైదు వందల గుఱ్ఱపు రౌతుల సంపెను.

తమ యజమానుని యభీష్టమును నిర్వహించుట కా గుఱ్ఱపు రౌతులు యుక్తకాలమున వచ్చి సంగరాణాను దాకిరి. చాదుల

మూలమున దేశదేశములయందలి వార్తల నన్నిటినిఁ దెలిసికొను చున్నాఁడు గావున రాణా యీ యాశ్వికవైద్యము రాకమున్నే యుద్ధసన్నాహములం గావించుకొని యెదురేగెను. పిదప నుభయ పక్షములవారును సావకాశముగఁ దలపడిరి. ఈ తుములయుద్ధ మెంతో ఘోరముగ జరిగెను. విజయలక్ష్మీ సంగుని వరించెను. రాజపుత్రులు బాబరు నాశ్వికబలమును జీల్చి చెండాడిరి.

ఈ పరాభవమువలన బాబరు ప్రతాపోష్ఠ కొంత చల్లారెను. ఆతఁ డప్పుడు రాజపుత్రులు తా నను కొని నట్లు నిస్తేజులు గారనియు గేవల బాహుబలమువలన జయము గలుగఁజాల దనియు గ్రహించి ప్రయాణ మాపివేసెను. తనతోఁగూడ నున్న ప్రచండ వైద్యము చుట్టును శత్రువు లాకస్మికముగ మీఁదఁ బడకుండ గంభీర మగు కందకమును ద్రవ్వించి యొకచో విడిచెను. మఱియు, “సంగారాణా యోడిపోయి ఘోరాదురాజ్యము స్వాధీన మగునెడల దేవున కని యిచ్చెద నిది యిచ్చెద” నని మ్రొక్కుచుఁ దుదకు మిత్రభేదమువలన గార్యము సాధింపఁ దల పెట్టి యందులకుఁ దగు నుపాయముల నాలోచింపసాగెను.

అట సంగరాణాయు, శత్రువాహిని గాంభీర్యము నెఱింగి వచ్చుటకు గుప్తచారులను నియమించి చాలఁ గనుగలిగి యుండెను. ఈ యవసరమున నెట్లు సంఘటిల్లెనో యిరు తెగలవారును సంధిప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తు లైరి. ప్రజాక్షయమును, బ్రజాపీడయుఁ గలుగకుండవలె నని సంధికొఱ కిరువురులు దమతమ రాయబారులను నియమించిరి. సంగుఁడు సిసాదీ యను రాజపుత్రుని బాబరు చెంతకుఁ దన రాయబారిగాఁ బంపెను.

సిసాదీ రాజనీతీయందుఁ జాల సమర్థుఁడు. సంగరాజా
చెంతకు బాబరుచే సంపాదించిన శురుష్కుఁడు గూడ రాజ్యతంత్ర
మున నసామాన్యుఁడే. ఆ రాజనీతిధురంధరు లిరువురును దమతమ
పక్షముల కెట్టి నష్టమును గలుగకుండు నట్లు సంధి నియమములను
యోచింపసాగిరి. ఈ సందర్భమున రాజ్యతంత్రమున వీరిరువురకం టె
గడు సమర్థు డగు బాబరు సిసాదీతో మాటుదారిని మాట్లాడఁ
దొడఁగెను. రాజపుత్రుల గుట్టతయఁ దనకుఁ దెలిపి సంగరాజాను
దన కప్పగించినయెడల నసంఖ్యధనము నొసంగెద నని యాతఁడు
సిసాదీతో బేర మాడెను. ఆ వ్యాసారసగళి యంతయు మన కప్ర
స్తుతము. పగ్యవసాన మేమనఁగా? సిసాదీ బాబరు వినోదముగఁ
బెంచుకొను కుక్కయైపోయెను. అతఁడు సంగునితో సంధినియమము
లింకను నిశ్చితములు గాలేదనియు, స్వల్పవిషయములలో మాత్ర
మింకను గొలఁది తగవు జరుపుచున్న దనియు, సంధి తప్పక కుదురు
ననియుఁ జెప్పి యాతనిఁ జల్లగ జోకొట్టెను.

లెక్కలేనన్ని యుద్ధములలో గెలుపొందిన సంగుఁడు తన
ప్రతాపమును దలంచికొనిగర్వపడెనో, బాబరుని జయించుట సాధ్యము
గాదని యూహించెనో, ప్రజాపీడకును సైన్యవివాళమునకును జంకెనో,
యుద్ధప్రమాత్నమున నశ్రద్ధవహించెను. ఆ సమయమున సిసాదీ వాతా
త్తుగ బాబరునిఁ దీసికొనివచ్చి సంగునికంఠముపైఁ గూర్చుండఁజేసెను.
అప్పుడు సంగునకు బుద్ధివచ్చెను. అతని కూపి రాడినది గాదు. విల్లె
క్కువెట్టి బాణము వదలుటకైన వీలులేకుండునట్లు ఖగ్రాసురుఁడు
శ్రీరాముని మీఁదికి వచ్చినట్లు చుహమ్మనీయులు మీఁదఁబడుటవలన
రాజపుత్రులకు యుద్ధ సాధనములను జేతఁ బట్టుటకైన వీలు చిక్కినది
గాదు. అక్కతన వారిలో ననేకులు శత్రువులను మార్కొనక

పూర్వమేకూలిరి. సిసాదీ ప్రత్యక్షముగ బాబరుపక్షమునరాజపుత్రుల
మీఁదఁ గత్తివిసరెను. తుదకు హతశేషులతోఁగూడ సంగరాణా
యప్పటికిఁ దప్పించుకొని పోవలసిన వాడయ్యెను. తురుష్కులు
జయించిరి. మేవాడు రాజ్యమునందలి చాలభాగము వారి కశమయ్యెను.

దొంగరుపురాధీశుఁ డగు నుదయసింగురావకు తన రెండువం
దల సహచరులతోడను మడసెను. బోండావంతు లనఁబడు తన
మూఁడువందల సరదారులతో సాశుంబ్రాధీశుఁడగు రత్నరాకురును
మాగ్వాడరాజపుత్రుఁ డగు రాయమల్లరాజోడును, మేరటువారగు
భేతసీరత్నా యను వారును, సోన్గడ రాజగు రావు రామదాసుఁ
డును, ఝూల్వాడ రాజగు జోర్ఖూ గోకులదాసప్రమారుఁడును
జవాన్స్వంశీయు లయిన చంద్రబాణమాణిక్యచంద్రు లను వారును,
స్వధర్మసంరక్షణమునకై తమ ప్రాణముల నొసంగిరి. ఇత్యంతయు
జూచియుఁ దనకుఁ జాల గాయములు తగులుటవలనను బరాజ
యము సంభవించుట వలనను వ్యాకులుడై సంగుఁడు బాబరునో
డింపకుండఁ జిత్తురు దుర్గమునఁ గా లిడ నని ప్రతిన పూని మేవాడు
దేశపుఁ బర్వతారణ్యవాటికలయందు వాసముచేసెను.

అచ్చట నాతనికి శరీరస్వాస్థ్యము చెడిపోయెను. దానికిఁ
గారణము పరాభవదుఃఖ మని కొందఱు, నచ్చటి జలవాయువులు
వడ లేదని మఱికొందఱు నూహించిరి. విషాయుధప్రహరణ మని
జేటొకకొందఱు భావించిరి. అనేకరాజవైద్యు లౌషధసేవ సేయిం
చిరి. దేనివలనను బ్రయోజనము గలుగ దయ్యెను. వ్యాధియంతకంత
కతిశయించెను. అతనికి జీవితాశ తగ్గెను. సహచరులుగూడ నట్లే
యొంచిరి. తుద కదియే నిశ్చయ మయ్యెను.

అతనినే నమ్మి యాతని కొఱకే తమ మానప్రాణములు
సమర్పింపఁ దలచిన మంత్రులు, సరదారులు నాతని చుట్టును

జేరి యుండిరి. ఆతని కుమారు లగు రత్న సింహుడును, విక్రమాజీ తుడును నుదయసింహుడును గూడ దగ్గఱనే యుండిరి. సంగ రాజా తన పరలోకప్రయాణ మింకఁ గొన్ని నిమిషములలో నున్న దనఁగా నిట్లు చెప్పెను. “నే ననేకయుద్ధములు చేసితిని. అనేక శత్రులం గెలిచితిని; గాని నా జీవితము నోడిపోయె నను నపవాద ననుభవించుచు విడిచిపెట్ట వలసి వచ్చినది. నే నెన్ని తడవ లెంతటి గొప్ప రాజులను గెలిచినను బాబరుని జయింపకుండఁ జనిపోవలసి వచ్చినందులకు సిగ్గుచున్నది”

ఇది విని యాతని పుత్రులు “మీ రిందులకై వగవఁ బని లేదు. మీ చేతికి కేషించినది మేము చేసెద” మని యెలుగెత్తి పలికిరి. అది విని యా మహారా జానందముతోఁ బ్రాణములు విడిచెను. పిదప నెల్లరును దుఃఖసముద్రములో మునిగిరి.

సంగరాజా మహావీరుడని చరిత్రకారులు వర్ణించియున్నారు. ఈతఁ డొకమా జన్మగాఁతోఁ బోరునపు డొక చేయి పోయెను. మఱియొక యుద్ధమున గుండు తిగిలి కాళ్ల కపాయము కలిగెను. ఇవి గాక యీతని శరీరమున నెనుబదిగాయపు మచ్చలుండెను. ఇవి వీరున కలంకారములు గదా? అన్ని విధముల నీతఁడు మహా వీరుఁ డని యంగీకరింపక తప్పదు. ఈతఁడు లోదీయెడలను, మాళవదేశపు సుల్తాను నెడలను, దిల్లీశ్వరుని పుత్రుని యెడలను దన పూర్వులనే యనుసరించి ప్రవర్తించెను.

ఈ సందర్భమున మనము సిసాదీని మఱచిపోఁ గూడదు; గాని యాతని గుణములను గీర్తించుటకు మా కిటు స్థలము చాలదు.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

ప్రతాపసింహుడు

ప్రతాపసింహుని తండ్రి యుదయసింహుడు. తల్లి వీరాబాయి. తండ్రియంతటి పిటికిపంద లేడు. తల్లియంతటి శార్యభూషితులు లేరు. ఒకపు డగ్గురు దండెత్తికచ్చి యుదయసింహునిఁ జెఱపట్టెను. వెంటనే వీరాబాయి భయంకరకాళికామూర్తియై యగ్గురునిఁ దఱిమికొట్టి భర్తను జెఱ విడిపించుకొని వచ్చెను. ప్రతాపసింహుడు పరస్పరసామ్యము లేని యిట్టి దంపతుల కుద్భవించెను. అతఁడు తండ్రివంటి పిటికిపందయే యయ్యెనో, తల్లివంటి శార్యనిధియే యయ్యెనో మనము చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొందము.

యథాన్యాయముగ నుదయసింహుని తరువాతఁ బ్రతాపసింహుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను; గాని యేలుటకు రాజ్యమును, బోరుటకు నైన్యమును, నైన్యమును గూర్చుటకు ధనమును లేవయ్యెను. ఉపాయము నెప్పుటకుఁ గాని సహాయము చేయుటకుఁ గాని స్నేహితులు గూడ లేకపోయిరి. పయింబయిగ దిల్లీశ్వరుం డగు వగ్గురు

ప్రతిస్పర్థియై యుండెను. అతని బలమును జూతమా? బాక్కసములన్నియు ధనరాసులతో నిండి యుండెను. చతురంగబల మసంఖ్యమై యుండెను. ఇంతవఱకు మేవాదురాజులకు ముఖ్యస్నేహితులుగా మన్న జోధపురము, నంబేగ, బికానీరు, బుందీ మున్నగు సంస్థానాధీశు లెల్లరు నగ్గురు పదదాసులై యుండిరి. విశేషించి సాగరజీ యను ప్రతాపుని తమ్ముడు గూడ నగ్గురు పక్ష మవలంబించి యుండెను. దీని నంతను బట్టి యీశ్వరుడు ప్రతాపునకుఁ బ్రతికూలుఁడై యుండెనని చెప్పట కేమి యభ్యంతరము?

ప్రతాపసింహుడు మేవాదు రాజ్యమున కధీశ్వరుఁడే. అందులకు సందేహములేదు ; గాని యాతని నివాస మారావలీపర్వతారణ్యవాటికలయందు. అతని యాజ్ఞాప్రచార మచ్చటి భిల్లులయందు మాత్రమే. భిల్లులచే నిర్మింపఁబడిన గుడిసెలయందే కాపురము. ఒక్కొక్కపుడు చెట్లక్రిందనే. అతని యాహార మొక్కొక్కప్పుడు గోధుమారొట్టెలు. ఒక్కొక్కపుడు కొఱ్ఱలు రాగులు మున్నగు క్షుద్రధాన్యములతోఁ జేయఁబడిన రొట్టెలే. ఒక్కొక్క యవసరమున నవి గూడ భుజించుటకు వీలు లేకుండెను. శత్రుల రాక విని ముందు వడ్డింపఁబడి యున్న యా రొట్టెలను గూడ దిగవిడిచి భార్యాపుత్రులను నిరపాయ మగు స్థలమునకుఁ జేర్చుకలసి వచ్చుచుండెడిది. అతని రాణియే యాతని పరిచారిక. అభయసింహుడు లగు కుమారులే పరిచారకులు. భర్తచేతను బుత్రులచేతను బ్రేమగౌరవములతోఁ జూడఁబడు రాణి తనకుఁ దానే పరిచారిక యైయుండెను. పరస్పరానుకూల్యముతో నాదంపతులును, బ్రేమానురాగములతోఁ దనయులును గూడి మాడి యుండుటవలన, వారి కా యరణ్యవాటికలే యుద్యానవనవాటికలుగను, బర్ణశాలలే దివ్యభవనములుగను దోచుచుండెను.

ఇది మేవాడుదేశాధీశ్వరుం డగు రాణా ప్రతాపసింహుని పాంసారిక స్థితి. ఇక నాతని మానసిక స్థితి నొకింత పరికింతము.

ఆతఁ డా యరణ్యమున సంచరించుచు వీరరసప్రధానము లగు తన పూర్వుల యితీహాసములును, భట్రాజకృతము లగు పూర్వవీర యశోగీతములును, సతతము బఠించుచుండెను. తన్మూలమునఁ దన పూర్వుల ప్రతాపమును, శత్రుకోటియెడల వారు చూపిన తిరస్కారమును, విపత్సమయములయందుఁ బ్రకటపఱచిన ధైర్యసాహసాదికములును, గులగౌరవరక్షణమునందలి పట్టుదలయు, భౌతిక శరీరముల యందలి నిర్మలతయు, వీరవిహారమునందును, సద్యశస్యముపార్జనము నందును గల యధికాసక్తియు, నాతనికిఁ దేటతెల్లముగఁ దెలిసి విరోధులయెడల ద్వేషమును, స్వమితమునెడల భక్తియు, స్వకులము నెడల గాఢాభిమానమును, స్వధర్మమునెడలఁ బ్రబలానురక్తియుఁ బ్రవృద్ధములు కాఁ జొచ్చెను.

ఈ రూపమున నాతనికి వీరవిహారమునం దాసక్తి వ్రేడఁమెను. ఎల్లప్పుడు నాతని చిత్తవృత్తి రణరంగమువందే సంచరింప సాగెను. తాను బ్రబలచతురంగబలముతో నగ్భరునైన్యమును దాఁకినట్లును, మానసింహాదులు తన నైన్యమును జెండాద వచ్చి యోపలేక వెన్నిచ్చి పలాయనము సేయుచున్నట్లును, వారినిఁ బ్రోత్సహించుచు ముందునకు వచ్చిన యగ్భరు, తా నాడుగఱచి రాద్రమూర్తియై యెదిరింప సన్న సన్నముగ భటుల చాటుననుండి యవ్వలకు జాటుచున్నట్లును, ననిచూచి దేవతలు తనవైఁ బుష్పవర్షము గురిసినట్లును, విజయానందమున నరసాక్కియున్న తన పాదకమలముల నంటి యంతవఱకుఁ దనయెడ లాఘవబుద్ధితో నున్న శత్రుకోటిలోని కొందఱు రాజ

పుత్రులు “కులభూషణా ! మావై ననుగ్రహముఁ బూనుము. మమ్ము నీ బిడ్డలనుగా భావించి, నీశ్వేతాతపత్రచ్చాయకుఁ జేర్చి రక్షింపు” మని ప్రార్థించుచున్నట్లు నాతని కవస్థాత్రయమునందును గూడ స్వప్నములు వచ్చుచుండెను. సాతత్యంబు లగు నిట్టి స్వప్నముల వలనను, బూర్వప్రతాపస్మరణము వలనను, నాతఁ డెప్పుడపుడు భయంకరవదనుడై కత్తి దూయఁబోవుట తటస్థించుచువచ్చెను.

తండ్రి నికటమునఁ గూరుచుండి శాత్రువరహాస్యములును వైరిబలాబలంబులును, వ్యూహానిర్మాణవిధానములును, రాజ్యతంత్ర రహాస్యములును వినుచున్నపు డభయసింహాదులు నైత మట్లే ప్రవర్తించుచుండిరి. ఈ విషయమునఁ దండ్రికంటెఁ గొడుగులును గొడుగులకంటెఁ దండ్రియు నత్యుత్సాహముతో నుండిరి.

అయిన నాతఁ డిట్టి శౌర్యోద్రేకమువలనఁ గేవలము హృదయ వికారమునకు లోనగుటతో నూరకుండ లేదు. శత్రుసంహారమును గుఱించియు రాజ్యసంపాదనమును గుఱించియు ననేకవిధముల యోచించుచు నేయుండెను. కాని యాతని యోచన లన్నియు నమిత దారిద్ర్యమువలన విచ్ఛిన్నము లై పోవుచుండెను.

అంతమాత్రమున నాతఁ డేమియుఁ జలింపలేదు. సానఁ బట్టిన కొలఁది మాణిక్యమునకు వన్నెలు హెచ్చునట్లుతని కాపదలు సంభవించినకొలఁది ధైర్యస్థైర్యము లధికము కాఁజొచ్చెను. ఇదియంతయు జూచి దిల్లీశ్వరుం డగు నగ్న రొకింత సంచలించెను. చరిత్రములు చదివినవారి కగ్గురు స్వభావము, నాతని రాజనీతియుఁ జక్కఁగఁ జెలిసియే యుండును. అతఁడు, ప్రకృత మేమియుఁ జేయలేక

పోయినను బ్రతాపసింహుఁ డసహాయకూరుఁ డనియు, నాతనివలన నెప్పుడైనఁ దనకు మహావిపత్తు రాక మానదనియు, బ్రక్కలోని బల్లెమై యున్న యాతనిని దంజోపాయమున నిగ్రహించుట కల్ల యనియు, భావించి సామంబునఁ గార్యసాధనము నేయ నూహించి “నీవు నాకు శరణుఁజొచ్చెద వేని నీ రాజ్య మంతయు నీ కిచ్చి చేసెదను. నీకుఁ జాల బహుచతు లాసంగి, నా కొలువున నగ్రస్థాన మిచ్చి, యందఱకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించెద” నని ప్రతాపునకు వర్తమానము చేసెను.

ప్రతాపసింహుఁ డది చూచి యగ్బరును గుఱించి “మామ చుండఁగ నే కనులలో దుమ్ముకొట్టు మాయకాఁడు. కొందఱు రాజ పుత్రుల యాభిశాత్యమును మంటఁ గలిపిన వందకుఁడు. పరశ్రీలకు మానభంగము గావించుచు, జారశిఖామణియై, మహాత్ముఁ డని పేరు వడిన యవినీతుఁ” డని భావించి తనలోఁ దాను నవ్వుకొనియెను. మఱియుఁ, బరుల భుజాబలమువలనఁ “బ్రతాపమహితుఁడ” నని గర్వించి యున్న యగ్బరు నండఁ జేరుటవలన సత్కీర్తికి భంగమే గాని లాభము లేదనియు, స్వప్రతాపమువలన నార్జించిన విజయము నగ్బరున కారోపించుట నిస్తేజు లగు మానసింహులకుఁ దగిన పని గాని తనకుఁ దగనిదనియు, నగ్బరున కంకితుఁడై వానిచే మహావీరుఁ డని పిలిపించుకొనుటకంటెఁ దన వీర్యమును లోకమునకు స్వయముగ వెల్లడించుటయే యుత్తమ మనియు నిశ్చయించికొని యాతఁడు “బ్రాహ్మరావలువంశమునఁ బుట్టి తురుష్కునకు ఛోఁబడి నా వంశ మున కపఖ్యాతి తెచ్చెడి కార్యము నావలనఁ గాలత్రయమంగును గాఁజాల” డని యగ్బరునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

ఇంతటి నిస్సహాయస్థితిలో, గూడ నిసుమంతయుఁ జలింపక, యగ్నిరునంతవానిని “నీ వెంత” యని ధిక్కరించుటవలనఁ బ్రతాప సింహుని యశోగీతము లాగావలీపర్వతగుహలు మాగ్రోమైనను. అంత వఱకు నసమానుల నుని విజ్ఞప్తగు క్షుత్రియవీరులు కొందఱ తాతనిని మహావీరుఁ డని ప్రశంసింపసాగిరి. అగ్ని రది విని వివర్ణుఁ డయ్యెను. ఆతని యాస్థానమునందలి మానసింహాదులు తెల్లవోయిరి. విజయగర్వ మువలన మిన్నును మన్నును గానక సంచరించు తురుష్కుపైనికు లులికిపడిరి.

ఇది విని కొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని మాహాత్మ్యమును గుఱుతెఱింగి యాతనికి సాయము సేయకుండుట చాలఁ దప్పని భావించి, యాతని మహారాజత్వము నంగీకరించి యాతనికొఱకును, స్వమతముకొఱకును—స్వధర్మము కొఱకును, నిల్లీళ్ళు నెదిరించి పోరుటకు సంసిద్ధు లైరి. వారిలోఁ బ్రతాపుని సనతితమ్ముని కుమారులును, సాశుంబ్రాధీశుఁ డగు టోండావంశీయరాజును, దెల్వాడాధీశుఁ డగు చిన్న సంస్థానికుఁడును, ముఖ్యులు. ఇంకను చిన్న చిన్న రాజు లనేకు లుండిరి.

వారి రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల సంతసించి వారివారికిఁ దగునట్లు గౌరవించి “స్వధర్మముకొఱకుఁ బ్రాణముల నొసంగెద” మని వారిచే శపథములు చేయించెను. అగ్నిరు “నారోజుడు” అను పేరున భారతరమణులకుఁ గావించు మానభంగమునుగుఱించి ప్రతాపుఁడు ముచ్చటించినపుడు వారు ప్రళయకాలరుద్రులవోలే మండి పడిరి. పిదప వారిలో దూరదర్శులు ననుభవముగలవారు నగు

కొందఱు రాజులను మంత్రిచుండలముగాఁ జేర్చికొని ప్రతాపుఁడు మేవాడురాజ్యమును సాధించుటకు సమకట్టెను.

కొందఱు రాజులు సాయము వచ్చుటచే వారి నైశ్యము తన చేతిక్రిందికి వచ్చినను నది యంత ప్రబలము కాకపోవుటంజేసి ప్రతాపున కగ్బరునిఁ బ్రత్యక్షముగ నెదిరించుట కవకాశము చిక్కినది గాదు. అక్కతన నాతఁడు తన మంత్రివర్గముతో నాలోచించి శత్రురాజ్యమునందలి సంపన్నము లగు జనపదములను గొల్లగొట్టుటకు నైనికుల కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే వారు నిరంకుశులై లెక్కలేనంత ధనమును దీసికొనివచ్చి ప్రతాపునకు సమర్పించిరి. ఆ ధనముతో నాతఁడు “కుమఱునేరు, గోగుండా” యను స్థలములయందు బలిష్ఠము లగు దుర్గములను గట్టి మఱికొంత క్రొత్తనైశ్యము సంపాదించెను. ప్రతాపుఁడు తననైనికులకు శత్రురాజ్యమువైఁ బడుటకు మఱిలఁ గన్ను గీఁటెను. మఱియొకమాటుగూడఁ గన్ను గీఁటెను. ప్రతాపుని భాండాగారములు ధనముతో నిండిపోయెను.

ప్రతాపుని భటులు త్రొక్కిన స్థలము లన్నియు విధ్వస్తములై పోయెను. గ్రామము లన్నియు నిర్జనము లయ్యెను. “వ్యవసాయము లన్నియు నడుగంటెను. పంటలు పండవలసిన పొలములలో నిలివెడెత్తు గడ్డి పెరిగెను. జనులతోడను, రథవాహనములతోడను ద్రొక్కుడు పడుచుండవలసిన త్రోవ లన్నియు దుమ్ములతోడ నిండిపోయెను. రాజచుంగిరములలోను, ధనికుల గృహములలోను హింస మృగములు వాసముచేయఁ దొడఁగెను.

ఇట్లాప్రదేశ మంతయుఁ జిట్టడవి యైపోయెను. అగ్బరునకు రావలసిన పన్నులు చెల్లకుండెను. అంతియ గాక, యా త్రోవనుండి.

పోయెడి దిల్లీపాఞ్జులను, వస్తుసామగ్రి మున్నగు నితరవస్తువులను గొల్లగొట్టుటకుఁ బ్రతాపుని నైనికులకుఁ జాల వీలయ్యెను. అప్పు డగ్గురునకుఁ గావలసిన సీమసరకు లన్నియు నీ ప్రాంతమునుండియే దిల్లీకిఁ బోవలసియుండెను. అక్కతన వానిలో నొక్కటియైన దిల్లీ శ్వరున కందకుండఁ ద్రోవయందే ప్రతాపుఁడు గొల్లగొట్టింపసాగెను. ఈ విధముగా నాతఁడు తన ప్రబలశత్రుని బాధపెట్టఁదొడఁగెను.

ఒకనాఁటికంటె నొకనాఁ డాతఁడు ధనమునందును దళము నందును గూడఁ బ్రబలుఁడు కాసాగెను. సంతతవిజయములవలన నాతనికి సాయమువచ్చిన వారికినిఁ బ్రోత్సాహ మధికము కాసాగెను. మేవాడురాజ్యము స్వాధీన మగు సూచనలు పొడనూపఁదొడఁగెను. అదియంతయుఁ జూచి ప్రతాపుఁడు సహచరులతో “మన ప్రయాణము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగుచున్నది. మన గమ్యస్థానపు శిఖర ములు గోచరించుచున్నవి. మేవాడు రాజ్యలక్ష్మి సంతోషముతో మనల నాహ్వానించుచున్నది. వీరులారా! ధైర్యముతోఁ బ్రవర్తింపుఁ” డని ప్రబోధింపఁజొచ్చెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు క్షత్రియజాతీయందు సవీనము లగు కొన్ని యేర్పాట్లు గావించెను. రాజపుత్రులు కొందఁ టుద్యోగముల కొఱకును, శంపతులకొఱకును దురుష్కులకుఁ దమ యాడుపిల్లలను గాన్కగా నిచ్చి యుండిరి. ప్రతాపుఁడు “తురకలకుఁ బిల్లల నిచ్చిన క్షత్రియులతో నితరులు సంబంధబాంధవములు నేయఁగూడ” డని కాసించెను. దాని కాలని యనుయాయు లందఱును సమ్మతించిరి. రాజపుత్రస్థానమునందలి తక్కిన క్షత్రియులలోఁ గూడఁ గొందఱు సమ్మతించిరి.

ఈ నిబంధనమువలనఁ బ్రతాపుని శత్రుసంఖ్య మఱింత వృద్ధి
యయ్యెను. తురుష్కులకుఁ దమ కన్యల నిచ్చిన క్షత్రియు లెల్లరు
నాతనిపైఁ దీవ్రశత్రుత్వము వహించిరి. వారియం దెల్ల మానసిం
హుఁడు ముఖ్యుఁడు. జోధపురాధీశుఁడు గూడ నట్టివాఁడే
యయ్యెను. తన మేనత్త నగ్గురు తండ్రి యగు హుళయూనునకును
జెల్లెలి నగ్గురునకు నిచ్చి యున్నందున మానసింహునకుఁ బ్రతాప
సింహునిపైఁ జాలఁ గోపము వచ్చెను; గాని యది యంతయు హృద
యమునందే దాఁగియుండి క్షణక్షణమునకును బెరిగిబోవుచుండెను.
మానసింహుఁ డెప్పటికైనఁ బ్రతాపుని యాభిజాత్యమునకుఁ గళం
కము గలిగించి యాతని మద మణచివేయవలయు నని నిశ్చయించు
కొనియెను.

ప్రతాపుఁడు, మతనిబంధనము గావించినందులకు మానసింహు
దులు తననై నత్యంతాగ్రహముఁ బూని యున్నారని గ్రహింపక
పోలేదు. అగ్గురు బానిసలై యుండి, యిదివఱకే తనకు విరోధులై
యింతవఱకు వా రేమి నేయఁగలిగిరో యిఁకముందు నదియేచేయ నో
మ్మని యాతఁడు మానసింహులయెడల నైరస్యము వహించి
యూరకుండెను.

పిదప నొకప్పు డగ్గురు నాజ్ఞ నంది మానసింహుఁడు సోరా
పురప్రాంతమును జయించుటకై యరిగి, యా యుద్ధమున విజయము
గాంచి, యా జయము నగ్గురునకు సమర్పింప దిల్లీనగరమున కరుగుచు
మార్గమధ్యమునఁ గుమళునేరు సమీపమున విడిసి, యచ్చటఁ బ్రతాపుఁ
డున్నఁ డని విని యాతనిం జూచుటకై పరిమితపరివారముతో
నక్కారాధుఁడై కుమళునేరున కరిగెను.

మానసింహుని రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల వింతపడెను. అప్పుడాతని హృదయాకాశమున ననేక భావవిద్యుల్లతలు మెఱసిపోయెను. మానసింహుఁ డగ్బగు నాజ్ఞమెయి సంధి సేయ వచ్చె నని యాతనికిఁ బ్రప్రథమమునఁ దోఁచెను. ఇంక నేమేమో తోఁచెను. తుదకు నుత నిబంధనము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అట్టి మతనిబంధనము సేయుటవలన నభిమానము గలిగియుండు ననియు, దానివిషయమై మాట్లాడుటకు వచ్చియుండు ననియు, నదియే నిజమగునెడల నగ్బగునకు నాతనికిఁ గల సేవ్యసేవకరూప మగు స్నేహము గతార్థమైపోయి యుండు ననియు మంత్రముండలి యందలి కొందఱు చెప్పిరి. ఎన్నితలంపులు గలిగినను దొంటి సందేహము శిలాకృతి నట్లే యుండెను. తుద కందఱు నింటికి వచ్చినవారికి గౌరవము సేయకుండుట మర్యాదగా దని నిశ్చయించుకొనిరి.

మానసింహుఁడు లోనికి వచ్చెను. దేశకాల స్మృతిములను జక్కఁగ నెఱింగిన ప్రతాపుఁ డాతని కర్హము లగు మర్యాదలు గావించెను. ఇరువురను జాల శాంతముగ మాట్లాడుకొనిరి. ఎట్లు సంఘటిల్లెనో చెప్పఁజాలము గాని మానసింహుఁడు ప్రతాపునింట విందుకుదుచుట తటస్థించెను.

అంతయు సిద్ధమయ్యెను. తళతళ మెఱసిపోవు వెండిపాత్రములయందాహారపదార్థములు వడ్డింపఁబడియెను. తుద లోక విషమ సమస్య ప్రత్యక్షమయ్యెను. దాని పశ్యవసానము శుభముగ ముగిసినది గాదు. మానసింహుని పక్షము వారికి మాత్రమే యాహారపదార్థములు వడ్డింపఁబడియెను. అదిచూచి వారు చాల సందేహించిరి. తురకలతో సంబంధమును జేసినవారి సహపంక్తిని మే మెట్లు భుజింతుమని ప్రతాపునిపక్షమునఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁబడెను. దానివలన

నన్నిటా నేయి వోసిన ట్లయ్యెను. మానసింహుని ముఖమఖండక్రోధాగ్నిజ్వాలలవలనఁ గమలిపోయెను. వెంటనే యాతఁడు మేఘగంభీరభాషణములతో “నన్ని ట్లగౌరవపఱచినందులకు నీకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తము చేసెద నుండు” మని చెప్పి యూచవలె భోజనశాల వెలువడి వచ్చి యశ్వారోహణము గావించెను.

మానసింహుని చేష్టలకును, మాటలకును బ్రతాపునకు నభ్యుదయము వచ్చెను. క్రులదృష్టునకే యంత యభిమాన మున్న సత్కులప్రసూకున కెంత యభిమాన ముండును? మానసింహుని యతిపులకుఁ బ్రతాపుఁడు “నీవు యుద్ధమునకు వచ్చినప్పుడు నీ మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొని ర” యని సోత్పాసముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మానసింహుఁడు మఱింత యవమానమునకుఁ బాల్పడెను. అతని వీరసమంతయు మీసములు మెలిపెట్టుటకుండే చెల్లిపోయెను. “నీకు మానధంగము గావించి మానసింహుఁడను నా పేరు స్థావరపఱచెన” నని చెప్పుచు నాతఁడు గుఱ్ఱము నుడాయించెను.

ప్రతాపుఁడు తన యేలిక యగు నగ్బరునకుఁ బ్రక్కలాని బల్లెమేర్పినను, నింతవఱకు మానసింహుఁడతని నంతగా లెక్కనేయలేదు. ప్రతాపుఁడు మతనిబంధనము గావించిన పిదప నాతని హృదయమునఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ఇప్పుడది యొక్క మాణిగ భగ్గున మండెను. ఆ జ్వలనజ్వాల లాతని భావమంత్రమును భస్మము గావించివైచెను. అతని మాటలను, నిశ్వాసములును గూడ నా యగ్ని కీలలవలన మాడిపోయియే ప్రకాశము లగుచుండెను. లోహశకలము చేరువ యైనకొలది నయస్కాంతమున కాకర్షణశక్తి యెటు

విజృంభించునో యట్లే దిల్లీ సమీపించినకొలఁది నాయగ్నికి మంట
లెక్కు డయ్యెను.

యుక్తసమయమున మానసింహుఁడు కొలువుకూటమున నగ్ని
రుసందర్శనము గావించి తాను జేకొనివచ్చిన విజయలక్ష్మి నగ్నిరు
పదములకడ సమర్పించెను. అందుల కెంతయుఁ బ్రీతుఁడై యా యవ
నుఁడు “మానసింహా! యోధాగ్రేసరా! నీ రాజభక్తికి మా కానంద
మైనది. అపజయ మెట్టిదో యెఱుంగని నీ ప్రచండచంద్రహాస మద్వి
తీయముగ వెలుంగుఁ గాక. మేఘనాదానుకారి యగు నీ సింహనా
దము పైరికాంతాగర్భనిర్భేదక మగుఁ గాత” మని పొగడిపొగడి
వెలగల పసదనము లిచ్చి శ్రమదీక్షునట్లు జోకొట్టెను.

మానసింహుఁడు తటి గనిపెట్టి యగ్నిరు హృదయమునఁ
గ్రోధాగ్నిని రగుల్కొల్పెను. కాని యా యగ్ని యగ్నిరుచేఁ గ త్తి
దూయింపలేకపోయెను. సాధ్య మైనంతవఱకు స్వయముగ యుద్ధ
రంగమున కరుగకపోవుటయే యగ్నిరు రాజనీతిపరిజ్ఞానపుఁ బ్రథమ
ప్రకాశము. అనుజీవులు మోసము చేసెదరేమో యని యాతని కను
మానములేదు. తన జోలపాట వారి యాత్మజ్ఞానమును దుప్పటిమునుఁ
గువెట్టి మఱల లేవకుండ జోకొట్టిన దని యాతని కెఱుకయే. ప్రతా
పునివై మానసింహునకే కత్తి దూయవలసివచ్చెను. ప్రతాపుని సలహా
వ్యర్థము కాలేదు. మానసింహుఁడు తన మేనల్లుని వెంట నిడికొనియే
బయలుదేటి శంఖ మూఁదెను.

మానసింహుఁడు ప్రథమమునఁ గుమఱు నేరుదుర్గమును ముట్ట
డించెను. అదిచూచి ప్రతాపుఁడు “మానహీనున కిప్పటి కభిమానము
కచ్చినది. ఎంత వింత!” యని నవ్వుకొనియెను; గాని వెంటనే “యిది

శుద్ధభిమానము గాదు. దురభిమానము. ఇదియే భారతీయులను వీల్చి పిప్పిచేయుచున్నది” యని వగచెను. ఈసందర్భమున నాతని చూడ్కులు తోలుదోలుత దిల్లీవెసకును, దరువాత భరతవర్షమునందంతటను బ్రసరించెను. తోడనే యాతని హృదయము చేయివెట్టి కలఁచినట్లు కలఁగిపోయెను. అప్పు డాతఁ డొక్క వేడినిట్టూర్పు విడిచి మంత్రమండలిదెసకుఁ జూచెను.

ప్రతాపుని గభీరదృష్టి తమ దెసఁ బ్రసరించినంతనే మంత్రులందఱు నొక్కపెట్టునఁ “బరాభవాన్ని యగ్భరుమానసింహుల హృదయములయందుఁ దీవ్రముగ రగుల్కొనినది. దురభిమాని యగు మానసింహుఁడు మీ రనినట్లే మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొనివచ్చినాఁడు. సంగతిసందర్భము లన్నియుఁ జూడఁగా నీ యుద్ధము ఘోరముగ జరుగక మాన దనియు, దీర్ఘకాలము ప్రవర్తిల్లక తీఱ దనియుఁ దోచుచున్నది. ఇంక నాలసించుట నీలి గాదు. తుణతుణము దిల్లీ నుండి శ్రొత్తపాఁజు వచ్చెడి నని తోచుచున్నది. ఎప్పటిదండు నప్పుడే రూపుమాపకున్న శ్రమపడవలసివచ్చు”నని చెప్పిరి. వెంటనే తగు నేర్పాటులన్నియు ముగిసెను. ప్రతాపుని సింహనాదము మానసింహుని శంఖారావమును సిగ్గుపఱిచెను.

ఉభయపక్షములవారికి నీ సంగ్రామదీక్ష నెలలతోఁ దీతినది గాదు. ఈ మహాయుద్ధమున ననేకాంతర్యుద్ధములు జరిగినవి. అనేక పర్యాయములు మోగలునైనికు లోడిరి. అనేకప్రయత్నములతోఁ బ్రతాపుఁ డోడెను. మానసింహునకును, యువరాజు సలీనమునకును దలప్రాణము తోఁకకు వచ్చెను; గాని యంతమాత్రమునఁ బ్రతాపున కేమియు ఫలము గలిగినదిగాదు. ఆతని కింకను మంచిదినములు రాలేదు.

ఆతని నెత్తిపైఁ దాండవ మాడుచున్న దురదృష్టదేవత యింకను
దొలఁగిపోలేదు. ఈశ్వరున కింక నాతనిపై ననుగ్రహము గలుగలేదు.

ఈ యుద్ధము ప్రారంభ మగునప్పటికిఁ బ్రతాపుని చేతికింద
నిరువదివేల సైన్యముండెను. శ్రావణశుద్ధ సప్తమినాఁడు మాల్వీఘాట్టను
ఘోట జరిగిన సంకులసమరములో నసంఖ్యసైనికులు ననేక సేనాను
లును మడిసిరి. అనగాఁ బండ్రెండువేల భటులు వీరస్వర్గమును
జూఱికొనిరి. తన యసామాన్యవీరకవిత్యముచే రాజపుత్రులకే గాక,
శత్రువులకుఁ గూడ నుద్రేకము గొలుపు ప్రతాపుని యాస్థానకవియు,
భట్టకులతలకుఁడు నగు భాణుఁ డను నాతనిని దేవేంద్రుఁడు తన
యాస్థానకవిగాఁ గొంపొందును. కురుకు నేరుదుర్గము మోగలుల
స్వాధీన మయ్యెను.

ప్రతాపునకుఁ గష్టములును, సైన్యనినాశమును, దారిద్ర్య
మును హెచ్చిపోయెను. తినుటకుఁ గందమును, నిద్రించుటకు నుంచ
మును లేని యవస్థ వచ్చెను. స్త్రీలకును, శిశువులకును నిడుచులు
గలుగకుండ నిక్కడనుండి యక్కడకు, నక్కడనుండి యిక్కడకును
బరువెత్తవలసివచ్చెను. ఎంతయైనను ప్రతాపునకు భయము గలుగ
లేదు. ఆతని మనస్సు వెనుదిరుగ లేదు. “నా తల్లిదండ్రులు నాకుఁ
ప్రతాపసింహుఁ డను నామము నే యభిప్రాయముతోఁ బెట్టిరో
దివ్య మగు నా యభిప్రాయ మప్రతిహతమై వెలయుఁగాక. నేఁడు
భయంకరాకారముతో వెఱపించుచున్న కాలము తేపు సుకుమారా
కారముతో దాస్యము చేయక మా” దని ప్రతాపుఁడు ధైర్యము
వహించి యుండెను. ఈ సందర్భమున శత్రువులతోఁ గలిసియున్న
సాగరజీ బుద్ధి తెచ్చుకొని యన్న యగు ప్రతాపుని పాదసన్నిధికిఁ
జేరికొనియెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి ప్రతాపుని ధైర్యసాహసాదుల కాళ్ళ ర్యపడి యగ్బరు నాతని మంత్రులు, నాతనిని ధన్యుఁ డని మెచ్చుకొన సాగిరి. అందు నగ్బరు ముఖ్యచుంత్రియు, గుణగ్రాహియు, మహాకవి యు నగు ఖానఖాన నను నాతఁడు, ప్రతాపుని యుత్కృష్టగుణముల కానందమును బట్టఁజాలక యీ క్రింది యుత్తరమును గవితాబద్ధము గావించి ప్రతాపున కనిపెను.

“మానవుని సంపత్తియు నధికారమును నశ్వరములు. ఇది సృష్టి క్రమము. కాని మానవుని సద్గుణములయొక్కయు, సత్కీర్తియొక్క యుఁ బ్రశంస లోకములోఁ జిరకాల ముండును. కావునఁ బుత్రో! నీవు ధన్యుఁడవు. ఏల యన? నీవు సంకటావస్థలో నుండియుఁ బాదుషాకు శరణురాక నీ కీర్తియు, గౌరవమును రక్షించుకొనుటకు యోగ్యమైన ప్రయత్నములను జేయుచున్నావు. ఈ గుణములు భార తీయరాజులయెడల నసాధారణములు. కావున నీవు నీ స్వజాతి యొక్క యభిమానమును వర్ణనీయముగ రక్షించుచున్నావు. నీవు రాజ్యవైభవమును సుఖప్రాప్తిని గడ్డిపరకలవలెఁ జూచి వందనీయమగు నీవంశముయొక్క కీర్తి నాచంద్రస్థాయిగఁ జేయుచున్నావు.” *

ప్రబలు లగు శత్రుపక్షమువారే ప్రతాపు నిట్లు పొగడినప్పుడు మిత్రపక్షమువా రెంత మెచ్చుకొందురో వ్రాయ నక్కఱలేదు; గాని యీ పొగడ్డలవలనను నీ మెప్పులవలనను నేమి ప్రయోజనము? దైవ మాతనియెడ నింకను బ్రాతికూల్యము వహించియే యుండెను. ఏ పనిచేసినను గలిసిరా దయ్యెను. శత్రువుల యొత్తిడి వలన నూపిరి తిరుగకుండెను. అక్కతనఁ బ్రతాపుఁడు వైన్యాదికములను జేర్చు

* మహమ్మదీయమహాయుగము. ౩౦౪ పుట.

కొనుటకుఁ గాని, మఱియేమిచేయుటకుఁ గాని తోఁపక విసిగిపోయి
తుదకు “యద్ధమునకుఁ గొంత క్యవధి యాయవలసిన” దని యగ్బరు
నకు వర్తమాన మంపెను.

ఈ వార్త నగ్బరు, సభలో వినిపించెను. అందఱు నగ్బరుకత్తి
కెందు నెదురు లేదని కొనియాడిరి. ఆ సభలోఁ బృథివీరాజును నొక
రాజపుత్రుఁ డుండెను. అతఁడు బికానీరు రాజు సోదరుఁడు; మఱి
యు సేనాధిపతి. అగ్బరు సభలో నాతఁ డొక సరదారుడై యుం
డెను. అతఁ డా వార్త విని చాల విచారించెను. అతఁ డగ్బరునకు
దాసుడైనను బ్రతాపుఁ డనినఁ జేయెత్తి మ్రొక్కును. అక్కతన
నంతటి సభలో ధైర్యముతో లేచి యగ్బరు నుద్దేశించి “ప్రతాపుఁడు
మీకు శరణుజొచ్చుట యబద్ధము. ప్రతాపసింహుని శత్రు పెండో
మీ కీ వార్త తెలిపి యుండును. ప్రతాపుఁడు కల్లీపట్టణము కట్టినను
నిట్టిపని కంగీకరింపఁ డని నా నమ్మకము. కావున నేను నా విశ్వాస
పూర్వుఁ డైన సేవకు నంపి నిజయగు వర్తమానమును దెలిసికొనియుద్ద”
నని చెప్పెను. పిదప నాతఁడు కవితాబద్ధ మైన యొక యుత్తమును
బ్రతాపున కంపెను.

“రాజాప్రతాపసింగజీ! భారతీయుల నగు మే మెల్లరమును
మీవంటి పరాక్రమశాలు లగు భారతీయరాజపదధారులనే నమ్మి
యున్నాము. ఇతరరాజులవలన మా యాశలు నిరాశలు చేయబడి
నను బ్రతాపసింగురాజుగలన నట్టి పని జరిగి నాతఁ డగ్బరునకు
శరణువచ్చుట యత్యంతదుఃఖాస్పదము. మేమైతే దై వోపహతులమై
మా పరాక్రమమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును గోలుపోయితిమి.
మా యభిమానమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును మే మగ్బరున కమ్మి
తిమి. కాని నాతఁడు వాడుకొనియెను. కాని యుదేసింగుపుత్రు

లైన మీరు మాత్రము రాజపుత్రుల లజ్జయు స్త్రీల సావిత్ర్యమును మీ వంశములో నిదివఱకు రక్షించినారు. వానిని నట్లే యింకముందు గూడ రక్షింపుఁడి. రాజా! ఏమి చెప్పదును? “నారోజా ఉర్సు” తిరునాళ్లలో నే రాజపుత్రస్త్రీయొక్క మర్యాద దక్కినది? ఎవరి మర్యాదయుఁ దక్కలేదు. కావున సుప్రసిద్ధులును, మానధనులును, నగు సిఠోదియాకులముయొక్క మర్యాద యీ “నారోజా ఉర్సు” లో నమ్ముటకుఁ జేవల దని నా ప్రాధాన. అంతయుఁ బోగొట్టుకొని దండ్రుడ నైతి నని యనుకొనుచున్నారేమో; గాని యట్లును జొరవలదు. మీరు పోగొట్టుకొన్నార మన్న దంతయు యశోభివృద్ధిచే మీ కున్నట్లే యెంచుఁడి. నిరాశచే క్షత్రియకులోద్భవులనేకులవమానజనితదుఃఖము ననుభవించిరి. కాని యట్టి యవమానము, నపకీర్తియు, హమీరవంశజులైన మీ పాలిట నిదివఱకుఁ బడలేదు. లోక మంతయు నాశచే మీ వైపు చూచుచున్నది. భారతీయుల పౌరుషము వెలువడుటయు, భారతీయుల మర్యాదను గాపాడుటయు మీవలననే జరుగు నని లోకులు నమ్మియున్నారు. మీ కులమునకును, రాజవంశమునకును, నేటివఱకుఁ గలుగని యపకీర్తి యెన్నటికినిఁ గలుగఁ గూడ దని మా కోరిక. ఆత్మశౌరవపూరిత మగు మీ యంతరాత్మయు, జయశాలి యగు మీ ఖడ్గమును మీకు ముఖ్యసహాయకర్తలు. వాని సహాయముగొని మీరు క్షత్రియుల పౌరుషమును రక్షింపవలయును. ....

ఫాదుషాకు శరణనినందువలన లాభ మేమియు లేదు. మీ పౌరుషమునకును, యశస్సంపాదనమునకును నీశ్వరుఁడు తోడ్పడుఁ గాక” †

ఈ యుత్తరమును గూడఁగనే ప్రతాపుని శౌర్యాన్ని మఱలఁ బ్రదీప్తం బయ్యెను. ఇంతవఱకును నిగ్భయముగ నగ్గురు నెదిరించి యిప్పు డిట్లు కోరుట చాలఁ దప్పవని యనియు, నపకీర్తి యెట్టిదో యెఱుఁగని తన కీ గొప్ప కలంకము వచ్చెననియు భావించి యాతఁడు వగచెను. తాను వ్యవధి యియవలసిన దని కోర శరణుఁజొచ్చినట్లు తలంచెఁ గాఁబోలు నని యగ్గురు మాధ్యమునకు నవ్వుకొనెను. పృథి వీరాజు జాబువలన లోకమును త్కృతియబృందమును దన యెడలఁ జూపుచున్న గౌరవమును దెలిసికొని తన యాభిజాత్యమునకు గర్వ పడెను. అగ్గురు నాస్థానమునందలి త్కృతియులలోఁ గొందఱు తన యెడల నింతటి పూజ్యభావమును గలిగియుండుట చాల మంచి దని తలంచెను. వెంటనే దిగ్గజము లులికిపడనట్లు సింహనాదముగావించి, దురూహపైఁ గట్టఁబడిన యగ్గురు విజయప్రాసాదమును గూలఁ ద్రోసెను.

ఈ ప్రయత్నమువలనఁ గూడ నాతని కేమియుఁ బ్రయోజనము గలుగలేదు. విశేషించి ద్రవ్యసమృద్ధమును, బలవినాశమును గూడ సంభవించెను. అన్ని విధముల నాతని ధైర్యకంచుకము నడలి పోయెను. ఇంకఁ బోరుటవలన నెంతమాత్రమును ఫలము లేదని విరక్తి గలిగెను. ఇంతచేసినను జయము గలుగకపోవుటచేఁ దన యభాగ్యతను నిందించుకొనుచు ఖడ్గవ్యాపారముపై నసహ్యముగలుగ దేశత్యాగము గావించి సింధునదీతీరమునకుఁ బోవలె నని తలంచి బయలు దేసెను.

ప్రతాపుఁడు బయలుదేరిన నాఁడే యారావలీపర్వతమును దాటిపోయెను. సాయంకాలమున భార్యాపుత్రులతోడను, బరిమిత పరివారముతోడను, నొక పర్వతపాదమున విడిసెను. అవి మేవాడు సీమాంత్యభూములు. నాటిరాత్రి భోజనానంతర మాతఁడు పటకుటీర

భాగము

ప్రతాపసింహుడు

భాగము

ప్రతాపసింహుని విశ్రమింపఁ బరుండెను. పురుషులలో నొకరిద్దఱును సేవకులలోఁ గొందఱు నాతని చుట్టును జేరి కూర్చుండి యుండిరి. పటకుటీరాంతర్భాగమున, దీపపు వెలుతురులోఁ గఱోలన్యస్తవాస్తయై దీనానయై, నిట్టూర్పులు విడుచుచు రాణి యాతని కెదురుగ శయ్యవైఁ గూర్చుండి యుండెను.

అప్పుడు ప్రతాపుని హృదయాంతరాళమున రాశీకృతమై నిరాశారూపమున నున్న గాఢాంధకారమును భేదించుకొని యొక నవీన తేజ ముదయించెను. తుణములో నా తేజము ప్రవృద్ధమై యంతరంగమును బ్రకాశవంతము గావించెను. శేజోమయం బైన యాతని హృదయమున వివిధభావసంఘట్టనము ప్రారంభ మయ్యెను. అంత యవశమైపోయిన మనస్సుతో నాతఁ డాకస్మికముగ లేచి కూర్చుండెను. అప్పుడు విచారముతో నూర్ధ్వముఖియై యున్న రాణి యాతని కంటఁ బడెను.

తోడనే మేవాడు రాజ్యలక్ష్మి యాతని స్మృతిపట్టమున నంకితి యయ్యెను. సిసోదియావంశమునఁ బ్రభవించి పూర్వుల కౌర్య సాహసముల కుదాహరణముగ నింతవఱకుఁ బ్రబలప్రతిస్పర్థి నెదిరించి పోరి, నేఁ డాత్మగౌఁవమును మంటఁగలిపి నిరాశవలనఁ దాను విదేశములకుఁ బోవుచుండుటఁ గాంచి యామెయుఁ దనరాణివలె దీనాననయై పరితపించుచున్నట్లును, మఱల నంతలో నాత్మీయాభిజాత్యమును స్మరించుకొని యారక్త సేత్రమై, యామె తన్నతి ఘోరముగ శపింప నుద్యుక్త యగుచున్నట్లును, దన తల్లియగు పీఠాబాయి భయభ్రాంతయై కాళ్లు గడఁగడ వడఁక “తల్లీ! రక్షింపుము. నాబిడ్డని రక్షింపు” మని వగర్చుకొనుచు నతిరథసంబున వచ్చి యామె పాదములపై వ్రాలి “దేవీ! శాంతింపుము. నా బిడ్డవలన నపరాధ మైనది

నిజముగ నది నా తప్పే యగును. వీరస్వర్గసుఖానుభవము పలనఁ
బ్రచుత్తనై నే నింత వఱకు సంకటావస్థలోఁబడియున్న నా గారాజు
కొమరుని హృదయక్షేత్రమును దొఱంగియుంటిని. ఓ మేవాడురాజ్య
లక్ష్మీ! తుమింపుము. నీకును నాకును గూడ నా బిడ్డఁ డొక్కఁడే
దిక్కయి యున్నాఁడు. సిసోదియావంశమును నిర్మూలము గావించి
తివేని నేనును, నా పూర్వులును గలిలేనివార మైపోదుము. నీవు
ధర్మభ్రష్ట వైపోదువు. తల్లీ! అచ్చమైన రాచకొలమును నిలుపుము.
భారతధర్మమును గాపాడుము. చల్లనిమాపులనొలయఁజేసి నాకుమారు
నకు బలము నొసంగుము. నిరాశపలన నజ్ఞానాంధకారకూపమునం బడి
నిరుత్సాహమువలన నధఃపతితుఁడైపోయిన నా యనుంగుపట్టినిఁ
ప్రేమతోఁ జేయుఁత నొసంగి యుద్ధరింపు” మని ప్రార్థించు
చున్నట్లు, నందుల కంగీకరింపక “మానవతీ! నీవు తొలంగియుం
డుము. ఇపుడు నీ ప్రళక్తి లేదు. నీ యంశము ప్రతాపునియం దంకి
తము గాలేదు. నిష్కలంక నుగు సిసోదియావంశము నీతోడనే
యంతరించినది. నీ పూర్వులతోఁ గూడ నీ వింతటినుండి శౌర్యహీ
నుఁడు, ధర్మభ్రష్టుఁడు నగు ప్రతాపునిచే విడువఁబడు నివాపజలమున
కాశ వదలుకొనుము. ఆ పౌరుషశూన్యని రక్షింపఁ బ్రార్థింపకుము.
నీ వా యధీరుని మీఁది మమతను విడువఁబాల వేని యక్షయం బగు
వీరస్వర్గమునుండి విభ్రష్ట వైపోదువు. ఓశూరనారీగత్నమా! నీవు
తొలంగియుండు”మని రాజ్యలక్ష్మీ తన తల్లిని నిరాకరించుచు శాపో
దకములను గ్రహింపఁబోవుచున్నట్లు నాతినికిఁ దోచెను. నీ గాఢపీడలై
వీరస్వర్గమున స్వచ్ఛందవిహారము గావించుచున్న తన పూర్వులు
తన భీరుత్వము నారసి మొగమెత్తలేక వగచుచున్నట్లు గూడఁ
దోచెను.

తోడనే వివిధభావోదయమువలనఁ గలఁగిపోయిన యాతని హృదయము బ్రద్ద లైపోయెను. ఈ సంక్షోభమువలన నప్రయత్నముగఁ గన్నులు మూతవడెను. భయంకరకాళికామూర్తియై యున్న మేవాడురాజ్యలక్ష్మీ యా కన్నలయందే ప్రవేశించెను. వెంటనే యాంధోశనం బధిక మయ్యెను. ప్రాపంచికస్మృతి తప్పిపోయెను. అపుడు “రాజ్యలక్ష్మీ! శపింపుము. పాపాత్ముని, ధర్మధర్మని ఘోరముగ శపింపుము. పూర్వుల మార్గమునకుఁ దప్పినవానిని, నుత్సాహప్రభువంశశక్తులచే వచింతుడైనవానిని, నీతిబాహ్యునిఁ గులకలంకునిఁ దల వ్రక్క లైపోవునట్లు శపింపుము. పుట్టగతులు లేకుండఁ బోవునట్లు శపింపుము. ఆలసింపకుము. శాపోదకములను ద్వారగ విడుపు”మను మాట లప్రయత్నముగ నాతని యోవ్యపుటము నుండి జాఱెను.

ఈ మాటలు విని చెంతనున్నవారు నిర్విణ్ణులైరి. శాణియు నాశ్చర్యచకితయై తటాలున వచ్చి బొమ్మవలె నట నిలువఁబడి పోయెను. ప్రతాపుని కనుదమ్ము లింకను వికసింపలేదు. హృదయ మింకను దేటికొనలేదు. రాజ్యలక్ష్మీ యింకను శాంతింపలేదు. ఆమె విశాలనయనయుగ్మమువైఁ గ్రోధాసము పొంగి పొరలిపోవుచునే యుండెను. అపుడు ప్రతాపుడు “మేవాడురాజ్యలక్ష్మీ! తన పూర్వుల పవిత్రరక్తధారలచేఁ దడిసిన జన్మభూమిని విడిచి వెళ్లుటకుఁ బ్రయాణమైన మానహీనుని, దనవైఁ గల కార్యభారము నెఱుంగఁజాలని వివేకరహితుని, వైరివీరుని ప్రచండమండలగ్రోచిఃపుంజమ్మువలన మిఱుమిట్లుగొని, దిగ్భ్రాంతుడై రణరంగము నుండి పలాయనము సేయు పిఠికిపందను శపింపుము. ఓ దేవీ! తడయకుము. శాపోదకములను విడుపు”మని మఱలఁ బల్కెను.

అప్పటికి రాజ్యలక్ష్మీకోపము చల్లారెను. అమె వీరాబాయినిఁ బ్రేమతో లేవనెత్తి “సతీమణి! ఊరడిల్లుము. నీ కుమారునకు బలము నొసంగుచున్నాను. ఆతనికి విజయము నేకూఱు”నని పలికినట్లును, నదిని తన తల్లి పరమానందభరితురాలై మఱల నంతలోఁ దాను చారుషము వహించునో లేదో యని దీనముగఁ దనదెసఁ జూచినట్లు నాతనికిఁ దోచెను.

వెంటనే యాతని మనస్సు నిశ్చలం బయ్యెను. కనుదమ్ముల వికసించెను. నిస్తేజమైపోయిన యాతని ముఖముపై జీవకళ ప్రత్యక్షమయ్యెను. రక్త మంతయుఁ గవోష్ణ మయ్యెను. విరోధిపై మఱలఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ప్రతాపుఁడు తనయెదుటఁ జిత్రప్రతిమ వలె నిలిచియున్న రాణి నారసి దేవీ! యని పిలిచెను.

వెంటనే యామె చెంతకువచ్చి కూరుచుండి పతిహస్తములం బట్టుకొని మెల్లఁగ “నాథా!” యని పలుకరించి ముఖమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు పుత్రులను, మొదటినుండియుఁ దన్నెడబాసియుండని సరదాదలను గూడ సంబోధించి “వివేక భ్రష్టుడనై నేను మేవాడురాజ్యలక్ష్మీయెడలఁ జాల నపరాధము చేసితిని. కాని తుద కామెకు నాపైఁ బరిపూర్ణానుగ్రహము గలిగినది. మనము మఱల స్వదేశోన్ముఖులమై పోదము. మేవాడుగద్దె మన కొఱకు నిరీక్షించుచున్నది. అగ్బగున కపజయము నిశ్చయము. మానసింహున కపమానము తప్పదు. ఇదే మనము పోయి శత్రువుల నెదిరింత”మని చెప్పెను.

ఆ మాట లేచియు వారి కర్థము కాలేదు. ప్రతాపుఁడు యావ ద్వృత్తాంతము నెఱిగించెను. అది విని యెల్లరును జమత్కృతులైరి. అందఱును నూతనోత్సాహభరితులై బయలుదేటి స్వదేశమునకుఁ బోయి చేరికొనిరి.

ఏ తుణమున వివిధభావోదయము వలనఁ బ్రతాపుని హృదయము కలఁగిపోయినదో యా తుణమునందే యాతని యభ్యుదయము ప్రారంభ మయ్యెను. అప్పుడు ప్రతాపుని పూర్వ ముక్తి యగు భామాసా యను నాతఁడు తన యజమానుని దురవస్థ యంతయు విని మివుల వగచి తన చెంతనున్న యసంఖ్యధనమును దీసికొనివచ్చి యాతని కర్పించెను. ఆ ధనముతోఁ బ్రతాపుఁ డిరువదియైదువేల నైని కులను జేర్చికొని శత్రువు నెదిరించి పోరసాగెను.

అది మొదలు ప్రతాపుఁడు దయ యను మాటనే వాఁతఁడు పోయెను. “ఎట్లు గావించినను బరవినాశమే రాజున కవశ్యాచరణీయ”మను నీతి నిష్ఠు డాతఁ డవలంబించెను. ప్రప్రథమమున నాతని కగ్బరు సరదారుఁ డగు శహాబాజను వానితో యుద్ధప్రసక్తి గలిగి గెను. అందుఁ బ్రతాపునకే విజయము లభించెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు కుమళు నేరుదుర్గమును ముట్టడించెను. అచ్చటి కిల్లేవారుఁ డగు కబ్బుల్లా యను వాఁడు ప్రతాపుని ఘోరముగ నెదిరించెను. తుద కబ్బుల్లా యల్లాచరణసామీప్యమునకుఁ బోయెను. హతశేషులగు నాతని పైనికులు పిక్కబలిమిం జూపించిరి. కోట ప్రతాపుని స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ నూతనోత్సాహము వలనఁ బ్రతాపుఁ డొకటి తిరువారితొకటి నొప్పున ననతికాలమున ముప్పదిరెండు దుర్గములను గెలిచి కొనియెను. అజమీరు, చితోడు, మండలగడము నను మూడు దుర్గములు తక్కు మేవాడురాజ్య మంతయు స్వాధీన మయ్యెను. పిదపఁ బ్రతాపుఁడు తన కిన్ని కష్టములం గలిగించిన మానసింహుని, నాతని రాజధాని యగు జయపురమును దోపించి పరాధవించెను.

తుద కు దేవురము గూడ స్వాధీన మయ్యెను. “ఇట్లు జయ శ్రీలచే నలరారుచున్న ప్రతాపుఁ డగ్భరుమంత్రి యగు ఖానఖానునిచే మఱలఁ గొనియాడఁబడియె.”

కాని యీ విజయములవలనఁ బ్రతాపునకుఁ దృప్తిగలుగలేదు. మేవాడురాజులకుఁ జిత్రోడుదుర్గ మనిన నెంతో శ్రీతి. ప్రథమము నుండియు వారి కదియే రాజధాని. వారి శౌర్యము, పౌరుషము, నభిమానము, నాభిజాత్యమును, నందే మూర్తీభవించి యున్నవి. వీర స్వర్గమును జూఱగొన్న తమ పురుషులచెంతకుఁ బోవుటకు రమణీ మణులు జోహారు సేయుటవలన నది పరమపనిత్రమైయున్నది. అందలి ప్రతిస్థలమును సిసోదియావంశమువారి యశస్సును గీర్తించు చున్నది. అట్టి చిత్తూరుదుర్గమును గెలువనంత కాలము తన ప్రతాపము వన్నె కెక్కదని భావించి ప్రతాపుఁ డందులకుఁ దీవ్రప్రయత్నములు ప్రారంభించెను.

అంతయు సిద్ధ మయ్యెను. సిద్ధాంతులు జైత్రప్రస్థానమునకు శుభముహూర్తము నిశ్చయపఱచిరి. సరవారు లెల్లరును చిత్తూరుదుర్గము నందలి మహమ్మదీయులపై నెప్పు డుఱుకుదుమా యని త్వరపడు చుండిరి. రాణి కులదేవతలం బూజించుచు ముత్తైదువలకు సమస్త దానములు సేయుచుండెను. భద్రాజులు తమ యనగ్గళకవితాలహరిం బ్రవహింపఁజేసి వీరభటుల నందుఁ దేలియాడించుచుండిరి. క్రొత్తగా సాంసారిక సౌఖ్యములను బ్రసన్నములు గావించుకొనిన ముద్దగాండ్ర హృదయములను దైన్యము నానందమును మిళితములై కలంచివేయు చుండెను. ప్రాధాంగనలు తమ ముద్దుబిడ్డలం గొనివచ్చి భర్తల క్షాళకుఁ బెనఁగించుచుండిరి. మధ్యనాయికలును వారిభర్తలును సాభి ప్రాయముగఁ జూచుకొనుచుండిరి. వృద్ధాంగనలు గద్గదకంఠలై యుండిరి.

ఇంతలో రాజపుత్రులయం దొక దుఃఖకర మైన వార్త వ్యాపించెను. ననలెత్తుచున్న యా వల్లికాలత తెగిపోయినది. ఆయా నందవాసాని యాగిపోయెను. ఆ యుత్సాహతరంగిణి రుద్ధంజై పోయెను. ఆ వర్ధమానచంద్రునకు వినీలనిబిడమేఘమాలిక యడ్డు వచ్చెను. ఉన్నట్లుండఁగాఁ బ్రతాపున కుద్భృతరోగము సంభవించెను. రోగనివారణముకొఱ కనేకవైద్యులు ప్రయత్నించిరి. అంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీ రయ్యెను. తుదకు జైత్రప్రస్థానమునకు బదులుగాఁ బ్రతాపుని పరలోకయాత్ర నిశ్చితం బయ్యెను. అంతటను విచారతరంగిణి పొంగి పొరలి ప్రవహింపజొచ్చెను.

అభయసింహాదికుమారులును, సేనాధీశులును, మంత్రినుండలి వారును, రాజబంధువులును, బ్రతాపుని చుట్టును మూగియుండిరి. రాణి పదములకడఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు చూల వేదన ననుభవింపసాగెను.

అందఱును బాధానివారణకొఱ కాషధపానము సేయవలసిన దని ప్రతాపునిఁ బ్రార్థించిరి; గాని యాతఁ డందుల కంగీకరింపక “యీ బాధ యాషధసేవకలనఁ దీఱునది గాదు. ఖడ్గవ్యాపారమును జేయవలయును. చిత్తూరుదుర్గమును జయింపవలెను. దానివై నెగురుచున్న చంద్రధ్వజమును గూల్పవలెను. ఆ దుర్గమును మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికి విలాసభవనము సేయవలెను. ఇంక నీ పని నావలనఁ గానేరదు. నా తరువాత నా యంతటి వారు మీరున్నాఁడు. మీ రేమి చేసెదరు? మీ కవశ్యక ర్తవ్యమైనదానిని గుఱించి ప్రయత్నించెదరా? చేతగా దని యూరకుందురా? ఇప్పుడు చెప్పుడు. ఇంకఁ బ్రాణము లెట్లును నిలువవు. చింతమాత్రము పోదు. చింతాక్రాంతునకు సద్గతి గలుగదు. నేను వీరస్వర్గమున కాశ వడలుకొనవలయునా!

కుంభీపాకనరకమునఁ బడి యాతన పడవలయునా? నా పూర్వుల గతికి నేను తప్పినవాఁడ నైపోదునా? నా తల్లి వీరమాత కాదను నపకీర్తికిఁ బాల్పడునా? అంతయు మీ చేతిలో నున్నది. మీరు చిత్తూరు జయించెదరేని నా వీరత్వము దేవతలచే నంగీకృతమగు” నని చెప్పి యూరకుండెను.

ఇది యెల్లరును వినిరి. వారి రక్తనాళము లుబ్బిపోయెను. వీధో వాఁడిబాణము వచ్చి తటాలున నల్లగుండెనుఁ దాకిన ట్లయ్యెను. ఆ సమయమున నందఱు నభయసింహుని దెసఁ జూచిరి. అతని ముఖము నవీనకాంతి వహించెను. అందఱుముఖములును బ్రభుల్లము లయ్యెను. రాణి కనీనికలు మెఱసిపోయెను. అప్పు డభయసింహుఁడు గొంతెత్తి “మీ కా విచారమక్కఱలేదు. చితోడుదుర్గమును నేను జయించెద” నని ప్రతిజ్ఞపట్టెను.

వెంటనే ప్రతాపుని దీవానముపై నానందలక్ష్మి తాండవ మాడెను. అచ్చటివా రెల్లరును బలిబలీ! యని పొగడిరి. ప్రతాపుఁడు శత్రుని వీరపుత్రుఁడు “బుత్రా! చిరాయుష్మంతుఁడ వగుము. శత్రుంజయుఁడవుగమ్ము. అని మొన రుద్రేంద్రాధులు నీకు బాసటయై నిలుతు”రని పలికి కన్నులు మూసెను. ఎల్లరును జిత్రప్రతిమ లైపోయిరి. ప్రతాపమార్తాండుఁ డస్తపర్వతము నధిరోహించెను.

నిర్వివాదము లగు కేవలగుణములతో నలంకరింపఁబడిన మహా వీరుని జీవితమునందలి ఘనతను వివరించి చెప్పవలసిన యావశ్యకము లేదు. భారతధూమి నలంకరించిన వీరాధివీరులలో నుత్తచుస్థానమును గైకొన్న యోధశిఖామణులలోఁ బ్రతాపసింహుఁ డొక్కఁ డని చెప్పుటలో నతిశయోక్తి యేమియు లేదు. యుద్ధమునకు వ్యవధి

యిమ్మని శత్రునిఁ గోరుటయు, శత్రువుల యొత్తిడి కోపలేక
విజయమునెడల నాశ వదలుకొని విదేశములకుఁ బోవఁ బ్రయాణ మగు
టయుఁ బ్రతాపునివంటి వీరునకుఁ దగనివియే యైనను నవి రెండును
గుణసన్నిపాతమునఁ బడి మునిఁగిపోవు నవియే యని వాదించుట
కవకాశమున్నది.

ప్రతాపుని జీవితమున ధ్రువతారాతుల్యముగఁ దళతళమని
ప్రకాశించు గుణరత్నములలో మొదటిది యాత్మగౌరవము. రెండ
వది పురుషకారము. మూడవది ధైర్యము. నాల్గవది స్థైర్యము.
ఎట్టి యంతరాయము సంభవించినను ప్రారంభించిన కార్యమున
బ్రహ్మాస్త్రమువోలే నిర్వర్గశముగఁ బనిచేయువాఁడు గావుననే నిలు
చుటకు నీడలేక యల్లాడిన ప్రతాపుఁ డగ్భరువంటి జిత్తులమారియగు
కైరిని గడగడలాడింపఁ గలిగెను.

వైద్యరత్న, పండిత, డి. గోపాలాచార్యులు

ఏ, బి, యస్, ఏ యం, బి వారి

ప్రసిద్ధములగు ఆయుర్వేదౌషధములు

జీవాన్యుతము

ఆరోగ్యమును ధైర్యమును కలుగ
జేయును

మంచి మూలికలచేతను ఖోవాము
లచేతను కాయారుచేయబడినది

శక్తమును వృద్ధిజేయును

మేహవాతనొప్పులను బోగొట్టును

అన్నివిధములగు బలహీనములను
అణచును

పొంక రోగులకు మంచిది

గుండెదడకు నివారణజేయును

గర్భకారకములను దురుమును

బాలులకు గర్భణీలకు నుత్తమము

చనుబాలను శృద్ధిపరచును

మూర్ఖులకు మంచిది

మెదడుకు బలమును గలుగజేయును

విద్యార్థులకు ప్రాణమిత్రము

శరములకు శక్తిని హెచ్చించును

వెల బుడ్డి ౧-కి రు. 3.

అమృతామలక తైలము

విద్యార్థులకును యౌచనాపరుల

కును మిక్కిలి యుపయోగ కాఠి

శేత్ర రోగులకును శిరోరోగుల

కును మిగుల హితకరము

అన్నివిధ శిరోరోగములను బో

గొట్టును

మెదడుకు బలముజేయును

కండ్లకు చలువ జేయును

తలచుండును బోనణచును

తలచుంటులను మాన్పును

అధికనిద్రను తగ్గించును

నిద్రలేమిని బోగొట్టును

కణతనొప్పుల నిర్మూలముజేయును

వెంట్రుకలను శుభ్రపరచునె

బెంచును

దీనిగుణములు అనుభవజ్ఞులకు తెలి

యును

వెల బుడ్డి ౧-కి ల. ౧౨.

ఆయుర్వేదాశ్రమం,

గిగి, ఆచారప్పవీధి. జి, టి, మద్రాసు.

శ్రీమాన్, వైద్యరత్న
పండిత డి. గోపాలాచార్యులు,

ఆయుర్వేదనుర్తాండ, భిషజ్యుణి, ఎం. సి. ఎస్., వారిచే
సంప్రదాయానుసారముగ

నాంధ్రభాషయందు వ్రాయబడి ముద్రితములై
క్రయమునకు సిద్ధముగనున్న

ఆయుర్వేద వైద్యగ్రంథములు.

మాధవనిదానము, ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము	3-0-0	అగస్త్యవైద్యము	0-4-0
అగ్రస్థానము	2-0-0	ఆయుర్వేదాంగశాస్త్రము	0-4-0
రసప్రదీపిక	1-8-0	తంత్రము	0-4-0
ఆయుర్వేదపరిభాష	1-8-0	వస్తీకగ్రంథము	0-4-0
భేషజకల్పము	1-0-0	ఆయుర్వేదచరిత్రము	0-4-0
పథ్యాపథ్యము	1-0-0	ప్రద్యూతాభిభాషణము	0-2-0
దక్షిణభారతము ఆయుర్వేద ప్రచారము తెలుగు వచనము	0-8-0	ఋషికులప్రహరణాశ్రమము-ఆయుర్వేదము	0-2-0
అధ్యక్షాభిభాషణములు	0-6-0	ఆంధ్రదేశము వైద్యసహాయము.	0-1-0
ఆయుర్వేదప్రశస్తి	0-6-0	లాహోరునైద్య మహాసమ్మేళనాభిభాషణము.	0-8-0
గడచిన నూరువత్సరములలో జరిగిన వైద్యాభివృద్ధి	0-6-0	విషూచి - కలరా.	0-8-0

పోస్టేజి పేరుగా నియ్యవలెను.

మ్యానేజర్:—

ఆయుర్వేదాశ్రమం

58, ఆచారప్పకొవ్వ, జి. టి. మదరాస్.

ఆర్యపుస్తకాలయము - రాజమండ్రి

వీరపూజ (శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిది)	2-వ కూర్పు	1- 0-0
శ్మశానవాటిక	"	1- 0-0
మిథునానురాగము	"	0-12-0
వారకాంక్ష (రెండవకూర్పు)		0- 8-0
రామ దేవవిజయము	"	0- 6-0
సాహస్రిక రాజపుత్రము	"	0- 6-0
శృంఖల	"	0- 6-0
విజయనగర రాజులకథలు	"	0- 3-0
చిత్తూరు రాజులకథలు	"	0- 4-0
డిల్లీ సక్రవర్తులకథలు	"	0- 4-0
గోల్కొండ నవాబులకథలు	"	0- 2-0
భారతిరవణీమణులు	"	0-12-0
మహాభక్తవిజయము	"	4- 0-0
భేతాళునికథలు		0- 6-0
భోజునికథలు		0- 6-0
విక్రమార్కునికథలు		0- 6-0
పైశ్యులకథలు		0- 8-0
వరాహపురాణము (నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య)		1- 0-0
వేణీసంహారము (వడ్డాది సుబ్బారాయణుగారిది)		1- 0-0
రాణీసంహారము (వేలాల సుబ్బారావుగారిది)		0-12-0
మహాపురుషులజీవచరిత్ర	1-వ భాగము	0-12-0
(చిలకమర్తి	2-వ "	0-10-0
లక్ష్మీనరసింహముగారిది)	3-వ "	0-12-0

ఇంకను అనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములును, నూకలు, కాలేజీ, ఇంగ్లీషుపుస్తకములు దొరుకును.

వ్యాధీబాధితు లగు ప్రియ సోదరు ల కొరకు

వెల తగ్గించబడినది.

50 సంవత్సరములుగా లోకప్రసిద్ధి చెందిన యూరైక్ లేక కొత్త యావనమైన సంజీవి అవువధము. ధాతుక్షయమునకు అమృతము వంటిది. యావనదశయొక్క దురభ్యాసమువలన కలిగిన బలహీనత్వమును, స్వస్థముచేయును. అవయవ దారుఢ్యమును అధికపఱచును. పోయినటువంటి దేహపటుత్వమును నూతనముగా ఇప్పించును. గుణ మివ్వకున్న 100 రూప్యములతో క్రయ మివ్వబడును. వృద్ధాప్యములకు యావనమును కలిగించును. ఒక్కొక్క మాత్రలో జెండి భస్మము చేరియుండును. 24 మాత్రలుగల డబ్బీ 1-కి పోస్టు ఖర్చులు సహాయ 1-3-0. ఒక్కొక్క మాత్ర ఒక సవనమునకు సమానము. దీపము ఉండగనే ఇల్లు చక్కనెట్టుకొనుడు. లేనిచో చింతించవలసి యుండును. ఆర్యులారా! ఇపు డెచట జూచినను ప్రకటనలు ప్రబలముగ కానిపించుచున్నవి. కాని కొంతమంది కొన్ని వర్తకసంఘముల వారిచే మోసపోవుచున్నారు. ఏ తత్కారణమున ప్రకటనయన, కొంతమంది ఏవగించుకొనుటకు కారణమగుచున్నది. ప్రకటన లన్నిటిని బుట్టదాఖలు చేయుచున్నారు. దైవ మెన్నడును, ర ప్రేక్షకు ఒకేరీతిగ సృష్టించి యుండలేదను విషయమును మీరందరు బాగుగ గుర్తింపవలసియున్నది. ఋజుమార్గమున పోవువారిని ప్రపంచమున వమ్మువార లెవ్వరునులేరు. వారి ప్రకటన పత్రికలు కూడ రసవాదుల తును పొట్లమునకై విక్రయించబడుచున్నవి. ఆర్యులారా! ఒకపర్యాయము మీరు మాయూఢైనను వినియోగించినచో మరెన్నడు మీరు విడువనోపరు. నివ్వెయోజన మగు మందులనుకొని నవ్వుపోకుడు.

యూరైక్ ఫ్యాక్టరీ, చిత్తూరు.

ఒకసారి సిరాపోసిన సుమారు 50,000 పదములను వ్రాయునట్టియు,
5 సం॥ముల వరకు గ్యారంటీ ఇవ్వబడునట్టి మేలైన

పాంట్-వేనా ఉచితము.

5 అణాలు మాకుపంపి, 4 చీట్లను పుచ్చుకొని, వాటిని
రూ. 1-4-0 కు అమ్మి, మీరంపిన 5 అణాల నెత్తుకొని, మిగిలిన
15 అణాలను మాకు పంపి పాంట్-వేనాను పుచ్చుకొనుడు. ఇదే
ప్రకారము ఒక్కొక్కరికి 4 చీట్లు పంపబడును. మీరుచేసిన ప్రకా-
రము వారును చేసినచో ఒక్కొక్కరికి వేసా యినాముగావచ్చును.
మీరు తీసికొన్న ప్రయాసకుగాను 12 గురు 12 పేనాలను తెప్పిం-
చినచో, మీకొక 6 రూపాయల వెలగల మంచి గడియారము ఉచి-
తముగా నిచ్చెదము. రైల్వే రెగులేటరు పెండి చేతిగడియారములు
కూపన్లు కూడ మావద్ద సిద్ధముగా నున్నది. మంచితరుణమును పోగొట్టు
కొనకుడు.

యూలైన్ ఫ్యాక్టరీ, చిత్తూరు.

ఇనాం!

ఇనాం!!

ఇనాం!!!

ఇంగ్లీషు లీవర్ గడియారము

ఈ చిన్న గడియారము

మిగుల మేలైనది. చూచు

టకు అందముగా నుండును. ఇండియా దేశమంతటను ప్రఖ్యాతి పొంది
యున్నది. ఈ నెలలోగా తెప్పించుకొనువారికి మేలైన ఫాన్టెన్
వేనా బహుమాన మిచ్చెదము. త్వరపడుడు. గడియారము ఒకటికి
బహుమానముతో రూ. 8-8-0. 4 సంవత్సరములు గ్యారంటీ. మేలైన
ముంజేతి గడియారము తోలుపట్టతో సహా రూ. 6-12-0. మేలైన
ముంజేతి గన్ మెటల్ గడియారము 7-0-0.

W. R. Triumph & Co., 24, Bunder St, Madras

మన్దమోహినిలేహ్యము

ఈ లేహ్యము వీర్యవృద్ధి, రక్త
వృద్ధి గలిగించు అనేక మూలికల
తోను, అంబరు, శిలాజిత్తు, సా
లామిశ్ర, అక్రోటు, మొదలగు
యూనాని మందులను జేర్చి
శాస్త్రోక్తముగా తయారు చేయ
బడినది. ప్రతిదినము ప్రాద్దున
సాయంత్రము 1 తులము సేవిం
చిన, అజీర్ణమును హరింప జేసి,
రక్తవృద్ధి, నరములపుష్టి, వీర్య
పటుత్వము, బలము, జ్ఞాపక శక్తి
మొదలైన వానిని వృద్ధిపరచి
సంతోషమును గలుగజేయును.
25 పుంజులు గల డబ్బీ ను. 2-0-0.

రాజభృంగామలక తైలము

ఈ తైలము అనేకమూలికల యొక్క పుష్పరాజములయొక్క
పాఠములను, సరకులను జేర్చి శాస్త్రోక్తముగా తయారు చేయబడినది.
ఈ తైలము పిల్లలు పెద్దలును తలంటుకొని స్నానముచేసిన తలను
దేహమును నంతను చల్లపరచి శరీరమునందు ఉష్ణము, శిరోవాతము,
తల తిరుగుట, తలనొప్పి, పార్శ్వపు నొప్పి, మాడుపోటు మొదలు
పోటు, కండ్లచుంట, తలలో నాదములు నిద్ర చెక్కగా పట్టుక
పోవుట, కంటిలో కారుట, పుసులు కట్టుట, శరీరతాపము మొద
లయిన వ్యాధులను శీఘ్రముగ నివర్తిజేయుటయందు వ్రజాయుధము.

ఆర్. నరసింహారావు. రెడ్డి వీధి, విల్లిచాకం పోస్టు,

మదరా—పెరంబూరు, మదరాసు.

VERY CHEAP!

VERY CHEAP!!

C. W. M. REYNOLDS,

WORKS PRINTED IN BOLD TYPES,

				Rs.	As.	Ps.
The Mysteries of the Court of						
London in	...	17 Vols.		12	0	0
The Mysteries of London in	13	"	.	7	0	0
Agnes or Beauty and						
Pleasure in	...	9	"	6	0	0
Mary Price in	...	8	"	6	0	0
Secret Memoirs of a Clergyman's						
Daughter in	...	4	"	4	0	0
Broze Statue or Virgins Kiss in	4	"		2	4	0
The Soldier's wife in	...	2	"	1	4	0
Seamstress or The White Slave						
of England	...	...	...	1	0	0
Canonbury House in	...	2	"	2	4	0
CORAL Island in	...	4	"	3	0	0
MYSTERIES of old London	3	"		2	4	0
May Middleton in	...	2	"	1	8	0
Pick Wick abroad	...	2	"	1	8	0
Mysteries of Paris by Eugene				1	0	0

Postage extra in each case.

Apply to —

Iyer & Rowjee.

Publishers, MADRAS.

తెలుగునాటకములు నవలలు మొదలగునవి.

బల్లారి-ధ. కృష్ణమాచార్యుల వారివి

(1) చిత్రనళీయము, (2) ప్రహ్లాద, (3) ప్రమీల, (4) పాదుకా
స్తూభిషేకము, (5) సావిత్రి, (6) చంద్రహాస, (7) ముక్తాక్షి,
(8) బృహన్నల, (9) వరూధిని, (10) సారంగధర.

వెల ప్రతి 1-కి రూ 1-2-0.

బల్లారి పండిత కె. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిల వారివి

(1) శ్రీ కృష్ణలీల, (2) లవ-కుశ, ప్రతి 1-కి 1-4-0.

బల్లారి ధ. గోపాలాచార్యుల వారిది

రామదాసు

వెల ప్రతి 1-కి రూ 1-2-0.

బల్లారి బి. మాధవరావు గారిది

కవనాగరిక యువతీ ప్రహసనము

0-8-0

నవలా గ్రంథమాల వారివి

1. విజ్ఞలదేవి	వెల 1-2-0	3. సాంఘిక దౌర్జన్యము	0-12-0
2. అస్తమయము	1-8-0	4. దిలారామ	0-12-0

బాలభారతీ గ్రంథమాల వారివి

1. సుశీల	(నవల)	0-12-0
2. పద్మావతి	"	1-8-0
1. పరిషియాదేశపు కథలు		1-4-0
2. మర్మకాస్త్రము		1-0-0
3. హిప్పాటిసమ్ అండ్ మెస్మెరిసమ్		2-0-0
4. విచిత్రచరిత్ర		0-6-0
5. సమ్మోహనము అండ్ అదృష్టరాజము		1-8-0

ఇవిగాక మావద్ద ఇంకను అనేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు
దొరకును. కేటలాగు ఉచితము.

ఆంధ్రగ్రంథాలయము, పోస్టు బాక్సు నెం 73 రు, మదరాసు.

సావరన్ అండు కంపెనివారి దివ్యశ్రీలింగములు

చక్రవర్తిమాత్రలు

ఈమాత్రలను పుష్కరముగించుటవల్ల శరీరమునకు మంచి పటుత్వము ఇచ్చి అన్నివిధములైన బలహీనములను పోగొట్టి సంతానవృద్ధి కలుగజేయుచున్నది. 30 మాత్రల సీసా రూ 1-0-0

తామరతైలము

ఈ తైలమును దురద, తీట, గజ్జి, కానరణములు ఇటువంటి అన్నివిధములైన చర్మవ్యాధులకు రెండురోజులు వ్రేనరాచినయెడల మాయమైపోవును. బుడ్డి 1-కి అణాలు 0-12-0

జ్వరమాత్రలు

విషజ్వరము, పిత్తజ్వరము, కాసజ్వరము, సన్నిపాతజ్వరము, మలేరియా (Malaria) అను విషజ్వరములు రెండురోజులలో వైద్య సహాయము లేక తామే వైద్యము చేసుకొనవచ్చును.

మంచిశక్తిగల ఔషధము 32 మాత్రల సీసా 1-కి రూ 1-0-0

సావరన్ అండు కంపెని

కచ్చాలేశ్వర ఆగ్రహారం

మదరాసు.

శ్రీ విజ్ఞానవినోదిని.

ఇందు రెండుమాసముల కొకటి చొప్పున, వినోదకరమైనవి, చారిత్రకమైనవి, నిరూపకమగునవి, నవలలు నాటకములు, దేశీయ చరిత్రలు, మహాపురుషుల చరిత్రలు ప్రచురింపబడి చందాదారుల పద్ధతిని పంపబడుచుండును. చందాదారులు అన్ని గ్రంథములు కొనుచుండవలయును. వీరికి తక్కువ క్రయమునకు గ్రంథములు పంపుచుండుము. ఇతరులకు 100 పేజీలు 0-6-0; చందాదారులకు యుద్ధము ముగిసి కాగితము చొక్కయగునంతవరకు 100 పేజీలు 0-5-0 చొప్పునను అపైని 0-4-0 వంతునను క్రయము కట్టబడును. ఆంధ్రభాషాభిమానులందరు చేయూత నొసంగెదరని నమ్ముచున్నాము.

ప్రకటింపబడినవి.

వనవాత్స చరిత్రనవల	చందాదార్లకు	0-8-0	ఇతరులకు	0-12-0
వ్యాసమంజరి వ్యాసములు	"	0-8-0	"	0-8-0
శాద్విలి చరిత్రనవల	"	1-0-0	"	1-4-0

ముందు రాబోయేడి నవలలు.

తార, భయంకరమతము, రమామణి.

విలాసము:—

విజ్ఞానవినోదినీ కార్యాలయము,

35 నమ్మళ్వారవీధి,

మద్రాసు.

BOLD TYPE EDITIONS.
BY G. W. M. REYNOLDS.

			Rs.	As.	Ps.
Mysteries of London	...	13 Vols.	8	0	0
Beauty and Pleasure	...	9 "	6	0	0
Bronze Statue	...	4 "	3	0	0
Loves of the Harem	...	4 "	3	0	0
Rye House Plot	...	4 "	3	0	0
Coral Island	...	4 "	3	0	0
Canonbury House	...	3 "	2	4	0
Pickwick Abroad	...	3 "	2	4	0
Empress Eugene's Boudoir	...	3 "	2	4	0
Faust	...	2 "	1	8	0
Soldier's wife	...	2 "	1	4	0
May Stuart	...	2 "	1	4	0
Mary Middleton	...	2 "	1	8	0
Seamstress	...	2 "	1	0	0
Mysteries of Paris by Eugene Sue	...	1 "	1	8	0

Chanders & Co.,

52, Linga Chetty Street,

MADRAS.,

తామ్రమైనం డిపోవారి

ప్రసిద్ధ ఔషధములు.

ధాతువృద్ధి సంజీవి, బడలిక, ఆయాసము, శుక్లనష్టము, నిద్ర రాకుండుట మొదలగు వ్యాధులను ఖండించి ప్రతిరోజూ కాలమానము సరిజేసి అద్భుత దారుఢ్యము కలిగించును. శీఘ్రస్థలితము బాపును. 20 రోజులకు 40 మాత్రలు 2-0-0 తామ్రమైనము. ఇది ప్రసిద్ధి జెందిన రాజ ఔషధము. దీనిని కొని యాడనివారు లేరు. మేహ రణములు, బద్ధుర, దురదలు, బనహీనముఁ పోగొట్టును. వీర్యవృద్ధి నిచ్చుటలో సాటిలేని మందు. దురభ్యాసముచే చేసిన బలమును (వీర్యమును) సరి పరచి, తిరుగా యావనవంతుని జేయును. అన్ని చర్మరోగములకు, అజీర్తికి, ఇంత మేలైన మందు, మీరు చూడనే లేదు. 1 రకం 50 మాత్రలు 5-0-0 2-వ రకం 50 మాత్రలు 2-0-0.

నెగరోగ నాశని భస్మం.

ఇది తెలుపు, యెరుపు, పచ్చ మొదలగు ఏ నెగ జాతిలో వైనను నాశం పెంటవచ్చు దుర్మీరును 3 రోజులలో వాపివేసి 1 వారంలోనే ఇతర బాధలు పోగొట్టును. 1 వారం భస్మం 2-0-0. యింకను అనేక మేహ రోగ ఔషధములు కలవు. కేటలాగుకు వ్రాసిన ఎడల పంపబడును. మా బలవర్ధక ఔషధములు సాటి లేని వని పరీక్షించిన యెడల మీరే చెప్పగలరు.

తామ్రమైనం డిపో,

డాక్టరు యస్. వి. యక. రాజు అందుసన్ను

పోస్టుబాక్సు, నెం. 61 మద్రాసు